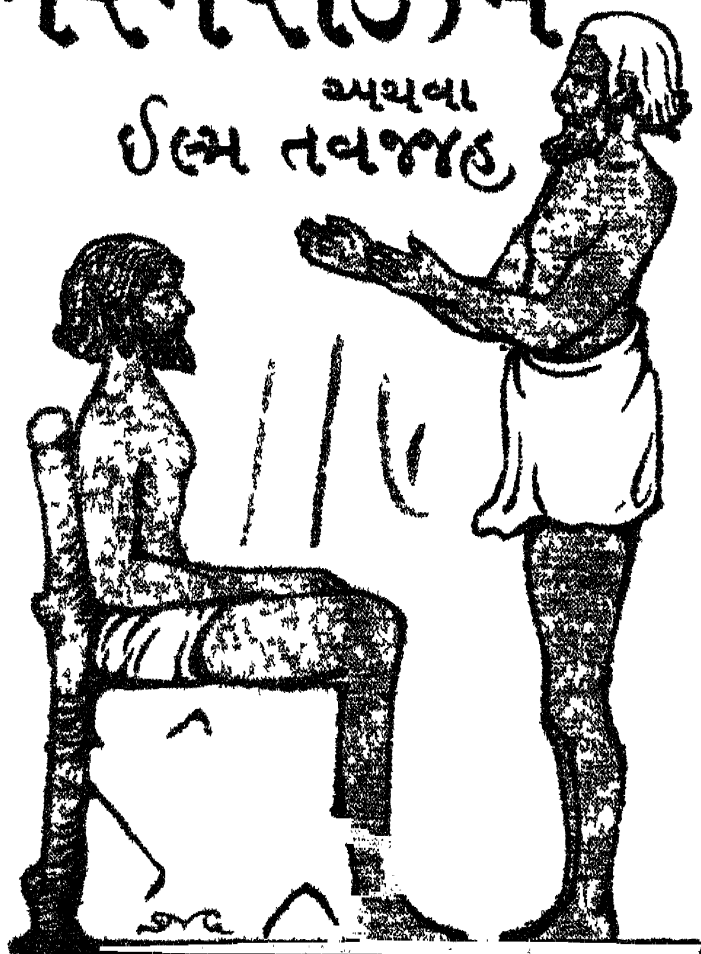

મેસ્મેરીઝમ

અથવા
ઈન્દ્રિય તવજ્જહ

પ્રસિદ્ધ ઠાં:-

ડી. લખમીદાસની કંપની.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૨૫૮ વર્ગિક

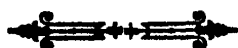
પુસ્તકનું નામ એસ.એમ. ૨૭૭૫૫

વિષય મઃ ૮૫૬

મેરમેરીઝમ

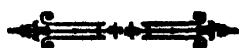
અથવા

ઈલમ તવજજહ.

લેખક: ચોગેશ.

‘હિપ્પોટીઝમ યાને મોહિનીવિદ્યા’ ના કર્તા.

પ્રસિદ્ધ કર્તા:—

ડી૦ લખમીદાસની કંપની.

૧૩, પારસી બજાર સ્ટ્રીટ, કોટ.

મુંબઈ.

સંવત ૧૯૭૮.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
 ગુજરાત કાપીરાઈટ-સંગ્રહ
 ૧૦૨૫૮

મી: ૮ ૧૬

આ ચાપડી મહેન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ (૬૦-ગાયવાડી,
 ગીરગામ રોડ.) માં ગુણવંતલાલ ઝાટલાલ
 દેસાઈએ છાપી છે.

यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।
यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥

श्रीमद् भगवद्गीता.

ईदं पुस्तकं श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

योगेश.

ने करे, लोगवे नेह, ने होमे, दे न दान ने,
ने तपे तप, कौन्तेय ! ते भुने अर्थ सर्व तुं.

श्रीमद् भगवद्गीता.

आ पुस्तक श्रीकृष्णार्पणं कर्तुं धुं.

योगेश.

પ્રેસ્તાવના.

ગુજરાતી ભાષામાં આ વિદ્યાને લગતા જૂજ પુસ્તકો છે. આ દિશામાં મારો પહેલો પ્રયાસ 'હીપ્પોટીઝમ યાને મોહિનીવિદ્યા' નામનું પુસ્તક લખ્યું, તે છે. આ પુસ્તક મારા ખીજા પ્રયાસનું પરિણામ છે. પ્રસ્તુત પુસ્તકના છેડે જોડેલા ઉપસંહારમાં સૂચવ્યા મુજબ "આ પુસ્તક વાંચીને થોડાક ગૃહસ્થો પણ આ વિદ્યાનો સારો અભ્યાસ કરી, તેની પ્રગતિમાં સંગીન ભાગ લખવથે તો હું મારો પ્રસ્તુત પ્રયાસ સફળ થયલો સમજીશ," એવી હૃદયર પ્રત્યે પ્રાર્થના કરનાર,

શ્રીકૃષ્ણ જયંતિ }
સાન્તાક્રુઝ.

ચોગેશ
ના વંદે માતરમ.

અનુક્રમણિકા.

પાનું

પ્રકરણ પહેલું—મેસ્મેરનું જીવનચરિત્ર.... ૧

પ્રકરણ બીજું—મેસ્મેરીઝમ શું છે ?—તેની
વ્યાખ્યા—તેની ઉત્પત્તિનો ઇતિહાસ—
હીપ્નોટીઝમ અને મેસ્મેરીઝમ વ-
ચ્ચેનો તફાવત—મેસ્મેરીઝમ શીખવા
માટેની પ્રાથમિક જરૂરીયાતો ... ૬

પ્રકરણ ત્રીજું—પ્રાણવિનિયમ અને મે-
સ્મેર-મેસ્મેરીઝમની બાબતનાં કેટલીક
ગેરસમજીતીઓ—શીખનારાઓને સૂચ-
નાઓ—મેસ્મેરીઝમથી થતા ફાયદા-
વેદોએ તે શીખવાની જરૂર ૨૦

પ્રકરણ ચોથું—મંત્રેલું પાણી—મંત્રેલી
બીજી ચીજો—તેથી થતી અસર-
તેમાં સમાયેલું રહસ્ય—ફર બેઠે બેઠે
રાગીની ચિકીત્સા—પત્રદ્વારા પ્રાણવિ-
નિમય ૩૨

પ્રકરણ પાંચમું—યોગવિદ્યા અને પ્રાણ-
વિનિમય—યોગવિદ્યાનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન—

પ્રાણુવિનિમયનો તેની સાથનો સંબંધ-
 ગૂઢજ્ઞાની યોગીઓની અદ્ભૂત શક્તિ-
 પ્રાચીન યોદ્ધાઓની યુદ્ધકળા-તે તેવખ
 વપરાતા ભિન્ન ભિન્ન શસ્ત્રાસ્ત્રો-તેનું
 ઇચ્છિત પરિણામ-તેમાં સમાયેલી
 પ્રાણુવિનિમય અને યોગવિધાની શક્તિ-
 રામાયણમાંથી કેટલાક ઉદાહરણો.... ૪૦

પ્રકરણ છઠું—ભૂત, ડાકણ ઇત્યાદિ-શંકા
 ભૂત અને મંછા ડાકણ વિષે ખુલાસો-
 તે વિષે જૂઠા જૂઠા વિચારો-ચોપાટી
 પર ધૂણતી જતી ઘાટણો-તે બાબતનો
 ખુલાસો-ભૂવાઓ અને તેઓના ઉપાય
 -જુદી જુદી શંકાઓનું નિવારણ ... ૫૮

પ્રકરણ સાતમું—વ્યક્તિ-તેજ-તેના જ્ઞાનથી
 થતા અસંખ્ય ફાયદાઓ-તેથી મળતી
 ફ-તેહ-યોગવિદ્યા સાથે તેનો સંબંધ-
 તે શીખવાની જરૂરીયાત.... ૭૧

પ્રકરણ આઠમું—રોગોપચાર-પ્રાણુવિનિ-
 મયથી મટાડી શકાતા રોગો-આર્ષબલ
 તથા ઋષિમુનીઓના હાબલાઓ-મુસ-
 લમાનોમાં તેનું જ્ઞાન-અર્વાચીન સમ-

યમાં પ્રાણુવિનિમયનો થતો ઉપયોગ—
મોટી મોટી હોસ્પીટલોમાં તેનો વપ-
રાસ—જુદા જુદા રોગોના ઈલાજો ... ૮૧

પ્રકરણ નવમું—કેટલીક સૂચનાઓ—કલો-
રોફોર્મને બદલે પ્રાણુવિનિમય—દંત-
વૈદોને પ્રાણુવિનિમય શીખવાની જરૂર-
અભ્યાસીઓને સૂચનાઓ—કેટલીક
લાયકાતોની અગત્ય—તે પ્રાપ્ત કરવાની
આવશ્યકતા ૮૧

પ્રકરણ દશમું—પ્રયોગવિધિ—યોગ્ય વિધેય
ચોધી કાઢવાની રીત—જુદા જુદા મે-
સ્મેરીસ્ટોની રીતો—રેન્ડોલની ત્રણ
રીતો—મોહનિદ્રામાંથી જગાડવાની જુદી
જુદી રીતો—રેન્ડોલની રીત ... ૧૦૦

પ્રકરણ અગીયારમું—પ્રયોગો વિષે વધુ
માહિતી—હાથો ચીટકાવી દેવાની રીત—
અંગે અંગ ચીટકાવી દેવાની ક્રિયા—
જાત જાતના દૃશ્યો બતાવવાની ક્રિયા—
એક ચમત્કારી પ્રયોગ ૧૦૨

પ્રકરણ બારમું—કેટલાક વધુ પ્રયોગો—
ઉંઘતા માણસને મુગ્ધ કરાવવાની રીત—

હત્તવેલે સમયે કામ કરવાની રીત-
 સંખ્યાબંધ માણસોને મુગ્ધ કરવાની
 રીત-ટોળામાંના એક માણસને મુગ્ધ
 કરવાની રીત-દુઃખતો હાંત કાઢવાની
 રીત-ટપાલ, તાર, ટેલીફોન મારફત
 મુગ્ધ કરવાની રીત-હર બેઠે બેઠે મુગ્ધ
 કરવાની રીત-જડાવસ્થા લાવવાની રીત-
 દિવ્યદ્રષ્ટિ લાવવાની રીત-પશુઓને
 વશ કરવાની રીત-એક અગત્યની
 સૂચના ૧૩૦

પ્રકરણ તેરમું—પ્રાણુવિનિમયથી અનીતિ
 આચરી શકાય શું?—લંડનની હો-
 સ્પીટલના એક ડોક્ટરનો મત—હિંદમાં
 ચાલતી કેટલીક કુશંકાઓ—તે હર
 કરવાના ઉપાય—પ્રાણુવિનિમયથી નહિ
 ભડકવા વિષેની ખાતરી.... ૧૪૪

ઉપસંહાર—નવી શોધો વિષે ઇશારો—
 વિદ્યાર્થીએ પોતાની સમક્ષ રાખવું
 બેઠતું ધ્યેય ૧૫૨

મેરમેરીઝમ

અથવા

ધંભ તવજજહ.

પ્રકરણ પહેલું.

મેરમેરનું જીવન ચરિત્ર.

ફેડરીક એન્ટોન મેરમેરનો જન્મ ઈ. સ. ૧૭૩૪ માં જર્મનીમાં રાહીન નદીના કીનારા પરના કોઈ ગામમાં થયો હતો. વીયેના ખાતે તેણે વૈદ્યાના અભ્યાસ કર્યો અને ડોક્ટરની પદવી મેળવી. પદવી લીધા પછી તેણે “મનુષ્ય શરીર પર ગ્રહોની અસર” એ વિષય સને ૧૭૬૬ માં લીધો. સૂર્ય, ચંદ્ર અને બીજા ગ્રહો પોતાના એક જાતના ચંચળ પ્રવાહ વડે જીવતા મનુષ્યો પર અસર કરે છે એવું પુસ્તક કરવાનું તેણે માથે લીધું. આ ‘ચંચળ પ્રવાહ’ને તેણે “એનીમલ મેગ્નેટીઝમ” યાને “પ્રાણીઓને આકર્ષવાની શક્તિ” કહી. થોડા વખત પછી મેરમેરે ખગોળવેત્તા જેસ્વીટ ક્ષાધર હેલની ઓળખાણ કરી, જે ૧૭૭૪ માં વીયેનામાં આવીને વસ્યો હતો અને લોહચુંબક વડે બિમાર શખ્સોને સાજાં કરતો હતો. આ પ્રયોગો જોઈને મેરમેરને પોતાના ગ્રહોના સિદ્ધાંત અને આ લોહચુંબકના સિદ્ધાંત વચ્ચે મળતાપણું દેખાયું. કેટલાક પુસ્તકોમાં જણાવ્યા મુજબ

મેસ્મેર પાછળથી ઉપર જણાવેલા જેસ્વીટ કાધરને મળ્યો અને તેણે એયું કે લોહચુંબક વગર પણ તે દરદો મટાડી શકતો હતો. ખીજી વાત એવી છે કે એક દિવસ મેસ્મેર એક દરદીના લોહીવહેતા ઘાનો ઉપચાર કરવા માટે પોતાનું લોહચુંબક લેવા ઉઠ્યો પણ અચાનક તેનો હાથ ઘા પરથી પસાર થયો અને તેને માલમ પડ્યું કે લોહચુંબક વડે જેવી અસર જખમ પર થાય તેવી જ અસર પેલા દરદીના ઘા પર થઈ. ગમે તે વાત ખરી હો પણ મેસ્મેરે લોહચુંબકનો ઉપયોગ બંધ કર્યો અને માત્ર માર્જનો (Passes) પર જ તેણે આધાર રાખ્યો. તેણે એવું જાહેર કર્યું કે અખિલ વિશ્વમાં એક જાતની આકર્ષણશક્તિ છે અને ખાસ કરીને મનુષ્યોની નાની મોટી બધી નમોમાં તે છે.

મેસ્મેરે તો દરદો મટાડવાના પ્રયોગો ધમધોકાર શરૂ કરી દીધા અને તેનો હેવાલ વીચેનાના વર્તમાનપત્રોમાં પ્રકટ થયો. કેટલાકોએ તો વળી સાહેદી આપી કે તેઓના દરદો મટાડવામાં આવ્યા હતા. મ્યુનીચના વિજ્ઞાનમંદિરના મુખ્ય અધ્યાપક ઓસ્ટરવૉલ્ડ અને ગણિતના અધ્યાપક બેનરે પણ આ વાતની સાક્ષી પુરી. ઓસ્ટરવૉલ્ડને લકવો હતો અને બેનરને આંખનું દરદ

હતું. પણ મેરમેરના વતનના પંડિતોએ તો તેના પ્રયોગો માન્ય રાખ્યા નહિ.

૧૭૭૫ માં મેરમેરે યુરોપની બધી મહા-પાઠશાળાઓને પત્ર લખ્યો પણ કોઈ પાઠશાળા તરફથી તેના પત્રનો ઉત્તર મળ્યો નહિ.

૧૭૭૮ માં મેરમેરે વિયેના છોડ્યું અને પેરીસ ગયો. વિયેના છોડ્યાનું કારણ બરાબર બહાર આવ્યું નથી પણ તખીબી વિદ્યાવાળાઓથી વિરૂદ્ધ પડવાથી તેને વિયેના છોડવું પડ્યું હોય, એ સંભવિત છે. પ્રથમ તો તે પેરીસમાં ગરીબ લક્ષ્માં રહ્યો હતો. ૧૭૭૮ માં તેણે ‘આકર્ષણ-શક્તિ’ની શોધ પર એક નિબંધ પ્રકટ કર્યો. તેમાં તેણે પોતાનો ૨૭ મુદ્દાવાળો સિદ્ધાંત રજૂ કર્યો. આથી તને પોતાના પ્રયાસમાં સફળતા મળી. શરૂઆતમાં જ તેણે ડેસલન નામના એક આગે-વાન તખીબને પોતાના સિદ્ધાંતમાં માનતો કરી દીધો. રફતે રફતે ઠરઠીઓ અને વિદ્યાર્થીઓ તેને ત્યાં મોટી સંખ્યામાં આવવા લાગ્યા. બધાને મોહનિદ્રામાં પડવાની હોંશ થવા લાગી અને મેરમેરની ઘરાકી એટલી બધી વધી પડી કે તેને એક મહદનીશ માણસ રાખવો પડ્યો અને ‘બેકે’ નામનું એક ચંત્ર તૈયાર કરવું પડ્યું, જેની મહદ બડે ત્રીસથી વધારે શખ્સોને એક સાથે મુગ્ધ

કરી શકાતા. આ ‘બેકે, કેવું હતું તેનું વર્ણન એક અંગ્રેજી પુસ્તકમાં નીચે મુજબ આપવામાં આંચું છે :—

“એક મોટા ચોરડાની વચ્ચેવચ્ચ લાકડાનો એક દાખડો રાખવામાં આવતો, જેની આબુ-આબુ કપડાંના જડા પરદા લટકાવવામાં આવતા. જેમાં થઈને માત્ર ઝાંખો પ્રકાશ દાખલ કરવામાં આવતો. આ આખા ચંત્રનું નામ “બેકે.” આ દાખડાને તળીયે કાચની અને લોખંડની બુકીના પડ પર આખી બાટલીઓ એવી રીતે ગોઠવવામાં આવતી કે બધી બાટલીઓનો ઉપલો ભાગ મધ્ય-ખિંદુ તરફ રહેતો. વળી સામી દિશામાં બાટલીઓ ગોઠવવામાં આવતી, જેનો ગળાનો ભાગ દાખડાની કીનારી તરફ રહેતો. આ બધી વસ્તુઓને પાણીમાં ડુબેલી રાખવામાં આવતી. દાખડાના ઢાંકણમાં કેટલાક છિદ્રો રાખવામાં આવતા, જેમાં લોખંડના વળેલા સળીયાઓ ગોઠવવામાં આવતા. આ સળીયાઓ દરદીઓના હાથમાં આપવામાં આવતા, જેઓને ‘બેકે’ની આસપાસ કેટલીક હારોમાં બેસાડવામાં આવતા અને દરેકને એક ખીજના હાથમાં હાથ આપી બેસવાનું કહેવામાં આવતું તથા દોરડાં પણ તેઓના શરીરની આસપાસ વીંટવામાં આવતા, આ પ્રમાણે દરદીઓ

એસી જતા કે તરત જ બાબુની ઓરડીમાં મુકવામાં આવેલા પીયાનો કે હારમોનીયમનો સુંદર સરોદ શરૂ થતો અને કોઈ કોઈ વખત આ સંગીતની સાથે કોઈ માણસ ગાયન પણ ગાતો ખરો. ઓરડાની સંપૂર્ણ શાંતિ, આકર્ષક સંગીત, 'એકે'નું ખેંચાણ વિગેરેથી આસપાસ બેઠેલા દરદીઓ પર ધણો કુતૂહલોત્પાદક દેખાવ રજૂ થતો.

રેશમનો ઝલો પહેરી મેસ્મેર આ દરદીઓની વચ્ચે આમથી તેમ ફરતો. તે પોતાના હાથમાં લાંબો લોખંડનો સળીયો રાખતો, જે દરદીઓના શરીરને તે અડકાડતો અને ખાસ કરીને જે અવયવ રોગવાળું હોય તે અવયવ પર જ તે પોતાની 'બદ્દકી લકડી' લગાડતો. વળી તે વારંવાર પોતાની 'લકડી' બાબુએ મુકી દેતો અને આંખો વડે તાકી રહેતો કે રોગવાળા ભાગ ઉપર અને પેટના નીચલા ભાગ પર હાથો ફેરવતો. વળી તે કોઈ કોઈ વખત કલાકો સુધી માર્જનો કર્યા કરતો.

આ જાતની તેની ક્રિયાથી જીવાન સ્ત્રીઓ પર એટલી બધી અસર થતી કે તેઓ વારંવાર મોહનિદ્રામાં જવાનું પસંદ કરતી. તેઓ વારંવાર મેસ્મેરની પછવાડે ભમ્યા કરતી અને પોતાને મુગ્ધ કરવાની મેસ્મેરને આજીજી કરતી. આવી

રીતે મેસ્મેરની પદ્ધતિએ ટુંક વખતમાં ઘણા લોકોનું ધ્યાન ખેંચ્યું. આથી તેની નાની જગ્યા ઘણી ઓછી પડવા લાગી, એટલે મેસ્મેરે 'હાટેલ બુલીયન' નામનું મકાન ભાડે રાખ્યું, જ્યાં તેણે ચાર 'બેડે' ગોઠવ્યા અને તેમાંનું એક ગરીબો માટે મફત રાખ્યું. આટલો બંદોબસ્ત કરવા છતાં લોકોનો ધસારો તો તેટલો જ રહ્યો એટલે ૩ બેડી નામના રસ્તાને છેડે આવેલા એક ઝાડ પર પોતાનો પ્રયોગ અજમાવવાનું તેણે માથે લીધું અને હજારો બિમાર શખ્સો તે ઝાડ પાસે જતા અને તેની ડાળીએ છટકાવેલા દોરડાને, પોતાનું હરદ મટી જશે એવી આશામાં વળગી રહેતા. આ રીત કેટલાક શખ્સોના હરદો મટાડવામાં અસરકારક નિવડી ખરી પણ મેસ્મેરના અંગત ઉપચાર જેવી અસરકારક તો નહિ જ.

મેસ્મેરના આ ઉપચારવિધિ તરફનું ખેંચાણ હાંખો વખત ચાલ્યું નહિ અને જાત જાતની મુશ્કેલીઓ ઉભી થવા લાગી. જ્યારે તે પેરીસ ગયો હતો ત્યારે તેણે વિજ્ઞાનમંદિરના વડાને તથા તખીખી વિદ્યાની રાજસંસ્થાને તેના પ્રયોગો વિષે તપાસ ચલાવવાની અરજ કરી હતી. આવી જાતની તપાસ માટે મેસ્મેરે જે શરતો રજુ કરી તે તપાસ કરવાવાળાઓએ કબુલ રાખી નહિ અને

શુસ્સે થઇને તેઓ આલ્યા ગયા. મોંશ્યેર ડીવો-
એમ્સના પ્રમુખપણા હેઠળ બીજી એક સમિતિ
તપાસ કરવા બેઠી, જેના બધા સભાસદો મેસ્મે-
રના વિરોધી હતા. કોઇ સંગીન તપાસ કર્યા
વગર તેને વખોડી નાખવામાં આવ્યો અને તે
ઉપરાંત તેને ધમકી આપવામાં આવી કે તે
પોતાની રીતોમાં સુધારો કરે નહિ તો વૈદ્ય તરી-
કેનો તેનો પરવાનો છીનવી લેવામાં આવશે.
આવી ધમકીના સમયે મેસ્મેરે ક્રાન્સ છોડ્યું. તે
ક્રાન્સમાં રહે એ શરતે ફ્રેન્ચ સરકારે તેને ૨૦૦૦૦
ફ્રેન્કનું પેન્શન આપવાનું કહ્યું છતાં તે પેરીસ
છોડીને આલ્યો ગયો.

તે ટુંક વખત માટે જ ક્રાન્સની બહાર રહ્યો.
તેના અનુયાયીઓ તેનો દ્રવ્યલોભ સારી રીતે
જાણતા હતા એટલે તેઓએ ૧૦૦૦૦ લુઇનો એક
ફાળો એકઠો કર્યો અને એ રકમના બદલામાં
ભાષણો આપવા માટે તેઓએ મેસ્મેરને ક્રાન્સ
પાછો બોલાવ્યો. મેસ્મેરે પોતાના ભાષણોમાં
પોતાની શોધનો કંઈ ખુલાસો કર્યો નહિ, જેથી
શુરૂ અને ચેલાઓ વચ્ચે ફાટપુટ પડી. પોતાના
ભાષણોમાં તેણે ૧૭૭૬ માં પ્રકટ કરેલા ૨૭
સિદ્ધાંતો ઉપરાંત વધુ કંઈ જણાવ્યું નહિ.

છેવટે સરકાર વચ્ચે પડી અને ૧૭૮૪ માં તેની વિદ્યા વિષે તપાસ ચલાવવાને એક સમિતિ નીમી. સમિતિના સલાસદો તપાસ કર્યા પછી એવા નિર્ણય પર આવ્યા કે (મેગ્નેટીઝમ) આકર્ષણ-શક્તિ, અનુકરણ, કલ્પના અને સંસર્ગના પરિણામે જન્મે છે. સમિતિનો આ નિર્ણય બહાર પડ્યા પછી મેસ્મેરે કાયમ માટે પેરીસ છોડ્યું અને જર્મની ગયો. ત્યાં તેણે કેવું જીવન ગાળ્યું તે વિષે કોઈ પકડી બહાર મળતી નથી. ૧૮૧૫ માં મેસ્મેરીઝમનો કહેવાતો આઘ સંશોધક ૮૧ વર્ષનાં યુગર્ગ વયે પોતાની જન્મભૂમિ જર્મનીમાં મરણ પામ્યો.

પ્રકરણ બીજું.

મેસ્મેરીઝમ શું છે?

આપણા દેશમાં અને ખાસ કરીને ગુજરાતમાં મેસ્મેરીઝમ વિષે બહુ ઓછું સંબંધાય છે અને તે વિષેનું જ્ઞાન પણ બહુ પ્રચલિત હોય એમ જણાતું નથી. કદાચ કોઈ રડયોખડયો વિધાયક કે મેસ્મેરીસ્ટ મેસ્મેરીઝમનો પ્રયોગ કરતો નજરે પડશે તો તે પ્રયોગ જોનારા લોકો તો એમજ માનશે અને એવો મત આપશે કે એ માણસે બીજા માણસ પર બહુ ક્યું અને એ પોતે બહુગર છે. મેસ્મેરીઝમ વિષે જ્યાં આવું જોલાય છે ત્યાં તેનું પદ્ધતિસર જ્ઞાન પ્રચલિત હોય એ વાત સંબંધિત નથી.

મેસ્મેરીઝમ અંગ્રેજી શબ્દ છે અને 'મેસ્મેર' નામના એક શબ્દ ઉપરથી એ શબ્દ ઉપજાવી કાઢવામાં આવ્યો છે. મેસ્મેરનો જન્મ જર્મનીમાં થયો હતો. કેટલાક લોકોનું એવું માનવું છે કે મેસ્મેર મેસ્મેરીઝમ નામની ગુહ્ય વિદ્યાનો આધારશોધક હતો પણ ખરી રીતે જોતાં એ માન્યતા

અસત્ય છે. એ માન્યતામાં સત્યાંશ આટલો છે કે તેણે 'મેસ્મેરીઝમ,' જે વિદ્યા પ્રાચીન કાળથી હિંદુ તથા ઇતર દેશોમાં પ્રચલિત હતી, તેને યુરોપમાં ખુબ જાણીતી કરી દીધી. મેસ્મેરની પહેલાં કાર્ટ-નસ નામના એક ગૃહસ્થે ઇ. સ. ૧૫૦૧ માં મેસ્મેરીઝમના પ્રયોગો કર્યા હતા અને ઇ. સ. ૧૬૪૯ માં વીલીયમ મેક્લવેલ નામના એક અંગ્રેજે આ વિદ્યાના કેટલાક મૂળતત્ત્વો લખ્યા. આ જ મૂળતત્ત્વો પાછળથી મેસ્મેરે જાહેરમાં આપ્યા. આ પ્રમાણે મેસ્મેરીઝમને ખુબ પ્રસિદ્ધ કરનાર તથા તે વિદ્યાની અદ્ભુતતા જાહેરમાં આણનાર પ્રથમ શખ્સ મેસ્મેર હતો. એ વાત નિઃશંક છે પણ મેસ્મેર મેસ્મેરીઝમનો સંશોધક તો નહોતો જ.

મેસ્મેરીઝમ શું છે એ સમજાવીને એ વિદ્યા માટે આપણી ભાષામાં કયો શબ્દ ખરાબર અથ-સ્ત્રુયક છે તે આપણે શોધી કાઢીશું. દરેક મનુષ્યના શરીરમાં આત્મા તો છે જ. આત્મા પરમાત્માનો અંશ ધરાવે છે. એ પરમ-જ્યોતિમય પરમાત્માના મહાન્ અને શાશ્વત તેજનો અંશ આત્મામાં સમાયેલો છે. એ અંશ પૂરેપૂરો કેળવાયલો નહિ હોવાથી પૂર્ણપણે પ્રકા-શિત હોતો નથી. આ અંશને, તેજને કે ખેંચા-

છુને ઓજસ કહીશું. ઓજસનું એવું લક્ષણ છે
 કે ખીજના આત્મામાં રહેલા ઓજસ અને તેની
 વચ્ચે ખેંચાણની શક્તિ છે. આ ખેંચાણશક્તિ
 હરેક મનુષ્યને કુદરત તરફથી બક્ષાયેલી છે. પરંતુ
 તેનો કેવી રીતે અને કેવો ઉપયોગ કરવો યા તો
 તેને કેમ ખીલવવી એ જૂજ લોકો જ જાણે છે.
 ઉપર વર્ણવેલી ખેંચાણશક્તિનો ઉપયોગ કરવાના
 તથા ખીજ મનુષ્યને પોતાના કાબુમાં લાવી શકાય
 એટલી હદ સુધી તે શક્તિની ખિલવણી કરવાના
 જ્ઞાનને મેસ્મેરીઝમ કહે છે. હવે સ્પષ્ટ છે કે
 મેસ્મેરીઝમ એ આત્મા અથવા પ્રાણમાં રહેલી
 ખેંચાણ શક્તિનો વિનિમય અથવા પ્રયોગ
 કરવાની વિદ્યા છે. આત્મા અથવા પ્રાણના
 ઓજસ વડે થતા પ્રયોગોની વિધાને
 સાક્ષરવચ્ચ મણિભાઈ નબુભાઈએ ‘પ્રાણવિનિમય’
 એવું નામ આપ્યું છે. તે શબ્દ અર્થસૂચક છે
 તેમ જ ‘પ્રાણપ્રયોગ’ એ શબ્દ પણ વપરાસમાં છે,
 જે પણ પૂરેપૂરો અર્થસૂચક છે. પ્રાણવિનિમય
 એટલે પ્રાણની લેવડદેવડ એવો ખરો અર્થ થાય
 છે. તે જ પ્રમાણે પ્રાણપ્રયોગનો પ્રાણની સાથે
 પ્રાણ વડે કરેલો પ્રયોગ એવો અર્થ કાઢી શકાય.
 ત્રીજો એક શબ્દ માનસિક યોગ છે. ઉપલા ત્રણ
 શબ્દોમાંથી કાવે તે શબ્દ વાંચકો વાપરી શકે

પણ મેસ્મેરીઝમ શબ્દ તો ખીલકુલ તે ભાવાથ વગરનો છે. એ શબ્દનો વપરાસ, આમ છતાં એટલો દઢીભૂત થઈ ગયો છે કે તેને બદલે ખીન્ને શબ્દ ધુસાડવાનું અતિ મહેનતનું કામ છે. ફાર-સીમાં આ વિદ્યાને ‘ઇલ્મ તવજ્જહ’ કહે છે.

ખરૂં જોતાં, મેસ્મેરીઝમ એ શબ્દ સાંભળતાં, કોઈપણ શબ્દને દિલથી એમ ન લાગે કે તે અમુક વિદ્યાનું નામ છે. કોઈ સહેલાઈથી એમજ સમજી જાય કે “જેનીઝમ, બુદ્ધિઝમ, મેડોમેડ-નીઝમ” વિગેરે ‘ઝમ’ ચાને ધર્મો જેવો તે પણ એક ધર્મ હશે. ખરેખર અંગ્રેજી ભાષાનું અટપટાપણું વિચિત્ર છે. મેસ્મેરીઝમ, વિષે કોઈ એમ પણ સમજી લે કે મેસ્મેરે સ્થાપેલો તે અમુક ધર્મ હશે. એ અર્થ વગરના શબ્દ કરતાં ઉપર રજુ કરેલા ચાર શબ્દો વધારે અર્થસૂચક છે; માટે ‘મેસ્મેરીઝમ’ એ શબ્દનો ઉપયોગ બંધ કરવાનો ઇલાજ એ જ છે કે આપણે આપણી માતૃ-ભાષાના શબ્દો વાપરવા. કેટલાકને આ સાંભળી અભાયખી પેદા થશે અને કેટલાક ગૃહસ્થો વાંધા ઉઠાવશે કે હું પોતે ‘મેસ્મેરીઝમ’ શબ્દનો ઉપયોગ કરું છું અને ખીજને જૂદી જ સલાહ આપું છું ! આમ કરવાનું કારણ એ છે કે મેસ્મેરીઝમનો ઉપયોગ વધારે પ્રચારમાં હોવાથી તે શબ્દથી લોકો

વધારે પરિચીત છે. આથી લોકોને સમજાવવા ખાતર ન છુટકે મારે તે શબ્દ વાપરવો પડે છે. હવેથી આ પુસ્તકમાં આપણી માતૃભાષાના શબ્દો-નોજ એટલે ‘પ્રાણુવિનિમય’ કે ‘પ્રાણુપ્રયોગ’ કે ફારસી શબ્દ ‘ઇલમ તવજ્જહ’નો ઉપયોગ કરવામાં આવશે. હવે એ વિદ્યાને લગતી એક ખીજી વિદ્યા વિષે આપણે વાંચીશું.

એ ખીજી વિદ્યાને અંગ્રેજીમાં હિપ્નોટીઝમ કહે છે અને ગુજરાતીમાં આપણે તેને મોહિની-વિદ્યા^૧ કહીશું કારણ કે શિવ પાસેથી વરદાન મેળવી અસુર ભસ્માસુરે શિવજીના પત્ની પાવ-તીજી ઉપરજ કુદ્દષ્ટિ કરી ત્યારે શિવજીને આ ધમસંકટમાંથી બચાવવા શ્રી વિષ્ણુએ મોહિનીનૃ^૨ સ્વરૂપ ધરી, પોતાની વિદ્યાથી અસુરને ભસ્મીભૂત કરી નાંખ્યો! મોહિનીના સૌંદર્યથી દૈત્ય અંબાઈ ગયો અને તેના સૂચનો પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યો. આ સૂચનો મોહિનીવિદ્યાનો મુખ્ય ભાગ છે. આ પ્રમાણે મોહિનીવિદ્યાના આઘ સંયોધક શ્રી વિષ્ણુ અથવા મોહિનીનેજ ગણી શકાય. યુરોપના લોકો હિંદુસ્થાનના ઇતિહાસથી તહન અબાણ્યા છે

---

૧ આની વધુ વિગત માટે વાંચો મારું ‘હિપ્નોટીઝમ યાને મોહિનીવિદ્યા.’

એટલે મોહિનીવિદ્યાનો અને પ્રાણવિનિમયનો આદ્ય સંશોધક તેઓ મેસ્મેરને ગણે છે.

આ ઉપરથી વાંચકોએ એવો ખ્યાલ બાંધી લેવો નહિ કે હીપ્નોટીઝમ યાને મોહિનીવિદ્યા અને પ્રાણવિનિમય એક જ વિદ્યા છે. પ્રાણવિનિમયના પ્રયોગો મેસ્મેર ખુબ કરતો, તે મોહિનીવિદ્યા વિષે કંઈ જ બાણતો નહોતો. મોહિનીવિદ્યા અને પ્રાણવિનિમય એક જ જનેનાની પુત્રીયો ગણી શકાય પણ એક જ માની પુત્રીયો સરખા જ રહેરાની હોતી નથી તેમ આ બંને વિદ્યા સરખી નથી. બંને વચ્ચે ચોક્કસ તફાવત છે. તે તફાવત શું છે તે આપણે તપાસીશું.

ઉપલી બંને વિદ્યાનો પ્રચાર કરવા માટે યુરોપમાં ત્રણ મોટી શાળાઓ છે :—

૧ મેસ્મેરની શાળા.

૨ નેન્સીની શાળા.

૩ પેરીસ અથવા ચારકોટની શાળા.

મેસ્મેરની શાળાનો એવો મત છે કે મનુષ્યના શરીરમાંથી એક જાતનો ચંચળ પ્રવાહી વહે છે. આ પ્રવાહીને માર્જનો (Passes) દ્વારા બીજા પર નાખવામાં આવે ત્યારે, એકી દેશે જોવાથી અને અત્યંત માનસિક ધ્યાનથી સામા મનુષ્ય પર અસર કરી શકાય છે.

નેન્સીની શાળાનો એવો મત છે કે આ ગૃહ વિધાનો પાથો 'સૂચનો' (Suggestions) છે અને માનસિક કાર્યથી એ વિધાના પ્રયોગો કરી શકાય છે.

પેરીસની શાળા ઉપલી બન્ને શાળાઓથી જુદા પ્રકારની છે. એનો મત એવો છે કે મોહિનીવિદ્યાથી આણેલી સ્થિતિ, ખેંચાણને લીધે કે સૂચનોને લીધે ઉદ્ભવતી નથી પણ એ એક જાતને રોગ છે.

ઉપલી ત્રણ શાળાઓમાંથી પેરીસની શાળાનો મત બહુ માન્ય નથી પણ આગલી બે શાળાઓના મતના ઘણા અનુયાયીઓ છે. નેન્સીની શાળા 'સૂચનો' પર બહુ આધાર રાખે છે અને આ ગૃહ વિધાને એ શાળા 'હીપ્નોટીઝમ' એવું નામ આપે છે. મેસ્મેરની શાળા 'માર્જનો' પર વધારે આધાર રાખે છે અને એ શાળા આ ગૃહ વિધાને મેસ્મેરીઝમ કહે છે.

કેટલાક હીપ્નોટીઝમના પ્રયોગો કરનારા માર્જનોનો ઉપયોગ કરે છે અને કેટલાક માત્ર સૂચનો ઉપર જ આધાર રાખે છે પરંતુ મેસ્મેરીઝમવાળા, એટલે મેસ્મેરના અનુયાયીઓ સૂચનોનો ખીલકુલ

ઉપયોગ કરતા નથી અને ચોતાના પ્રયોગોની સિદ્ધિનો આધાર માર્જનો પર છે એમ તેઓ માને છે.

આ ઉપરથી મોહિનીવિદ્યા (Hypnotism) અને પ્રાણુવિનિમય (Mesmerism) વચ્ચે શો તફાવત છે એ વાંચકો સમજી ગયા હશે. મોહિનીવિદ્યામાં સૂચનક્રિયા મૂળ આધારરૂપ છે જ્યારે પ્રાણુવિનિમયમાં માર્જનક્રિયા મૂળ આધારરૂપ છે. બન્નેના પ્રયોગો કરતાં પહેલાં મનની એકાગ્રતા અગત્યની છે. આ વિદ્યાને બાબુએ મુકીએ તોપણ દૂનીયામાં કયું કામ છે, જે મનની સંપૂર્ણ એકાગ્રતા વગર સંપૂર્ણ રીતે સફળ થાય? મનની એકાગ્રતા ફરતેહની મૂર્તિ છે અને ફરતેહ ઇચ્છનારા દરેક શખ્સે એની સાધના કરવી જોઈએ.

પ્રાણુવિનિમય શીખવાનો આરંભ કરતાં પહેલાં અભ્યાસીઓએ નીચેની તૈયારીઓ કરવી જોઈએ, નહિ તો તેઓનો પ્રયાસ અફળ જશે :—

પ્રથમ જરૂરીયાત મનની એકાગ્રતા સાધવાની શક્તિની છે. તમારી ઇચ્છાના ગૂલામ ન થતાં, તમારે તેને કાબુમાં આણવી જોઈએ. તમારું શરીર તદ્દન નીરોગી હોવું જોઈએ. તંદુરસ્તીમાં

જોટલી ખરાબ હશે એટલે દરજ્જે તમારી ખેંચા-
ણશક્તિ કમજોર રહેશે. આવી સ્થિતિમાં જ્યારે
તમે તમારા પોતાના ઉપર અસર કરવાની શક્તિ
ધરાવતા નથી ત્યારે ભાગ્યેજ ખીજા ઉપર અસર
કરવાની આશા તમે રાખી શકો.

ખીજા જરૂરીઆત આત્મશ્રદ્ધા એટલે તમારી
શક્તિમાં વિશ્વાસ રાખવાની છે. તમે તમારી
પોતાની જાત ઉપર શ્રદ્ધા રાખો અને આથી
વિધેય પર તમારા વિષે શ્રદ્ધા ઉપજાવવા તમે
શક્તિમાન નિવડશો.

સંપૂર્ણ નહુરસ્તી મેળવવા આરોગ્યના નિયમો
પાળો અને સૌથી વધુ જરૂરીઆતનું એ છે કે
તમારું શરીર એકદમ સ્વચ્છ રાખો. કપડાં પણ
ચોખ્ખાં પહેરો. વાળ, હાથો, નખો વિગેરે એક-
દમ સ્વચ્છ હોવાં જોઈએ. જો હાથો અને નખ
મલિન હશે તો પ્રાણુવિનિમયનો પ્રયોગ કરતી
વેળાએ તમે માર્જનો કરશો ત્યારે ઓજસૂ તમારી
આંગળીઓમાંથી વહેશે નહિ અને તમારા
વિધેય પર કશી પણ અસર થશે નહિ. જો તમે
મોહનીવિદ્યાનો પ્રયોગ કરતા હશો અને તમારું
શરીર કે શરીરનો કોઈપણ ભાગ અસ્વચ્છ હશે
તો તમારી મલિનતા જોઈ તમારો વિધેય તમારી
મલિનતા માટે તિરસ્કારનું સૂચન લેશે.

નિયમસર કસરત લેવી એ અતિ અગત્યનું છે. ખોરાક સાદો અને પૌષ્ટિક લેવો. કોઈપણ ભાતના વ્યસનથી દૂર રહેવું જોઈએ.

એક વખત ફરીથી વાંચકોને જણાવવાની રજા લઉં છું કે આત્મશ્રદ્ધા માત્ર સંપૂર્ણ આત્મ-સંયમથી મેળવી શકાય છે. જો સંપૂર્ણ આત્મ-સંયમ એક મનુષ્યમાં હોય તો જાણવું કે પોતાની ઇચ્છાશક્તિને તેણે પૂરેપૂરી કેળવીને વ્યવસ્થિત બનાવી છે.

ઇચ્છાશક્તિ, મનુષ્યમાં રહેલી કેટલીક અદ્-ભૂત શક્તિઓ માંહેલી એક છે. ઇચ્છાશક્તિનું શસ્ત્ર હાથમાં કાંઈ નવું શોધાયેલું નથી પણ મનુષ્યના જન્મ સાથેજ તેનો પણ જન્મ થાય છે. અમુક કાર્યને કૃતેહમંદ બનાવવાની ઉગ્ર ઇચ્છા રાખવી એ ઇચ્છાશક્તિનો ઉપયોગ કયો કહી શકાય. આત્મશ્રદ્ધા હોય તો ઇચ્છાશક્તિ તમારા કાળમાં આવી જશે માટે આત્મ-સંયમ રાખતા રીખી આત્મશ્રદ્ધા મેળવો, જેથી માત્ર પ્રાણવિનિમયના પ્રયોગોમાં નહિ પણ આ દુનિયાના સર્વે કાર્યોમાં તમે સફળ થવા પામશો.

ઉપલી જરૂરીયાતને પુગી વળ્યા પછી જ
મહત્વાકાંક્ષી અભ્યાસીયોએ પ્રાણુવિનિમયનું જ્ઞાન
મેળવવાનો આરંભ કરવો જોઈએ.

પ્રકરણ ત્રીજું.

પ્રાણુવિનિમય વિષે વધુ માહિતી,

પ્રાણુવિનિમયનો કહેવાતો આવ સંશોધક મેસ્મેર ખરું જોતાં એ વિદ્યાનો સંશોધક નહોતો. પ્રાણુવિનિમય મેસ્મેર પહેલાં પ્રચલિત હતો, એ બાબત આપણી યોગવિદ્યા પરથી પુરવાર થાય છે. વળી મોહિનીએ દૈત્ય ભસ્માસુરને બાળી નાખવાને એ વિદ્યાનો ઉપયોગ કર્યો હતો એ ઉપલી બાબતની સાબીતી આપે છે. પ્રાચીન કાળના મિસરના લોકોમાં, ગ્રીક લોકોમાં અને રોમન લોકોમાં પ્રાણુવિનિમયની વિદ્યા જાણીતી હતી. એવું પણ કહેવાય છે કે પુરાણા યાદુદીયો અને ઇસરાયેલો એ વિદ્યા જાણતા હતા.

કોઈ કહેશે કે એ વિદ્યા જો પુરાતન સમયથી હિંદુસ્થાનમાં હતી તો પાછળથી તેના વિશે કશું પણ કેમ સંભળાતું નહોતું. આનો ખુલાસો એ છે કે આપણા ઋષિમુનીયો આ વિદ્યા જાણતા હતા ખરા પણ તેમના મત પ્રમાણે તેઓ એ વિદ્યા લાયકનેજ શીખવતા અને તે પણ ગુપ્ત રીતે.

આ પ્રમાણે ઘણાને પ્રાણુવિનિમયનું જ્ઞાન હતું પણ તેનાં નામ, ઉત્પત્તિ અને પદ્ધતિસર જ્ઞાન વિષે કોઈએ કદાપિ વિચાર કર્યો હોય એમ લાગતું નથી. પ્રાણુવિનિમયમાં મનની એકાગ્રતા અને ઈચ્છાશક્તિની આવશ્યકતા છે, જે બન્ને ગુણોની અગત્ય યોગવિદ્યામાં પણ તેટલીજ છે. યોગીયો અને ઋષિયોને પ્રાણુવિનિમયનું જ્ઞાન ફરજિયાત સંપાદિત કરવું પડતું હતું અને સંસ્કારીયોને તેવા જ્ઞાનથી દૂર રાખવામાં આવતા હતા.

પ્રાણુવિનિમયની વિદ્યા હિંદુસ્થાનમાંથી અરબસ્તાન અને ઇરાન થઈને યુનાનમાં ગઈ લાગે છે. યુનાનમાંથી મિસર અને રોમમાં તેનો પ્રચાર થયો હશે. આ રીતે એ વિદ્યા યૂરોપમાં મેસ્મેર પહેલાંની પ્રચલિત હતી. ઇશુ ખ્રીસ્ત પોતે હિંદુસ્થાનમાંથી પ્રાણુવિનિમય અને યોગવિદ્યાનું જ્ઞાન સંપાદન કરી ગયા હતા. પ્રાણુવિનિમયના પ્રાબલ્યથી તેઓ લોકોના દરદો સાબ કરતા હતા, એવી માહિતી બાઈબલમાંથી મળી આવે છે. મોઝીઝ યુનાનમાં ઉછરેલો હતો અને ત પણ પ્રાણુવિનિમય બાણુતો હતો. તેણે ઘણા મિમારોને હાથ ફેરવી સાબ કરેલા, એમ બાઈબલમાં સ્પષ્ટ લખેલું છે.

પ્રાણવિનિમય વિદ્યા મેસ્મેરે યૂરોપમાં ખુબ જાણીતી કરી દીધી ખરી પણ એ વિદ્યાને પિશાચી વિદ્યા ગણી કાઢી ધાર્મિક લોકો તેનાથી હુમેશાં દૂર રહેતા. આવી સ્થિતિ અમેરીકામાં હમણું સુધી હતી. દેવળમાં પાદરીયો ઉપદેશ આપતા કે પ્રાણવિનિમયની વિદ્યા મેલી અને અપવિત્ર વિદ્યા છે અને એ વિદ્યામાં શયતાનનો અંશ છે. ધાર્મિક કારણો આડાં ધરી પાદરીયો એ વિદ્યા સામે લોકોને ભડકાવતા અને એમ છતાં જો કોઈ એ વિદ્યાનો અખતરો અજમાવતો તો તે શખ્સનો ધર્મથી બહિષ્કાર કરવામાં આવતો હતો. આવી સ્થિતિ હમણું સુધી હતી પણ હવે તો જોટલો વિરોધ એ વિદ્યા માટે અમેરીકામાં ખતાવવામાં આવતો હતો તેટલોજ રસ તે માટે ખતાવવામાં આવે છે.

યૂરોપમાં પણ ધાર્મિક સંખળો આગળ ધરી ઇદમે તવજજહથી લોકોને દૂર રાખવામાં આવતા હતા. લોકોના મગજમાં શયતાનની બાબતો એટલી બધી ઠસાવવામાં આવી હતી કે તેનો ખ્યાલ આપણને આવવો પણ મુશ્કેલ છે છતાં પણ રેવ. જી. સેંડખીના “મેસ્મે-રીઝમ અને તેના વિરોધીયો” એ નામના પુસ્ત-

ક્રમાંથી થોડાક ઉતારા આપણે વાંચીશું, જે ઉપ-
રથી વાંચકો તે વખતનો આલ ખાંધી લેશે.

“શયતાન પહેલા બુદ્ધી સ્ત્રીનું રૂપ ધરીને
આવે છે, અમુક જાડના પાંદડાઓનો ઉપયોગ
કરીને દુઃખતી આંખો સાજી કરે છે.

“પછી શયતાન પાદરીના રૂપમાં આવે છે
અને બધાનો તાવ મટાડે છે.

“પછી શયતાન એક મોટા ડૉક્ટરના રૂપમાં
આવે છે અને ‘શીળી કાઠવાના’ ઉપાયથી હજારો
બાળકોને બચાવે છે.

“છેક છેલ્લે શયતાન આજકાલના મેસ્મેરાઈ-
ઝર-પ્રાણુવિનિમય જાણનારના રૂપમાં આવે છે, જે
કેટલીક દુઃખદ પીડાઓ પોતાની શક્તિથી દૂર
કરે છે અને દવાથી ન મટે એવા માનસિક દરદો
પણ મટાડે છે.”

ઉપલા ઉતારાથી વાંચકો સમજી શકશે કે ત્યાંના
લોકો પ્રાણુવિનિમયના પ્રયોગો કરનારને શયતાન
માને છે કારણ કે કોઈપણ જાતની દવા વગર,
ન મટી શકે એવા દરદો તે સાજી કરે છે. યૂરો-
પના લોકો આપણા દેશના લોકોને વહેમી કહીને
હસી કાઢે છે પણ તેઓ પોતે કેટલા વહેમી છે ?

આપણા દેશમાં પ્રાણુવિનિમય જેવી પવિત્ર વિદ્યા ઉપર
 એવા ખોટાં કલંકો નાખવામાં આવ્યા નથી. એવી
 કુદરતી બક્ષીસ તરફ અન્યાય કરવા જેટલો ઉદ્ધત
 ભારતમાતાનો પુત્ર કદાપિ થશે નહિ. યોગ
 અને પ્રાણુયામ ન્યાંત્યાં આપણા દેશમાં નજરે
 પડે છે અને પ્રાણુવિનિમય જેવી વિદ્યાથી આપણે
 ભડકીએ એ સંભવિત નથી. છતાં કોઈ અજ્ઞાન
 માણસોના ખ્યાલમાં એવા વિચારો રહી ગયા
 હોય કે સાધારણ માણસો અદ્ભૂત પ્રયોગો કરે
 એ બદ્ધ કે એવા પ્રકારની કોઈ મેલી વિદ્યાની
 મદદથી થઈ શકે તો હું તેમને આ ક્ષણે એક-
 ચિત્ત થઈ સઘળી બાબતનો ફરી વિચાર કરી
 જવા કહીશ. આગળનું લખાણ બરાબર ધ્યાનમાં
 ઉતારવા હું તેમને સલાહ આપીશ. આટલું કયાં
 પછી મારી સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે તેમના એ
 ખોટા ખ્યાલો ચાલ્યા જશે અને પોતાનામાં ગુપ્ત
 રહેલી ખેંચાણ શક્તિનું તેમને જ્ઞાન થશે. માટે હવે
 સિદ્ધ થયું છે કે પ્રાણુવિનિમય એ ઈશ્વર તર-
 ફથી બક્ષાયેલી મનુષ્યમાં રહેલી પવિત્રમાં પવિત્ર
 શક્તિ છે. એ શક્તિને પૂરેપૂરી ખિલવવાથી અદ્-
 ભૂત પ્રયોગો કરી શકાય છે અને અતિશય
 ભયંકર દરદો પણ મટાડી શકાય છે. એક પ્રાણુ-
 વિનિમય પ્રયોગકર્તા જેવા પ્રયોગો કરી શકે

તેવાજ પ્રયોગો કરવાની શક્તિ તમારામાં રહેલી છે; તેનો ઉપયોગ કરતાં તમને આવડતો નથી, એટલેજ તફાવત તમારી અને એની વચ્ચે છે.

આ ગુપ્ત વિદ્યા શીખવા માટે શું શું અગત્યનું છે એ આપણે આગલા પ્રકરણમાં વાંચી ગયા છીએ હવે હું તમારું ધ્યાન એક બાબત પર ખેંચવા ઇચ્છું છું; એ બાબત એ છે કે ઘણા શખ્સો આ વિદ્યાને શીખી પોતાનો સ્વાથ સાધવાની સાથે તેનો દુરુપયોગ કરે છે. આ વાત અત્યંત શોચનીય છે. આ પુસ્તક પરથી પ્રાણુ-વિનિમય શીખનારા દરેક અભ્યાસીને હું ચેતવણી આપું છું કે તમારી ઇશ્વરદત્ત બક્ષિસનો કદાપિ ગેરઉપયોગ કરતા નહિ કારણ કે તેમ કરવાથી કર્મનું ફળ મળ્યા વગર રહેતું નથી. જેવી કરણી તેવી પાર ઉતરણી. વાવશે તેવું લણશે. આ દૂંકા પણ અત્યંત અર્થપૂર્ણ આજ્ઞાવચનો તમારા હૃદયમાં અત્યારથીજ કેતરી રાખો અને ભવિષ્યમાં લાલચો જ્યારે અતિશય વધી પડે અને તમે મતલબના દોરાયા આડે રસ્તે જવાના ભયમાં આવી પડ્યા હો ત્યારે ઉપલા આજ્ઞાવચનોનું સતત સ્મરણ કરજો અને કુપંથેથી તમને દૂર રાખવા ઇશ્વરને શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રાર્થજો. બહેરીકામાં

ઘણા ચોરો અને ધાડપાડુઓ પ્રાણુવિનિમયની
 મદદથી મોટી મોટી ચોરીઓ કરે છે એવી મા-
 ન્યતા છે; પણ ચોરી કરીને આ દુનીયામાં કોણ
 તવજાર થવા પામ્યું છે? એ લુચ્યા ચોરોનો
 આખરે ખુરો ફેજ થાય છે અને હાથનાં કર્યાં
 હુયે વાગે છે. આ સખખને લીધે વાંચકો! તમારા
 સ્વાર્થો સાધવા માટે જો આ પવિત્ર વિદ્યા શીખ-
 વાનો તમે ઇરાદો રાખતા હો તો કૃપા કરીને હમ-
 ભાંજ આ પુસ્તકને વાંચવું બંધ કરી દેજો અને
 કાયમ માટે એ વિદ્યાને શીખવાનો વિચાર માંડી
 વાળજો. આ સૂચના ઉપર હું ઘણું ભાર મૂકું
 છું એનું કારણ એટલું છે કે મનુષ્ય સ્વભાવ જ
 એવો છે કે પોતાના સ્વાર્થો તરફ દરેક મનુષ્ય
 લક્ષ દોડાવે છે. વળી આ કળીયુગ છે અને સૌને
 અનુભવ છે તેમ સરલ અને સાધુ પુરૂષો તો
 ભ્રાજ્યેજ આ જમાનામાં નજરે પડે છે. જ્યાં ત્યાં
 ઢોંગધતુરા અને ધાંધલ ફાવી જતાં દ્રષ્ટિએ પડે
 છે. આવી આવી લાલચો વચ્ચે જે મનુષ્ય પો-
 તાના મનનો સંયમ રાખી શકે છે તેને માટે જ
 આ વિદ્યા નિર્માયેલી છે અને તેજ ભ્રાજ્યશાળી મનુ-
 ષ્ય એ વિદ્યા જલદી શીખી શકશે. આત્મ-સંય-
 મથી આત્મોત્તતિ કરી શકાય છે. આ પવિત્ર
 વિદ્યાનો ગેરઉપયોગ ન કરવા હું પ્રત્યેકને ફરીથી

ચેતવું છું; નાહ તો વિપરિત પરિણામ આવશે, અને જે દુઃખો આવી પડશે તે સહન કરવા એ પાપીને તૈયાર રહેવું જોઈશે. આ વિધાને પવિત્ર માની, તમારી આત્મોન્નતિમાં જેટલે દરજ્જે તે તમને સહાયકારી થઈ પડે તેટલે દરજ્જે તેનો ઉપયોગ કરવાનો તમને હક્ક છે, એક તલ્લવાર વધારે નહિ.

આત્મોન્નતિનો વિષય આજકાલના જમાનામાં ફીલસુફોને અને યોગીઓને લગતો વિષય ગણાય છે અને છે પણ તેમજ. જેટલા મનુષ્યો દોલત વૈભવ અને સુખ પાછળ પડ્યા છે તેમાંનો ભાગ્યે હજારમો ભાગ આત્મોન્નતિ માટે મહેનત કરે છે એ સત્ય હકીકત કોનાથી અબાણી છે? આ વિષય હાલતુરત આપણી કક્ષાની બહારનો હોઈ બાજુએ મૂકીશું અને આ પ્રાણુવિનિમયની વિદ્યા શીખવાથી બીજા શા શા ફાયદા થઈ શકે તે આપણે તપાસીશું.

પ્રાણુવિનિમયના પ્રયોગો અજમાવવાથી પ્રથમ તો મનુષ્યમાં આત્મશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે અને એટલે અંશે તેણે જીવનસાફલ્ય સાધ્યું કહેવાય. જેવી રીતે પ્રાણુવિનિમયનો પ્રયોગ વિદ્યેય (જે શબ્દ પર પ્રયોગ અજમાવતા હો તે) ઉપર નમે

કરી શકે છે. તેવીજ રીતે વખત જતાં ગુપ્ત શક્તિમાં વૃદ્ધિ થયે તમે તમારા ઉપર પ્રાણુવિનિમય ચલાવી શકો, એટલે કે તમે પોતે સમાધિસ્થ થઈ શકો. યોગવિદ્યામાં પ્રવેશવા માટે પ્રાણુવિનિમય પ્રાથમિક અને આવશ્યક વિદ્યા છે. તેના વડે ગમે તે સત્કાર્ય તમે અત્યંત સફળતાપૂર્વક પાર પાડી શકશો અને દુઃખ આવી પડતાં તમે ગભરાઈ જશો નહિ. ટૂંકામાં કહીએ તો બધી પ્રકારના દ્વંદ્વોથી* (જોડકાંથી) તમે પર રહેશો.

પ્રાણુવિનિમયથી મોટામાં મોટો એ ફાયદો થાય છે કે એ શીખવાથી પરમાર્થમય જીવન ગાળી શકાય છે. કેટલાક એવા ભયંકર રોગો છે, જે ઔષધથી કે શસ્ત્રોપચારથી પણ સાબળ થતા નથી. આવા હઠીલા દરદો મટાડવામાં પ્રાણુવિનિમય વિદ્યા એક રામબાણુ ઇલાજ નિવડયો છે. દરદો મટાડવામાં આ વિદ્યા આટલી બધી મહદરૂપ છે એમ શોધી કઢાયા પછી અમેરીકામાં ઘણા પુરૂષોએ એ જ ધંધો સ્વીકારી લીધો છે, ત્યાંની હોસ્પીટલોમાં દરદો સાબળ કરવા માટે પ્રાણુવિનિમયનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને શસ્ત્રાક્રયા કરવા માટે દરદીને હાલમાં કલો-રેફ્રેક્શનથી બેલાન કરવામાં આવે છે એને બદલે

---

*મુખ દુઃખ તડકો છાંયો, ઉન્નતિ અવનતિ, વિગેરે.

કેટલીક હાંપીટલોમાં પ્રાણુવિનિમયથી બિમારને
 ખેંચી કરવામાં આવે છે. કલોરોફોર્મની અસર
 નીચેના દરદીઓનાં ઘણીવાર મૃત્યુ નીપજે છે,
 જ્યારે પ્રાણુવિનિમયથી તેમ થવા પામતું નથી.
 વળી આ વિદ્યા હંતવૈદ્યોને પણ ઘણી મદદરૂપ
 થઈ પડે તેમ છે. હાંત સહીસલામતીથી દરદીને
 દુઃખ આપ્યા વગર ખેંચી કાઢવો હોય તો પ્રાણુ-
 વિનિમયની મદદથી તે સહેલાઈથી થઈ શકે છે.
 દરદો મટાડવામાં પ્રાણુવિનિમયનો ઉપયોગ દિન-
 પ્રતિદિન અમેરીકા અને યુરોપમાં વધતો આ-
 લ્યો છે. ગત મહાન્ લડાઈમાં ઘણા સિપાહીઓ
 પાગલ અને ભાન વગરના થઈ ગયા હતા. આ
 બધાને પ્રાણુવિનિમય અને મોહિનીવિદ્યાની મદ-
 દથી સાજા કરવામાં આવ્યા છે એ ખીના થોડાક
 વખત અગાઉ વર્તમાનપત્રોમાં આવી હતી.

દૂંકામાં, જે મનુષ્યો પરમાથી જીવન ગૂંજાવવા
 ઇચ્છતા હોય: પોતાનું જીવનસાફલ્ય કરવા માગતા
 હોય તેમને મારી તો એ સલાહ છે કે તેમના
 આદર્શો અનુસાર પોતાનું જીવન ગાળવાનો ઉત્તમ
 ઉપાય એ છે કે પ્રાણુવિનિમયનો સંપૂર્ણ અ-
 ભ્યાસ કરી, દુઃખી અને રોગી મનુષ્યોના રોગો
 મટાડવાનું કામ માથે ઉપાડી લેવું. આના જેવાં
 ઉત્તમ કાર્યો દુનિયામાં થોડા હોય છે કારણ કે

એક ઠેકાણે એક કવિએ લખ્યું છે કે પોતાના મનુષ્યભાઈની સેવા કરનાર પુરૂષ યા સ્ત્રી, ઇશ્વરના ભક્તોમાં અગ્રગણ્ય છે. આદર્શ જીવન ગાળવા માટે, પરમાર્થમય જીવંતી પસાર કરવા અને ઇશ્વરના સાચા ભક્ત થવા માટે આ વિધાનો અભ્યાસ આજથી ખંતપૂર્વક આદરો અને તમે જરૂર સફળ થશો.

તે ઉપરાંત જેઓ વૈદાનો ધંધો કરે છે તે બધાને ઉપલી વિદ્યા ઘણીજ આવશ્યક છે. દેશી વૈદને, યુનાની હકીમને કે અંગ્રેજી ડોક્ટરને આ વિદ્યા એક સરખી જ ઉપયોગી છે. દંતવૈદને તો દરેક દરદીને લાગુ કરવા માટે આ વિદ્યા અત્યંત આવશ્યક છે. આ કારણોથી દરેક વૈદ, હકીમ કે ડોક્ટરને હું અંતઃકરણપૂર્વક સલાહ આપુ છું કે આ વિધાનો અભ્યાસ અવશ્ય કરવો જેથી તેમને પોતાના ધંધામાં અનુભવવી પડતી કેટલીક મુસીબતો દૂર થઈ જશે અને પોતાના ધંધામાં તેમને કોઈ નવીજ દિશા સૂઝશે.

ઉપલા ફાયદાઓ જાણ્યા પછી ઘણાઓને એમ થઈ જશે કે આ વિદ્યા તો ખરેખર કામ-ઘેનુ છે પણ આટલું યાદ રાખવાની જરૂર છે કે

કામઘેનુ પરાણે કબજામાં આણી શકાતી
 નથી. પ્રથમ તો તમારે લાયક થવું જોઈએ અને
 પછી જ તમે તે કામઘેનુના માલેક બની શકો;
 માટે ઉતાવળે આંખા પકાવવા દોડી ન જતાં,
 ધૈર્ય અને અંતથીજ આરંભ કરજો.

પ્રકરણ ચોથું.

પ્રાણુવિનિમયથી કરી શકાતા ચમત્કારો.

પ્રાણુવિનિમયથી એટલા બધા ચમત્કારો થઈ શકે છે કે લોકો એથી જ તેને અદ્ભૂત અથવા ચમત્કારિક વિદ્યા ગણે છે અને એ વિદ્યાનું જ્ઞાન ધરાવવું એ અસાધારણ મનુષ્યનું કામ છે એમ તેઓ માને છે એસેર પ્રાણુવિનિમયના પ્રયોગો કરવામાં જે અદ્ભૂતતા દ્રષ્ટિગોચર કરાવતો હતો એ તો કંઈ વિચિત્ર જ હતી. એ પ્રકારનો આડંબર હાલ ક્યાંઈ જોવામાં આવશે નહિ. લોકો ઉપર કંઈ વિચિત્ર અસર પાડવા ખાતર તે પ્રયોગ કરવાના ઓરડાની ચારે દિવાલે કાળા પડદાઓ લટકાવી રાખતો અને ચારે તરફથી ખારીખારણાં બંધ રાખતો, અને માત્ર અમુક જગ્યાએથી થોડો પ્રકાશ આવવા દેતો. આવી રીતે ઉપજાવેલા ગંભીર અંધકારમાં, તે ઝાંખો હીપક રાખતો અને જે લોકો ત્યાં આવતા તેમને ચૂપ રહેવા તે કહેતો. આથી ગંભીર શાંતિ ફેલાઈ રહેતી. આવે વખતે એ જગ્યાએ નવા આવનાર શખ્સ

ઉપર બહુ અસર થાય છે. આ બધી ખર્ચ જોતાં કૃત્રિમ અથવા મનુષ્યે પોતે ઉભી કરેલી અદ્ભુતતા ગણાય.

પ્રાણવિનિમયની શક્તિદ્વારા તમે પાણી મંત્રી શકો, કાગળ મંત્રી શકો યા તો ગમે તે ચીજ ઉપર પ્રાણવિનિમયની અસર લાવી શકો. આ વસ્તુઓને મંત્રવાદી શો કાયદો થાય છે એમ કોઈ પ્રશ્ન કરશે તો એનો જવાબ એ છે કે મંત્રેણું પાણી અથવા કોઈપણ ચીજ બિમાર માણસની તબીયત સુધારવાના ઉપયોગમાં આવે છે. અમે-રીકામાં કેટલાક વૈદ્યો એવા છે જેઓ પ્રાણવિનિમયની શક્તિદ્વારા દૂર બેઠા બેઠા રોગીઓની ચિકીત્સા કરે છે અને આ પ્રમાણે ઘણા દરદીયોનાં રોગો મટાડે છે. તેજ પ્રમાણે કોઈ દરદીનું માથું દુઃખતું મટાડવું હોય તો તેને પાણી મંત્રીને આપવું અને તે પીઈ જવા કહેવું, જેથી તેનું માથું દુઃખતું મટી જાય છે. પાણી મંત્રવાની રીત નીચે પ્રમાણે છે:—

“સ્વચ્છ પાણી લરીને એક પ્યાલું હાથમાં લ્યો, પ્યાલું આખું ભરવું નહિ. એક હાથમાં પ્યાલું ઝાલી બીજે હાથે માર્જનો કરો (માર્જનો કેમ કરવા એ આગળ સમજાવવામાં આવશે.) આ પ્રમાણે માર્જનો લગત્ય દસ મિનીટથી પા

કલાક સુધી કર્યા કરો. બીજી કોઈ વસ્તુઓ ઉપર
જે પ્રાણવિનિમયની શક્તિ ચડાવવી હોય તોપણ
ઉપરની રીતજ કામે લગાડવી. તે ઉપરાંત તે
વસ્તુ ઉપર ધીમેથી શ્વાસ પુકવો, જેથી તમારું
ઓજસ તેના પર બરાબર પથરાઈ જાય. આવા
મંત્રેલા પદાર્થોથી અદ્ભૂત પરિણામો નીપજેલા
ઘણા વિશ્વાસુ જોનારાઓએ વર્ણવ્યા છે. એવું
પણ બને છે કે પોતાની પ્રાણવિનિમયની શક્તિ
ઘણા મનુષ્યો જાણના નથી પણ ઉપર પ્રમાણે પાણી
કે બીજા પદાર્થો તેઓ મંત્રી શકે છે. આ પ્રમાણે
મંત્રેલા પાણી કે પદાર્થના અખતરા મારફતે જે
તમે કોઈની શિરોવેદના, દાંતનું દુઃખવું કે
સંધીવાનું દરદ મટાડી શકો તો તમને આગળ
વધવાનું ઉત્તેજન મળશે અને એટલે અંશે ત-
મને સંતોષ થશે કે થોડીક પણ તમે તમારા
મનુષ્યબંધુ પ્રત્યેની ફરજ બજાવી છે અને તેમાં
તમે સફળ થયા છો.

બીજી જાતના ઘણા ચમત્કારો, વિધેય ઉપર
પ્રાણવિનિમયનો પ્રયોગ કર્યા પછી થઈ શકે છે.
ધારો કે પ્રાણવિનિમય દ્વારા વિધેય મુગ્ધ થઈ
ગયો છે. આ વખતે તેનો આત્મા વિધાયકના
આત્મા સાથે એકચિત્ત થઈ ગયો હોય છે અને
વિધાયક તેની પાસે જે કંઈ કરાવવા ધારે તે

તેની પાસે મુઘાવસ્થામાં કરાવી શકે છે. એ અવસ્થામાં વિધાયક વિધેયને માટીનું ઢેકું આપી, તેને ગુલાબના પુલો સુંઘવાનો અનુભવ કરાવી શકે અથવા તો મીઠું આપી આંખો ખાવાનો અનુભવ કરાવી શકે, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના રમુજ ચમત્કારો વિધેયની મુઘાવસ્થામાં કરી શકાય.

ઉપલી અવસ્થા પ્રાણવિનિમયથી આણેલી નિદ્રાની પ્રાથમિક અવસ્થા છે. આ પછી વિધેય ઉપર ગાઢ નિદ્રા લાગ્યા બાદ, તેના શરીરને જડ એટલે નિષ્ચેતન બનાવી શકાય છે. તેના આખા શરીરને અથવા તો શરીરના એકાદ અવયવને જડાવસ્થામાં આણી શકાય છે, જે વખતે એ જડાવસ્થા પ્રાપ્ત થયેલા ભાગ પર ટાંચણી લોકવામાં આવે કે ચુંટી ખણવામાં આવે તો પણ વિધેયને કશું દુઃખ થતું નથી તેમજ દુઃખની લાગણી સરખી તેના ચહેરા ઉપર દ્રષ્ટિગોચર થતી નથી! આવા નાના પ્રયોગો કર્યા પછી આખા શરીરને તદ્દન જડ કરી શકાય છે અને એ જડ શરીરને બે ખુરશીયો પર લાંબા પાટીયાની માફક (માથું એક ખુરશી પર અને પગો બીજી ખુરશી પર) મૂકી શકાય છે અને પછી તે શરીર ઉપર બેથી ત્રણ માણસો ઉભા રહેવાં છતાં, જડ થયેલું શરીર વળી કે નમી

જશે નહિ તથા દુઃખની લાગણી પણ વિધેયના
ચહેરા પર દેખાશે નહિ! આવા અદ્ભૂત ચમત્કારો
જે વિદ્યાથી થાય એ વિદ્યા શીખવા સૌ કોઈ
તત્પર થઈ જાય એ સ્વભાવિક છે પણ સિદ્ધાંત
ખોલી કે લખી જવો એ જેટલું સહેલું કાર્ય
છે તેટલું, તે સિદ્ધાંતને વ્યવહારમાં મૂકવાનું કાર્ય
સહેલું નથી. કદાચ આ બધું વાંચવાથી તમને
આ વિદ્યા શીખવી સહેલી લાગશે પણ ઇશ્વરની
કૃપા વિના તથા અરુબલિત ખંત વિના કોઈપણ
કાર્ય સફળ થઈ શકે નહિ એ વાત અત્રે ભૂલી
જવી જોઈતી નથી.

મનુષ્યના શરીરમાં જેટલા પ્રકારના રોગો ઉદ્ભવે છે
તેટલા પ્રકારનાજ તે રોગો હરવાના ઉપાયો પણ
અસ્તિત્વમાં છે. ઔષધોથી રોગો દૂર થાય છે
એટલુંજ નહિ પણ વગર ઔષધોએ કાંશ્ચીઅન
સાયન્સ, મેગનેટીક હીલીંગ, ડીવાઈન
સાયન્સ, મેન્ટલ સાયન્સ, સેકેડ આઈન્સ, એન-
સંટ ટ્રીટમેન્ટ, સકસેસ સરકલ્સ વિગેરે જુદા
જુદા નામોવાળી ઉપચાર વિધિથી અમેરીકામાં
રોગો મટાડી શકાય છે. ઉપર લખેલા ઉપચારો
જુદા જુદા નામો ધરાવે છે એટલુંજ; બાકી તે
બધા સ્વસ્થનના પ્રભાવથીજ પોતાનો પ્રતાપ
ખતાવી શકે છે. આત્મશ્રદ્ધા વિના ઉપલા ઉપ-

ચારો જો અજમાવવામાં આવે તો કદાપિ તે સફળ થઈ શકે નહિ. આત્મશ્રદ્ધા સ્વસૂચન દ્વારા મેળવી શકાય છે માટે પોતાનું સંપૂર્ણ આરોગ્ય સાચવી રાખવા ઇચ્છતા દરેક ગૃહસ્થે ‘સ્વસૂચન’નું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ.

અગાઉ જણાવ્યા મુજબ અમેરીકામાં દૂર બેઠા બેઠા રોગીયોના રોગનું નિવારણ કરી શકાય છે અને એ દૂર બેઠા બેઠા રોગનિવારણ કરવાના વિધિને અંગ્રેજીમાં ‘એબસન્ટ ટ્રીટમેન્ટ’ એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે, ‘એબસન્ટ ટ્રીટમેન્ટ’ નો ગુજરાતીમાં ‘પરોક્ષ ઉપચાર વિધિ’ એવો અર્થ થાય છે. આ વિધિ નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવે છે :—

દાખલા તરીકે એક માણસ મદ્રાસમાં રહે છે. તેને સંધીત્રા થયો છે. તે ઘણી જાતની દવાઓ અજમાવી ચુક્યો છે પણ એક અથવા બીજા કારણસર તેનું દરદ મટતું નથી. અંતે નિરાશ થઈ તે દવાઓ પરથી શ્રદ્ધા ઉઠાવી લે છે. હવે તે બિચારો કંઈપણ ઉપાય અજમાવ્યા

વિના પોતાના રોગનિવારણનો બધો આધાર ન-
શીબ ઉપર રાખે છે. દરમ્યાન તેને ખબર પડે
છે કે પ્રાણુવિનિમય જાણનારાઓ બહારગામથી
પોતાના ઉપચારો દ્વારા રોગીયોના દરદો મટાડી
શકે છે. તેને જાણ કરવામાં આવે છે કે એવો
એક પ્રાણુવિનિમય જાણનારો મુંબઈમાં છે. કંઈ
પણ આશા નહોતી એવામાં આ એક આશાનું
કીરણ પુટવાથી તે સહુર્ષ મુંબાઈના પ્રાણુવિનિમ-
યના જાણવાવાળાને પોતાના રોગની અથેતિ ટપાલ
મારફત એક પત્રમાં લખી મોકલે છે. પ્રાણુવિ-
નિમયજ્ઞાની તે વાંચે છે અને જવાબમાં એક પત્ર
રોગીને લખે છે, જેમાં એવા 'સૂચનો' હોય છે,
કે જેનું ચાલુ નિયમિત વાંચન તેના મગજ ઉપર
એવી છાપ પાડી દે છે કે દિવસે દિવસે તેનો
રોગ ઓછો થતો જાય છે. છેવટે એવો વખત
આવી પુગે છે કે જ્યારે તે સંધિવાથી તદ્દન મુક્ત
થઈ જાય છે.

સંધિવાનો દાખલો ઉપલા ઉદાહરણમાં આ-
પ્યો છે એટલે એમ નથી સમજવાનું કે ખીજાં
દરદો પરોક્ષ ઉપચારવિધિથી મટી શકતાં નથી.
પરોક્ષ રીતે જેવી રીતે રોગોપચાર કરી
શકાય છે તેવીજ રીતે દૂર બેઠા બેઠા પત્રદ્વારા
કે ટેલીફોન દ્વારા એક પ્રાણુવિનિમયજ્ઞાની વિધે-

યને નિદ્રામાં નાખી શકે છે. આવા ઘણા દાખા
લાઓ અમેરીકામાં બનેલા છે અને બને છે.
વિધેય કે જેના ઉપર તમારી ઘણી સારી અસર
થતી હોય, તેને ટેલીફોન દ્વારા મુખ્ય કરવો એ
અતિ સહેલ વાત છે. તમારામાં પ્રાણવિનિમયના
પ્રયોગો કરવાની શક્તિ આવે એટલે તમારા
માનીતા વિધેય ઉપર આ પ્રયોગ જરૂર અજમાવી
જેજે. ટેલીફોન મારફત રોગીની માવજત પણ
એટલીજ સહેલાઈથી થાય છે. રોગીનું માથું
દુઃખતું હોય તો તેની શિરોવેદના નષ્ટ થાય
એવા જ્ઞેશદાર સૂચનો જો ટેલીફોન મારફત પ્ર-
બળ પ્રાણવિનિમયની શક્તિવાળો મનુષ્ય મોકલે
તો પાંચ મીનીટના પરોક્ષ સૂચનોપચાર પછી
ટેલીફોન પર સાંભળનાર રોગીના માથાનો દુઃખાવો
દૂર થઈ જશે.

આ પ્રમાણે પ્રાણવિનિમયની શક્તિ તથા
જ્ઞાન ધરાવનારો મનુષ્ય પોતાના ઓળખીતા તથા
સગાંસંબંધીઓને કેટલો ઉપયોગી અને આશિ-
ર્વાદરૂપ થઈ પડે એ વિચારી લેવું કંઈ મુશ્કેલ
નથી.

પ્રકરણ પાંચમું.

યોગવિદ્યા અને પ્રાણવિનિમય.

યોગવિદ્યા આપણા દેશમાં વર્ષોથી ચાલી આવી છે એ વાત નિઃશંક છે એટલુંજ નહિ પણ એ વરદાયિની વિદ્યાનું જન્મસ્થાન પણ આપણો પુરાણ પવિત્ર ભારત દેશ જ છે. આપણા પૂજ્ય અને પ્રદ્ધાનિષ્ઠ મહર્ષિયો આ વિદ્યા દ્વારા પરમાત્માનું ચિંતન કરતા અને આ પ્રમાણે આત્માનું કલ્યાણ સાધતા. ‘યોગ’ એ શબ્દ યુજ્ઞ નામના સંસ્કૃત ક્રિયાપદમાંથી નીકળેલો છે. જેનો અર્થ ‘જોડવું’ એવો થાય છે. યોગ એટલે જોડાણ; યોગવિદ્યા એટલે આત્માનું પરમાત્મા સાથે જોડાણ કરવાનું જ્ઞાન; પ્રદ્ધાનિષ્ઠ થઈ જવા માટેનો સંસ્કારવિધિ.

પ્રાણાયામ તથા સમાધિ યોગવિદ્યાનાં જ પ્રકારો છે, ઋષિમુનીયોના નિત્યકર્મમાં પ્રાણાયામ તથા સમાધિનો સમાવેશ થઈ જાય છે. ઋષિમુનીયો જ પ્રાણાયામ કરે છે એટલુંજ નહિ પણ સંસારીયોને પણ તે કરવાની જરૂર છે. હાલમાં

ને કે એ પ્રથાનો લોપ થઈ ગયો છે તોપણ
 ઘણા ગૃહસ્થોને પ્રાણ્યાયામનું જ્ઞાન હજી છે અને
 તેઓ સદૈવ પ્રભાતે પ્રાણ્યાયામ કરે છે. પ્રાણ્યાયમ,
 સમાધિ અને યોગવિદ્યાનું સાદું જ્ઞાન આપનારું
 આદ્ય પુસ્તક 'યોગદર્શન' છે, જેલગવાનું પતંજલીએ
 લખેલું છે. મહર્ષિ પતંજલી પોતાના શ્રેષ્ઠ પુસ્તક-
 માં લખે છે, યોગશ્ચિત્તવૃત્તિ નિરોધઃ । ભાવાર્થઃ
 ચિત્તની વૃત્તિયોનો નિરોધ કરવો, અને યોગ
 કહે છે. યોગાભ્યાસ કરવાથી ચિત્તનો કાળુ
 મેળવી શકાય છે; આત્મસંયમ પ્રાપ્ત થાય છે.

જ્યારે વૃત્તિયોનો કાળુ પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે
 દ્રષ્ટા પોતાનાજ રૂપમાં (આત્મામાં) સ્થિત થઈ
 જાય છે. અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી વૃત્તિયોનો
 કાળુ મેળવી શકાય છે અને વૃત્તિયોના નિરો-
 ધથી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રણવનામ
 ઐકાર પરમેશ્વરનું નામ છે. આ નામના સ્મ-
 રણથી સર્વ દુઃખોનો નાશ થઈ ચિત્તનું વિશ્રામ
 મળે છે. ઐકાર શબ્દના અર્થનો વિચાર કરતાં
 કરતાં તે અર્થ અનુસર પરમાત્માના ધ્યાનમાં
 લીન થઈ ઐકારનો જપ કરવાથી અનુપમ ઇશ્વરનું
 સ્વરૂપ ભાસત થાય છે.

આ પ્રમાણે યોગવિદ્યાના જ્ઞાન તથા આયન-
રણુથી દરેક મનુષ્ય પોતાના આત્માનું કલ્યાણ
કરી શકે છે તથા પરમાત્માના સ્વરૂપનું ચિંતન
કરતો કરતો તે બ્રહ્મનિષ્ઠ થઈ જાય છે; મોક્ષધામ
પ્રાપ્ત કરે છે.

આવી અદ્ભૂત યોગવિદ્યા અને પ્રાણવિનિમય
વચ્ચે શો સંબંધ છે તે હવે આપણે તપાસીશું.
યોગનાં બે પ્રાથમિક પગથીયાં પ્રાણાયામ અને
સમાધિ છે, જેની પ્રાપ્તિ વગર યોગવિદ્યા કદાપિ
પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી. પ્રાણાયામ અથવા
સમાધિ કરવા માટે ચિત્તની વૃત્તિને રોકીને
ધ્યાનને એકાગ્ર કરવું પડે છે. મતલબ કે ચિત્તની
વૃત્તિયોનો નિરોધ અને ચિત્તની એકાગ્રતા અથવા
ધ્યાન, પ્રાણાયામમાં અને સમાધિમાં ખાસ આવ-
શ્યક છે. પ્રાણવિનિમયની શક્તિનો જ્ઞાતા વિદ્યા-
યક, ચિત્તની એકાગ્રતા અને ધ્યાન વગર વિધેય
પર પોતાના પ્રયોગો કદાપિ સફળ કરી શકતો
નથી. સમાધિમાં તો આપણને પોતાના આત્મામાં
લીન થઈ જવું પડે છે જ્યારે પ્રાણવિનિમયનો
પ્રયોગ કરતી વખતે વિધાયકે વિધેયના આત્મા
સાથે અને વિધેયે વિધાયકના આત્મા સાથે એ-
કતા કરવી પડે છે; આટલું જ નહિ પણ તેઓ

બન્નેને પ્રયોગની સફળતા માટે સતત ચિંતન કરવાનું હોય છે. આ પ્રમાણે આપણે જોઈ શક્યા છીએ કે પ્રાણુવિનિમય અને યોગવિદ્યા વચ્ચે લાંબો તફાવત નથી.

મારી એવી માન્યતા છે કે પ્રાણુવિનિમય યોગવિદ્યાનું બચ્ચું છે. આધુનિક જમાનામાં પશ્ચિમ તરફના દેશોમાં એવું બચ્ચું છે કે પ્રાણુવિનિમય અને મોહિનીવિદ્યાનું જ્ઞાન ત્યાંના લોકોને હજી પહેલી જ વાર થયું છે. વળી આ બન્ને (એક માની પુત્રીઓ) વિદ્યાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન તો હજી તે દેશોમાં પ્રાપ્ત નથી અને એ વિદ્યાઓમાં બહુ થોડા જ લોકો રસ લે છે. અમેરીકામાં કેટલાક લેખકો આ વિદ્યાઓમાં બહુ રસ લે છે અને હિંદુ શાસ્ત્રો વાંચી તેઓ પારકાઓ ઉપર એ વિદ્યાઓનો ઉપયોગ કરવો છોડી દઈ, પોતાના આત્મા પર જ તેની અસર અજમાવવા લાગ્યા છે. આપણા પ્રાચીન પૂજ્ય યોગીયો કોઈનું દુઃખ નિવારવાના કે એને લગતા કોઈ જરૂરના કાર્ય વિના, પ્રયોગો બતાવવાની ખાતર અથવા તો પોતાની શક્તિ દર્શાવવાની ખાતર કદાપિ આ વિદ્યાઓનો ગેરઉપયોગ કરતા ન હતા. આત્માનું કલ્યાણ અથવા ઉદ્ધાર કરી લેવો એ જ

મનુષ્યજન્મનો સર્વોત્તમ ઉદ્દેશ છે અને તે ઉદ્દેશ પ્રાપ્ત કરવાનું યોગવિદ્યા એક સાધન છે. આ પરથી આપણે એટલું સિદ્ધ કરી શકીએ કે પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર કરનારી વિદ્યા તે યોગવિદ્યા અને ખાલી પ્રયોગો કરવા માટેની અથવા પારકાના રોગો નિવારવા માટેની વિદ્યા તે પ્રાણુવિનિમય અને મોહિનીવિદ્યા છે. અલબત્ત, સેવામાર્ગ એ મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે ઉત્તમ માર્ગ છે, પરંતુ પ્રયોગો કરી દેખાડવા એ કાર્ય કોઈ પણ રીતે વ્યવહારૂ ઉપયોગનું કહી શકાય નહિ.

વળી પ્રાણુયામની અને સમાધિની સિદ્ધિ અર્થે કરવામાં આવેલી ચિત્તની એકાગ્રતા અને ધ્યાન આત્માના ઉદ્ધારાર્થે એટલે કે યોગ્ય માર્ગે વપરાયાં કહેવાય પરંતુ પ્રાણુવિનિમયના પ્રયોગો કરવા ખાતર કરવામાં આવતી ચિત્તની એકાગ્રતા અને ધ્યાન નકામા વપરાયાં કહેવાય. માત્ર પ્રાણુવિનિમયની શક્તિ પોતામાં આવી છે એટલું જાણવા ખાતર ટુંક વખત સુધી પ્રયોગો કરવા એ હજી ઠીક કહેવાય પરંતુ પોતાની શક્તિની ખીલવણી કર્યા વગર પ્રયોગો કરવાના ક્ષેત્રમાં જ લમ્યા કરવું જરાયે ઉચિત નથી. અમેરિકામાં લગભગ બધા મેરમેરીસ્ટો મેરમેરીઝમ શીખી, તેને પોતાની આજીવિકાનું સાધન બનાવે છે.

તેઓ પોતાના વિધેયો પર પ્રયોગો કરતા ગામે-
 ગામ ભટકે છે અને લોકો એવા ચમત્કારી
 પ્રયોગો નાણું ખર્ચી જોવાને પણ જાય છે.
 પણ આવા ગામેગામ ફરવાવાળા મેસ્મેરીસ્ટોમાં
 ઘણા અપ્રમાણિક પણ હોય છે. તેઓના કેટલાક
 પ્રયોગો તો તદ્દન બનાવટી હોય છે. પણ આવા
 બનાવટી પ્રયોગો, તેઓ એટલી સાવચેતીથી કરે
 છે કે આ વિદ્યા નહિ જાણનારા લોકો તેઓની
 યુક્તિ જાણી શકતા નથી અને પ્રયોગોની વાહવાહ
 પુકારતા પોતાને ઘેર જાય છે. મુંબાઈમાં પણ
 કવચિત્ કવચિત્ આવો હીપ્નોટીસ્ટ કે મેસ્મેરીસ્ટ
 આવે છે, આવા બધા ધંધાર્થી પ્રયોગકર્તાઓના
 પ્રયોગો મેં જોયા નથી પણ થોડા માસ પર અહીંના
 એકસેલશીયર થીયેટરમાં ડો. રો નામનો એક
 હીપ્નોટીસ્ટ અને મીસ્ટીક મોરા નામની તેની
 એક સ્ત્રી વિધેયા પ્રયોગો કરવા આવેલા હતા.
 હું તે જોવા ગયો. તે દિવસે તેઓએ મેસ્મેરીઝમનો
 એક પ્રયોગ આ મુજબ કર્યો હતો. ડો. રોએ
 મીસ્ટીક મોરાને મેસ્મેરીઝમ કરી નિદ્રામાં નાંખી.
 પછી તેને એક ખુરશી પર બેસાડવામાં આવી
 અને બે હાથ શરીરની હારમાં લાંબા કરાવી તેના
 પર માથું નો કરી જડ બનાવી દેવામાં આવ્યા.
 પછી દરેક હાથ પર એક એક મોટું લોખંડી

વજન લટકાવ્યું અને એક એક વજનદાર માણસ ઉભો રાખ્યો. આ પ્રયોગ જોઈ પ્રેક્ષકો તો દંગ થઈ ગયા. આવો પ્રયોગ બની શકે છે, તેથી તેમાં કંઈ ચુકિત હોય તેવું કંઈ મને લાગ્યું નહિ પણ તેઓએ ભવિષ્ય કહેવાનો એક પ્રયોગ કર્યો, જેમાં તો ચુકિત જ હતી. એમ મને લાગ્યું. પેલી વિધેયાનું નામ મીસ્ટીક મોરા એ માટે રાખવામાં આવ્યું. હતું કે તે વડે તેઓ લોકોને એમ ઠસાવવા માગતા હતા કે મોરા તો ખરેખર ‘મીસ્ટીક’ અથવા ‘અમત્કારી સ્ત્રી’ છે. પ્રેક્ષકોના ભવિષ્યને લગતા જુદા જુદા સવાલોના મોરા જવાબ આપતી હતી. એ આખો પ્રયોગ તેઓએ આ મુજબ કર્યો હતો. પ્રયોગ શરૂ કરવા પહેલાં તેઓનો એક માણસ કાગળની ચપતરીઓ સાથનું એક પાટીઉં લઈને પ્રેક્ષકો વચ્ચે ફરવા લાગ્યો અને જુદા જુદા શખ્સોને પોતપોતાને ઇચ્છા હોય તેવા સવાલો લખવાનું જણાવ્યું. દરેક શખ્સને કાગળની ચપતરી પર પોતાનો સવાલ લખવાનો હતો અને તે ચપતરી પોતાની પાસે રાખવાની હતી. મેં પણ એક સવાલ લખ્યો અને સવાલવાળો કાગળ મેં મારી પાસે રાખી લીધો. આ પ્રમાણે ૧૦-૧૨ શખ્સોએ સવાલો લખી, તે કાગળો પોતાની પાસે રાખી લીધા

પછી પેલો માણસ અંદર આવ્યો ગયો. પાંચેક મિનીટ પછી પરદો ઉઘકાયો. ખુરશી પર મોરા બેઠી હતી અને તેના પર બારીક કપડું નાંખેલું હતું. ડો. રા. તેની બાજુમાં જ ઉભો હતો અને મોરા જે કંઈ બોલતી, તે બધું ડો. રા. મોટેથી બોલી જતો. એક પછી એક લખાયેલા સવાલોના જવાબ આપવામાં આવ્યા. મોરા સવાલની બાબતમાં તે એમ બોલી કે અમુક હારમાં પહેલી બેઠક પર બેઠેલા સફેદ પોશાકવાળા ગૃહસ્થે આ મુજબ સવાલ પુછ્યો છે અને પછી મોરાએ તે સવાલનો જવાબ આપ્યો. બધાના સવાલના સંબંધમાં તે આ પ્રમાણે જ હાર અને બેઠક બરાબર કહેતી એટલે લોકો તો અન્યથામાં ગરકાવ થઈ જતા. આ પ્રમાણે ભવિષ્ય ભાખવું, એ સહેલું કામ નથી. જ્યારે વિશ્વદ્રષ્ટિનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ બરેબર ભવિષ્ય ભાખી શકાય છે; બાકી મોરાએ કહેલા પ્રયોગમાં તો જરાયે અમત્કાર ન હતો. આ બાબતમાં શી સુક્તિ હતી, તે હું બતાવીશ. મેં અગાઉ કહ્યું કે તેઓનો એક માણસ પાટીઉં લઈને અમારી પાસે આવ્યો હતો. આ પાટીયાં પર કાગળો લગાડેલા હતા એટલે કાગળો પર જે કંઈ લખીએ, તેનો અક્ષરે અક્ષર પાટીયાં પર લખાઈ જતો. આ વળી કેમ બને,

એવી શંકા તમને પેદા થશે પણ વાચક ! એ પાટીયાં પર તેઓ એક કોરો કાગળ, તેના પર કારખન પેપર અને તેના પર બીજો એક કાગળ એ પ્રમાણે એવી સફાઈથી ગોઠવે છે કે કોઈને વહેમ આવે નહિ. જ્યારે તમે તમારો સવાલ લખો ત્યારે તમારું લખાણ કારખન પેપર હેડના કોરા કાગળ પર લખાઈ જાય અને તે બધા સવાલો-માંથી ટુંક વખતમાં ૧૦-૧૨ સવાલો મોરા મોઢે કરી જતી અને સવાલો લખાતી જનાર માણસ સવાલ લખનારની હાર અને બેડક પણ લખી જતો, જેથી આ હુકીકત પણ કહેવાતી લવિષ્યવેત્તા સવાલની સાથે લોકોને વધુ દંગ કરવા બોલી જતી. આટલું બરાબર થવાથી લોકોને વિશ્વાસ બેસી જાય છે. પછી મોરા લવિષ્ય કહેતી. તેમાં વળી પૂછવું શું ? કાલે તે બોલી જવું, કોણ પૂછવા આવે તેમ છે કે તેં આ શું કહ્યું ? મેં ઉપર જણાવ્યો તેવા 'કારખન પેપર'વાળા પ્રયોગો અમેરિકામાં બહુ બને છે. બધાઓ જ આવી યુક્તિનો ઉપયોગ કરે છે એવું કંઈ નથી. આને લગતી બીજી ઘણી યુક્તિઓ હોઈ શકે, જે મારી બાજુમાં નથી.

આ દાખલા પરથી હું એવું ઠસાવવા માગતો નથી કે બધા ધંધાથી પ્રયોગકર્તાઓ

આવા જ યુક્તિભાજ હોય છે. ઘણા વિધાયકો સાચા પ્રયોગો પણ કરે છે પણ જેઓને આ વિદ્યાનું જ્ઞાન હોતું નથી, તેઓ ખરાખોટા પ્રયોગોને પિછાની શકતા નથી. મુખ્ય મુદ્દાની વાત તો એ છે કે કયાં આવા ધંધાર્થી વિધાયકો અને કયાં આપણા પ્રાચીન અને અર્વાચીન ઋષિ-મુનિયો ? અર્વાચીન જમાનામાં ઋષિયો ન હોય એવી કેટલાકની માન્યતા છે, જે ખોટી છે. હાલ પણ સમર્થ ઋષિયો પડેલા છે પણ તેઓના દર્શન દુર્લભ છે એ ખરી વાત. વળી આજકાલ એટલા બધા ઢાંગીયો લટકે છે કે પછી કોઈ પર શ્રદ્ધા રહેતી નથી છતાં ઇશ્વરકૃપાથી કોઈ એવા ઋષિની કોઈ સદ્ભાગી ગૃહસ્થ પર કૃપા પણ થઈ જાય છે. અસ્તુ. ધંધાર્થી વિધાયકો માત્ર દ્રવ્યની ખાતર પ્રયોગો કરે છે અને દ્રવ્યના ઉપાર્જનમાં આસક્ત થઈ આખું જીવન વ્યતીત કરે છે પણ જ્ઞાની વિધાયકો તો પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર શી રીતે થાય, એ જ પ્રયાસમાં મંડ્યા રહે છે. આવી અમૂલ્ય વિદ્યાથી તેઓ કયી રીતે ઉન્નત થઈ શકે, એજ તેઓનું ધ્યેય હોય છે.

આપણા પ્રાચીન ગૃહજ્ઞાની યોગીયોની શક્તિ-થી કયો શખસ અભણ્યો હોઈ શકે ? પોતાની

શક્તિથી તેઓ રોગીયોને સાજા કરતા, પુત્ર ન હોય તેને પુત્ર આપતા અને ગુસ્સે થતા ત્યારે શાપ પણ દેતા. તેઓની ઇચ્છાશક્તિ એટલી હતી કે તેઓનું કહેલું જ બનતું. તેઓ શાપ આપે ત્યારે એ જ પ્રમાણે બનતું. આવી અને બીજી ઘણી અદ્ભૂત શક્તિ, યોગવિદ્યા વડે જ તેઓ પ્રાપ્ત કરી શકતા. ઘણા ઘણા સમય યોગીયો આપણા દેશમાં થઈ ગયા પરંતુ કોઈ પણ યોગીએ દ્રવ્યની લાલસાએ આ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરેલી જણાતી નથી કારણ કે જેને દ્રવ્યની લાલસા હોય, એ યોગી જ શાનો કહેવાય ?

પ્રાચીન ઋષિમુનિયોની 'શક્તિ વિષે જાણ્યા પછી આપણે હવે આપણા પ્રાચીન યોદ્ધાઓ વિષે થોડુંક જાણીશું. પુરાણા સમયમાં તેઓ કેવા કેવા શસ્ત્રો વાપરતા અને તેની કેવી ઇચ્છિત અસર થતી અને તે કયી શક્તિના પ્રતાપે થતું, એ બધું જાણવું અગત્યનું છે.

આપણે રામાયણ તથા મહાભારતમાં વાંચ્યું છે કે તે વખતના સમર્થ યોદ્ધાઓ જાતજાતના શસ્ત્રો વડે યુદ્ધ કરતા. કોઈ અગ્રાસ્ત્ર, કોઈ સર્પાસ્ત્ર, કોઈ દિવ્યાસ્ત્ર, ત્રિગેરે જાત જાતના અસ્ત્રો વડે યોદ્ધાઓ શત્રુદળને સંહારતા. આવા અસ્ત્રો હોઈ શકે કે કેમ, તે વિષે હરેકને શંકા ઉપજે

એ સ્વાભાવિક છે પરંતુ પુરતી તપાસ કે વિચાર કર્યા વગર તે વાતને હસી કાઢવી, એ પણ કંઈ હહાપણુ નથી. અમારૂં વડે તેઓ શત્રુદળમાં આગ પ્રકટાવતા એવું કહેવાય છે. આનો અર્થ હું આવો કરું છું કે અમારૂં છોડનાર, તે છોડતી વખતે જ એવી સખળ ઈચ્છા કરતો કે એ અસ્ત્ર વડે આગથી અકળામણ થાય તેવી જ અકળામણ શત્રુદળને થવી જોઈએ. સર્પાસ્ત્ર છોડતી વખતે તે એવાં સૂચનો આપતો કે એ અસ્ત્ર વડે શત્રુના હાથપગ શિથીલ થઈ જાય અને પોતાના હથીયારો ઝાલવાની શક્તિ ન રહે, જેથી તે લલગ બંધાયેલા કેદી જેવા રહેતા. આ પ્રમાણે યોદ્ધાઓમાં એવી અદ્ભૂત ઈચ્છા શક્તિ, ભાવના શક્તિ કે સૂચનશક્તિ હતી, કે જે વડે તેઓ પોતાના શસ્ત્રાસ્ત્રોની શત્રુઓ પર ધારી અસર ઉપજાવી શકતા. આ જાતની શક્તિ, એ પ્રાણુ-વિનિમય અને યોગવિદ્યાનો જ ફાંટો છે.

રામાયણ અને મહાભારતમાં વર્ણવેલા યુધ્ધો વખતે જુદા જુદા લડવૈયાઓ કેવા કેવા શસ્ત્રાસ્ત્રો વાપરતા અને તે વડે શત્રુ પર કેવી જાતની અસર કરતા એ આપણે હવે વિગતવાર દ્રષ્ટાંતો સાથે જોઈશું, જેથી આ બાબત વધુ સ્પષ્ટ થવા પામશે.

ગીરધરકૃત રામાયણના યુદ્ધકાંડના અગીયા-
રમા અધ્યાયમાં નીચે મુજબની વિગત આ વિષ-
યને લગતી છે :—

“પછી કોપ્યો તે અસુર કુમાર,
સર્પાસ્ત્ર મૂક્યું તેણી વાર;
કોટી સર્પ થયા ઉત્પન્ન,
તેણે બાંધ્યા કપિના તન.
પડી અચેત સેના માત્ર;
કર્યા બંધન સહુના ગાત્ર;
વાગ્યાં રામલક્ષ્મણને બાણ,
પડ્યા અચેત થઈ નિર્વાણ.”

આ પ્રણાણે જ્યારે શ્રી રામચંદ્રજીની આખી
સેના તથા શ્રી રામચંદ્ર અને લક્ષ્મણજી ઈંદ્ર-
જીતના નાગપાસથી બંધાઈ ગયા ત્યારે રામ-
ભક્ત શ્રી હનુમાનજી દ્રોણગિરિ પરથી બેલાના-
વરથા દૂર કરવાની ઐષધિ લાવવા તૈયાર થયા,
એટલે વિલીખણ બોલ્યા.

“વિલીખણ કહે લાઈ ઈંદ્રજીતે,
બાંધીયા નાગપાસ;
માટે ઐષધનું કારણ નથી.
એ સત્ય વચન પ્રકાશ.”

પછી શ્રી રામચંદ્રજી થોડી વારે બેભાન
અવસ્થામાંથી જાગ્યા અને નીચે મુજબ આખી
સેનાના બંધનો દૂર કરાવ્યા:—

“પછી ગરૂડ કેરું સ્મરણ કર્યું,

ને આવ્યો તે સત્વર;

હરિવાહનને જોઈ વિદાય પામ્યા.

બધા સર્પ તેણી વાન.”

આ આખી વાત પરથી આ વિધાને લગતો
સાર એ કાઢી શકાય કે રાવણના પુત્ર ઇંદ્રજીત પાસે
સર્પાસ્ત્ર ફેંકવાની સિદ્ધિ હતી. આ સિદ્ધિ તેણે
યોગવિદ્યા અને પ્રાણવિનિમય વડે મેળવી હતી,
જેના બળે તેણે શ્રીરામચંદ્રજીની આખી સેનાને
નાગપાસથી બાંધી લીધી. જ્યારે હનુમાને નાગ
પાસ છોડવા માટે ઔષધિ લાવવાની ઇચ્છા બ-
તાવી ત્યારે વિભીષણે જણાવ્યું કે ઔષધિથી
બેભાન સ્થિતિ દૂર થઈ શકે નહિ. આ પરથી
આપણને એ સમજવાનું કે યોગબળે જે સિદ્ધિ
મળી હોય, તેના વડે યૌદ્ધાએ શત્રુસેના પર જે
અસર ઉપજાવતા તે, હવાથી દૂર થઈ શકતી નહિ
પરંતુ એવી કોઈ સામી સિદ્ધિથી જ એ અસર
કાઢી શકાતી. આ મુજબ શ્રીરામે પોતાની સિદ્ધિ

વડે ગરૂડને હાજર કર્યો, જેને જોઈને આખી
સેનાને બાંધનારા બધા સર્પો સંટોસટ નાસી
ગયા.

ખીજો હાખતો રાવણનો પ્રધાન પ્રહસ્ત લડવા
નીકળ્યો તે વખતનો છે :—

“પછી રામ આજ્ઞા લેઈ આવ્યો,
નીલ મહા બલવંત;

તેણે પ્રહસ્ત ઉપર નાંખ્યો,
એક ગિરિ પ્રાંઠ અનંત.

તે બાણ મારી કર્યો ચૂરણ,
પ્રહસ્તે તેણી વાર;

એમ સાત પર્વત નાંખીયા.
તેણી વાર નિરધાર.”

આમાં શ્રી રામની સેનાના નીલ નામના વાનરે
રાવણના પ્રધાન પ્રહસ્ત પર મોટા મોટા પથરો ગગ-
ડાવી મુક્યા છતાં પ્રહસ્તે યોગબળ વડે જે
સિદ્ધિ મેળવી હતી, તેના બળથી તેણે એવું
એક શસ્ત્ર છોડ્યું કે તે પથરના ભૂકડેભૂકડા ઉડી
ગયા. આવી રીતે તેણે સાત વાર પથરના ચૂરા
કરી નાંખ્યા.

હવે રાવણ અને સુગ્રીવ વચ્ચેના યુદ્ધનું
વર્ણન વાંચીશું :—

“રાવણુ સામે ચડ્યો સુગ્રીવ,
 સાથે ગુથ કપિબલના શિવ;
 એક ગિરિ મોટો ગ્રહી હાથ,
 નાંખ્યો દશમુખ ઉપર કપિનાથ.
 રાવણે તવ મૂક્યું બાણ,
 કર્યો પર્વત પિષ્ટ પ્રમાણ;
 પછી સુગ્રીવના હૃદય માંડે,
 દશ બાણ જ માર્યાં ત્યાંડે.
 ઉછળ્યો સુગ્રીવ તેણી વાર,
 નાંખ્યો ખીજે ગિરિ નિરધાર;
 કર્યો તે વળી ચૂરણ બાણ,
 વિંધ્યો સુગ્રીવને શત બાણે.”

વળી સુગ્રીવ પડ્યા પછી બધા વાનરોએ નીચે
 મુજબ ઝપાટો લગાવ્યો, જેનો જવાબ રાવણે પણ
 તેવો જ આપ્યો :—

“તે સમે ઉછળ્યા વિકાળ,
 અષ્ટાદશ ક્ષોણી કપિ કાળ;
 મારે વૃક્ષ ગિરિ પાષાણ,
 થાય વૃષ્ટિ, કરે બૂંબાણ.
 રાવણુ નથી ગણતો લગાર,
 જેમ ગિરિ પર મેઘની ધાર;

દશાનને મૂક્યાં બહુ બાણ
કયું સર્વે નિવારણ બાણ.”

આ બધા વર્ણનમાં પત્થરોના ચૂરા કરનારા
અસ્ત્રની સિદ્ધિ પુરવાર થાય છે. વળી એમાં
એવું જણાવવામાં આવે છે કે રાવણે સુગ્રીવ પર
પહેલાં એક સામગ્ર દશ અને પછી એક સામગ્ર
સો બાણો ફેંક્યા, જે રાવણની સિદ્ધિના પ્રતાપે જ
બન્યું હતું. સુગ્રીવ પણ આવા બળવાન શત્રુની
સામે ટકી રહ્યો એટલા પ્રમાણમાં તેનું યોગ-
બળ કહેવાય. પણ રાવણ પાસે કાંઈ ઓછી
સિદ્ધિઓ ન હતી એટલે સુગ્રીવ છેવટ સુધી રાવ-
ણ સામે ટકી શક્યો નહિ અને આખરે પડ્યો.
નલકપિ અને રાવણ વચ્ચેનું યુદ્ધ નીચે મુજબ
વર્ણવેલું છે:—

“જેમ નલકપિનું આ વીર્ય,
ઉભય સૈન્ય કરે આશ્ચર્ય;
જ્યાં જૂવે ત્યાં છે નલ અપાર,
મારે રાવણને ઘણેરો માર.
કર્યો અનેક રક્ષસનો નાશ,
જેમ વનને બાળે હુતશ;
એક મુહૂર્ત એહવું રહ્યું,
દશશીથેથી જાય નવ સહ્યું.”

મૂકયું બ્રહ્માસ્ત્ર કરીને કોપ,
 નલ થયા ત્યારે સર્વ અલોપ;
 પાછી રહ્યો નલ એક જ પ્રાય,
 જેમ રવિ ઉગ્યે તારા વિલાય.”

આમાં બ્રહ્માસ્ત્ર વિષે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. નલકપિ પાસે બ્રહ્મદત્ત મંત્રની સિદ્ધિ હતી જે વડે એક નલ અનેક નલના બળ સાથે લડવા લાગ્યો. આના ઉપાય તરીકે રાવણે બ્રહ્માસ્ત્ર છોડ્યું, જેથી નલકપિની સિદ્ધિનું ભેર રાવણની સિદ્ધિના બળે નષ્ટ થયું. આ પ્રમાણે પ્રાચીન યોદ્ધાઓ સિદ્ધિબળ વડે પણ લડતા, એ ઉપર આપેલા દાખલાઓ પરથી સાફ દેખાઈ આવે છે.

પ્રકરણ છઠું.

ભૂત, ડાકણ, ઇત્યાદિ.

‘શંકા ભૂત અને મંછા ડાકણ’ એવી કહેવત આપણામાં છે. આ કહેવત સાચી જ છે એમ માનનારા ઘણા છે અને તે ખોટી છે એમ માનનારા પણ ઓછા નથી. કેટલાકો તો એટલે સુધી કહે છે કે તેઓએ નજરોનજર ભૂત કે ડાકણ જોયા છે. કેટલાકોએ જીંદગીભરમાં એક વખત પણ તેવું કંઈ અનુભવ્યું હોતું નથી. કેટલાકોને ડાકણ વળગેલી હોય છે અને ઘણી વખત એવો વળગાડાળો માણસ થોડા દિવસમાં મરણ પણ પામે છે, એવું પણ સંભળાય છે. કોઈને વળી ભૂત સહાય આપે છે અને તેનું કોઈપણ કામ કરવા હમેશાં તેની તહેનાતમાં રહે છે તથા કેટલાકો પર ભૂત કોપ્યો હોય કે કંઈ વેર હોય તો તે રંબડે છે એવી પણ વાતો સંભળાય છે. પોતાની પાસે લોખંડ હોય કે ઘરના દરવાજા આગળ જ લોખંડના ખીલા મારેલા હોય તો ભૂત નજીકમાં આવી શકતો નથી એમ ઘણાઓ માને છે. કેટલાક કાળી ચૌદશની રાતે રમણનમાં જઈ અમુક

વિધિ કરી જૂતને વશ કરે છે અને પછી પોતાની ઈચ્છા મુજબ તેની પાસે કામ કરાવે છે.

થોડા વખત અગાઉ જ્યારે રેલ્વેઓ ન હતી ત્યારે પગે મુસાફરી કરતા માણસોના મોંએ મેં એવી વાતો સાંભળી છે કે તેઓને રસ્તામાં ડાકણો મળી હતી પણ તેઓએ કંઈ જવાબ ન આપવાથી તે ચાલી ગઈ હતી. બીજી એક વાત મેં એવી સાંભળી છે કે એક માણસ એક ગામથી બીજે ગામ જતો હતો. રસ્તામાં તેને ડાકણ મળી. કહે છે કે તે રૂપાળી હતી. તે રડતી બેઠી હતી અને એવું કણ્ણાજનક તેનું રૂઢન હતું કે પેલા માણસે તેને રડવાનું કારણ પુછ્યું. પેલી ડાકણે રડવાનું તો ચાલુ રાખ્યું. થોડા વખત પછી તે રડતી બંધ થઈ અને પેલા માણસ સાથે બીજી કેટલીક વાતો કર્યા પછી તેણે તેને પરણવાનું કહ્યું. પોતે પરણેલો હોવાથી પેલા માણસે ના પાડી અને પોતાને રસ્તે પડ્યો. જ્યારે તે પોતાને ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે તરતજ તે બિમાર પડ્યો. એમ કહેવાય છે કે દર રાતે પેલી ડાકણ તેના બિછાના આગળ આવતી અને તેને પરણવાનું કહેતી પણ પેલો માણસ પોતાના નિશ્ચયથી ડગ્યો નહિ છેવટે તે થોડા દિવસ પછી મરણ

પામ્યો. આવી અનેક વાતો આપણામાં પ્રચલિત છે અને ઘણાઓએ તે સાંભળી હશે; પણ તે ખરી છે કે ખોટી, તે વિષે કોઈ પાકો વિચાર કરતા નથી. એવી વાત સાંભળ્યા પછી કોઈ એવો મત ઉચ્ચારે છે કે તે (હમ્મગ) જુઠાણું છે; જ્યારે કેટલાકો વળી એમ જ કહે છે, “હશે; બનવાભેગ છે,” તો વળી બીજાઓ તેના સમર્થનમાં બીજી કેટલીક વાતો કહી બતાવે છે પરંતુ આ બાબતની પદ્ધતિસર તપાસ કોઈએ કરી હોય એવું જણાતું નથી. આખી વાત ‘હમ્મગ’ છે એવું કહી તેને હસી કાઢવી એ તો મને ગેરવ્યાજખી લાગે છે. અમુક બાબતની પુરી તપાસ કર્યા વગર આપણે તે વિષે મત કેવી રીતે ઉચ્ચારી શકીએ ?

વળી એક બીજી વાત હું તમને કહીશ. મારા એક મિત્રના ભત્રિજાની વહુને તેની મરણ પામેલી નણુંદ અંગમાં આવતી હતી અને તેને જે જે ચીજોની લાલસા રહી ગઈ હતી. તે બધી તે આ બાઈ મારફત માંગતી. આ પ્રમાણે જ્યારે તેણે પેલી બાઈના અંગમાં આવવાનું શરૂ કર્યું ત્યારથી તેને કાઢવાના પ્રયત્નો ચાલ્યા પણ કોઈ પણ રીતે તે ગઈ નહિ. છેવટે તેની અમુક શરતો પાળ્યા પછી જ મરણ પામેલી નણુંદ-પ્રેતે, પેલી

ખાઈનો કબજો છોડયો. આવા પ્રેતો અંગમાં આવ્યાના દાખલાઓ અનેક ટાંકી શકાય તેમ છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓના કે પુરૂષોના અંગમાં માતા કે કોઈ દેવ આવે છે. જ્યારે આવી રીતે તેના અંગમાં કોઈ દેવ-દેવી આવે છે ત્યારે તે ધૂણવા લાગે છે અને એવી અવસ્થામાં ધૂણનાર વ્યક્તિ કંઈક ચમત્કારો કરે છે. કેટલાકોનો તો ધૂણવાનો ધંધો જ હોય છે, તેઓ ભૂવાઓ કહેવાય છે. જેના અંગમાં ભૂત, ડાકણ કે પ્રેત, ભરાયું હોય તેના અંગમાંથી દેવીની સહાયથી તે ભૂત, ડાકણ કે પ્રેતને કાઢી મૂકવા માટે આ ભૂવાઓને ખોલાવવામાં આવે છે. તેઓ ધૂણે છે અને ‘દેવી’ નો સંદેશો પહોંચાડે છે અને જણાવે છે કે અમુક શરતે ભૂત કે પ્રેત ચાલ્યું જશે.

મુંબઈના રહીશો જ્યારે ચોપાટી તરફ ફરવા જાય છે ત્યારે તેઓએ દરીયા તરફ ધૂણતી ધૂણતી જતી કેટલીક ઘાટણો અને પછવાડે ઘાટીઓનું મોઢું ટોળું જતું જોયું હશે. આ ઘાટણોને તે દિવસે સારાં કપડાં પહેરાવવામાં આવે છે અને તેને ‘દેવી’ આવી કહેવાય છે. તેઓને આખે રસ્તે ધૂણતા ધૂણતા જવું પડે છે અને આખરે દરીયા કીનારે આવી પહોંચતા ઘાટીઓનું આખું ટોળું પેલી ધૂણનારીઓની આસપાસ ઉભું રહી

જાય છે અને ઘાટીઓ પોતાની પાસેના નગારાં કે મંજરા જેમ જોશથી ઠોકે તેમ તેમ વધુ જોશમાં આ ઘાટણો ધૂણવા માંડે છે. આખરે કંટાળ્યા પછી તેઓ દરીયા તરફ ધસે છે અને પાણીમાં પડે છે. પાણીમાં એકાદ મીનીટ રહ્યા પછી ‘હેવી’ ચાલી જાય છે અને પેલી ઘાટણો શુદ્ધિમાં આવે છે. આવા આવા કંઈક બનાવો આ દુનીયામાં બનતા હશે, જેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોવું સંભવિત નથી. ઉપર જણાવેલા દાખલાઓમાં મારા કરતાં વધારે અનુભવી માણસ ખીબા દાખલાઓ ઉમેરી શકે એ વાત પણ હું કબુલ કરું છું. જૂદા જૂદા પ્રકારના આ ‘અમત્કારો’નો એકેક દાખલો આપી, વાંચકોને તે વિષે ખ્યાલ આપવાની મેં કોશિષ કરી છે. ઉપર જણાવેલા દાખલાઓમાં તો તે કેવી રીતે બન્યા અને કેવી જાતના હતા એ જ મેં બતાવ્યું છે પણ તે બનવાનું કારણ શું અને તે બનાવો અટકાવી શકાય કે નહિ, તે વિષે હવે આપણે વાંચીશું.

ભૂત, પ્રેત અને ડાકણની જાબતમાં ચીચો-સોફીસ્ટોના પુસ્તકોમાં એવો ખુલાસો છે કે આ દુનીયાના માણસો શુજરીને ખીજી દુનીયામાં જાય છે, જે દુનીયાને તેઓ ‘એસ્ટ્રોલ’ દુનીયા કહે છે.

એ દુનીયામાં રહેતા જીવોને આપણા જેવી જ ભૂખ, તરસ, લાગણી વિગેરે હોય છે. ઘણી વખત એ દુનીયાના જીવોને આ દુનીયામાં મોહ રહી જાય છે અને તેથી તેઓ પોતાની અણમાણેલી ખાહેશો અહીંની કોઈ વ્યક્તિ મારફત પૂરી કરે છે. કોઈ કોઈ વખત કોઈ વ્યક્તિને નહિ રંજડતા, તેઓ પોતેજ આ દુનીયા પર ઉતરી આવે છે અને પોતાને જે લાલસા રહી ગઈ હોય તે ભોગવે છે. આવા આવા અનેક દાખલાઓ એ પુસ્તકોમાં આપવામાં આવ્યા છે, જેને થીયોસોફીસ્ટો શંકા યે માનતા નથી કે ભયનું કારણ પણ સમજતા નથી. આ બાબતમાં મારી માન્યતા એવી છે કે ભૂત પ્રેતોના બનાવો ‘હુમ્મગ’ કહીને કાઢી નાંખવા જેવા યે નથી તેમ જ લડકીને તેનાથી ખીવાનું પણ નથી. થીયોસોફીસ્ટોનો ‘પ્રેતો’ ને લગતો ‘એસ્ટ્રોલ’ નામની દુનીયાનો ખુલાસો મારે ગળે ઉતરે છે. ‘એસ્ટ્રોલ’ નામની દુનીયાની હસ્તીનો સ્વિકાર ક્યાં વિના પણ આ બાબતનો એવો ખુલાસો થઈ શકે કે આ દુનીયામાં જેઓને કંઈ તીવ્ર લાલસા રહી ગઈ હોય તેઓ મરણ પામ્યા પછી પોતાની એ લાલસા તૃપ્ત કરવા માટે આવા પ્રેતો થાય છે અને પોતાની લાલસા પુરી થયા પછી તેઓ પ્રેતયોનિમાંથી મુક્ત થાય છે અને પછી જ

પોતાના કર્માનુસાર જન્મ મેળવે છે. ભૂત અને ડાકણ વિષેનો પણ આવો જ ખુલાસો છે. આટલું ઘણાઓએ જોયું હશે કે મર્યાનો સખત ધૂપ કરવાથી ભૂત કે ડાકણ નાશી જાય છે. અથવા તો જે વ્યક્તિના અંગમાં ભૂત પેદાં હોય તેને સારી રીતે કોપરાપાક (!) આપવામાં આવે તો ભૂત પલાયન કરી જાય છે. જ્યાં આવા દાખલાઓ બને છે ત્યાં ભૂત ડાકણની વાત ઢોંગજ સમજવી યા તો ‘ભૂતને કબજે’ થનારી તે વ્યક્તિના મગજની નિર્બળતા સમજવી. મને એક દાખલો યાદ છે કે એક ઊંચી ખરાબ ચાલચત્રગતની હતી. આથી તેના પર અંકુશ રાખવામાં આવ્યો અને તેને કામ વગર બહાર જવાની મનાઈ કરવામાં આવી. આથી તે સ્ત્રીએ સ્ત્રીચરિત્ર આદર્યા અને જાણે ભૂત ભરાયું હોય તેવા ઢોંગ કરી ચોટલો છૂટો મૂકી તેણે ધૂણવાનું શરૂ કર્યું અને ઘરનાં માણસોને ભડકાવવા માંડ્યા. આથી ઘરના માણસો નરમ પડ્યા અને પેલી સ્ત્રી વળી પોતાનું ધાર્યું કરવા લાગી. આ પ્રમાણે દુનીયામાં ઢોંગ પણ ચાલે છે. એવે વખતે જે ધૂણનાર વ્યક્તિને ખૂબ માર પડે તો તે તરત જ શુદ્ધિમાં આવી જાય છે. મગજની નિર્બળતા હોય તો કેવી રીતે ભૂત પ્રેત અંગમાં ભરાય છે એ આપણે જોઈએ.

કોઈ સ્ત્રી નખળા મગજની હોય, તેની પાસે તેના પડોશીઓ એવી વાત કરે કે “અમુક છોકરી તો એવા લાડમાં ઉછરી હતી કે તેના સુખની સીમા જ નહતી. પરણાવ્યા પછી તે સાસરે ગઈ, જ્યાં પોતાના બાપને ત્યાં સુખ હતું તેવું ન હોવાથી તે બિચારી બહુ દુઃખી થઈ. દિવસે દિવસે તે ગળવા લાગી અને આખરે પોતાની અનેક લાલસાઓ પૂર્ણ કર્યા વગર તે બિચારી મરણ પામી. પછી એવું બન્યું કે તે પોતાની અતૃપ્ત રહેલી લાલસાઓ તૃપ્ત કરવા તેની ભાભીના અંગમાં આવવા લાગી અને પોતાને જે જે જોઈએ તે તેની ભાભીની મારફત માંગવા લાગી અને આ પ્રમાણે ઘણા દિવસ લહેર ઉડાવ્યા પછી તે તેની ભાભીના અંગમાં આવતી બંધ થઈ.”

પેલી નખળા મગજની બાઈ આ વાત સાંભળીને પોતાના કોઈ એવા સગાંની કલ્પના કરી લે કે જે નાની વયમાં ગૂજરી ગયું હોય. પછી તો તે ઉપલી વાત જેવી બધી કલ્પનાઓ તે મરેલી વ્યક્તિ વિષે કરી લે અને નખળું મગજ હોવાથી એ જ વિચારે તેના મગજમાં ઘોળાયા કરે. આસ્તે આસ્તે તે વિષેના તેને સ્વપ્ને આવવા લાગે અને છેવટે તેના અંગમાં પણ પેલી વ્યક્તિ આવે, એવી પોતાની સ્થિતિ ધારી લે. સૂચન-શક્તિ તે

બહી અજબ છે ! જેવા સૂચનો તમે તમારા વિષે લેશો તેવા તમે થશો. આ રીતે પેલી બાઈ જ્યારથી એમ ધારી લે કે તેના અંગમાં પ્રેત આવશે કે તરત જ તેવું જ બનવા પામે. આ રીતે ભૂત પ્રેતોની બાબતમાં આપણે ત્રણ સ્થિતિઓ જોઈએ:-
 (૧) અતૃપ્ત રહેલા જીવોના ખરેખરા પ્રેતો, (૨) કોઈ જાતની અસર કરવા ઢાંગ કરવો તે અને (૩) મગજની નિર્બળતાને લીધે થતી અસર.

જો ખરેખરા પ્રેતો પોતાની હાલસાઓ તૃપ્ત કરવા આ દુનીયાની કોઈ વ્યક્તિના અંગમાં પ્રવેશ કરે તો પોતાની હાલસાઓ તૃપ્ત થયા પછી તેઓ ચાલ્યા જાય અને તે પછી વધુ વખત તે કોઈને રંજડે નહિ, એ વાત દીવા જેવી છે પણ ઘણાખરાને તો હાંબા કાળ સુધી ભૂત પ્રેતો આવે છે અને મર્યાંની ધુમાડી કે મારથી તે નાશી જાય છે; એ ખરેખર ઢાંગજ છે. જ્યાં જ્યાં આવું બનતું હોય ત્યાં ત્યાં જ્યારે પેલી વ્યક્તિ સારી હાલતમાં હોય ત્યારે તેને સમજાવીને તેવું નહિ કરવા કહેવું અને તેના તરફ બહુ કડક વલણ પણ રાખવું નહિ. આવા ઢાંગ જ્યારે થતા હોય ત્યારે ઢાંગ કરનારી વ્યક્તિની તે વખતની બધી હીલચાલ, તેવું બોલવું વિગેરે ખારીફીથી તથા-

સવાથી આપણને ઘણું સમજાય છે. આ જે બાબતોમાં લેવાના ઉપાયો તો સૂચવાયા પણ મગજની નિર્બળતાવાળી વ્યક્તિને ભૂતપ્રેતનો ભોગ થતી કેમ અટકાવવી તે હવે સમજવું રહ્યું.

મગજની નિર્બળતાવાળી વ્યક્તિને લગતા ઇલાજ બતાવવા પહેલાં સૂચનશક્તિ વિષે આપણે થોડુંક સમજી લઈશું. સૂચનશક્તિ એટલે મનમાં જે વિચારો કરવામાં આવે તેની શક્તિ; આવી શક્તિ ખીજે માણસ ત્રીજા એક માણસ પર પણ અજમાવી શકે. એ શક્તિ એવી છે કે જગતના બધા મનુષ્યો પર તેની સત્તા જામેલી છે. પોતે અમુક કામ કરી જ શકશે એવા દ્રઢ સૂચનો લેનાર પોતાનું કામ અવશ્ય સફળ કરી શકે છે. તેવી જ રીતે એકાદ આદ્ય આવી પડતાં હતાશ થઈ, જે માણસ એમ પુકારી ઉઠે કે તેનું કામ સફળ થશે નહિ; તેનું કામ કદાપિ સફળ થતું નથી. અનેક આદ્યો આવવા છતાં મનમાં સતત આવ્યા જ સૂચનો લીધા કરવા કે આ કામમાં ગમે તેટલી નડતરો ઉભી થાય તોપણ હું સફળ જ થઈશ, એ ફ-તેહની ચાવી છે. સૂચનશક્તિ મોટા મોટા કામો પાર પાડી આપે છે અને તેનો અ-ભાવ જ્યાં નજરે પડે ત્યાં નાના નાના કામો પણ

પૂરા થતા નથી. પોતે પોતાની મેળે સારા કે નરસાં સૂચનો લે તેનું નામ સ્વસૂચનો છે. બહારના માણસોના સૂચનોની પણ ઘણા લોકો પર અસર થાય છે. ખાસ કરીને નાના બાળકો પર મોટા માણસના બોલવાની અસર બહુ થાય છે. માબાપો બચપણથી બાળકને સારા સારા સૂચનો આપતા રહે તો તે બાળક આગળ જતાં એક ઉત્તમ બાળક નિવડે છે પણ નાનપણથી જ ‘લુચ્ચો છે, તોફાની છે, અકલ્પ વગરનો છે’ વિગેરે ઉપનામો બાળકને આપવા, એ તેની જીંદગી ખરાબ કરવા ખરાબર છે, માણસને તેના કામમાં ઉત્તેજન આપવું એ જૂઠ્ઠી વાત છે અને તેને હીણા પાડનારા વિશેષણો લગાડી તેનું કામ બગાડવું એ જૂઠ્ઠી વાત છે. માબાપોએ આ વાત ખાસ ધ્યાન રાખવાની છે. બાળકોની જીંદગી સારી બનાવી આપવી એ દરેક માતાપિતાની ફરજ છે એટલે તેનું જીવન કેમ સાફ બને, એનો તેઓએ સતત વિચાર અને પ્રયાસ કરવો જોઈએ. માબાપો પછી ખીજા ફરજ શિક્ષકોની આવે છે. શિક્ષકો પણ પરિણામની દરકાર કર્યા વગર જલદી શીખી ન શકે એવા છોકરાને મૂરખો કે અકલ્પ વગરનો કે ગંધેડો કહે છે. નાના બાળકને હતાશ કરવાનો આનાથી વધુ કઠોર ઉપાય કયો હોઈ શકે? નાન-

પણથી જેના મગજ પર છાપ બેસી જાય કે તે મૂરખો છે અને તે કંઈ શીખી શકશે નહિ, એ છોકરો ક્યાંસુધી પોતાનો અભ્યાસ ખેંચી શકે વાડ? જાત જાતના સૂચનોથી અથવા તો પોતાના શબ્દોથી વિદ્યાર્થીઓ ઉપર શી અમર થાય અને પાછળથી તેનું શું પરિણામ આવે, એ વિષયનું સાફ જ્ઞાન, દરેક શિક્ષકે પ્રાપ્ત કરવું એ અગત્યનું છે.

સૂચનશક્તિ શું છે તે આપણે જોયું. હવે પેટ્ટી નિર્બળ મગજવાળી બાઈની વાત. મગજની નિર્બળતાને લીધે જ્યારે તેના અંગમાં કોઈ 'પ્રેત' આવતું હોય ત્યારે તે વ્યક્તિને જેના પર અત્યંત લરોસો હોય તે એ બાબતનો ઇલાજ કરી શકે. એવો લરોસાપાત્ર ગૃહસ્થ કે સ્ત્રી, પેટ્ટી વ્યક્તિ પાસે એવી સરસ રીતે વાત શરૂ કરે કે તેના મગજમાં ઠસી ગયેલી પ્રેતની વાત નીકળી જાય અને તે કહે તે માનતી થઈ જાય. પછી તે લરોસાપાત્ર ગૃહસ્થ તેના પર એવા પણ સૂચનો મોકલે કે 'પ્રેત' તારા અંગમાં આવી શકે જ નહિ. એવું કોઈ કારણ જ નથી. એ બનવાજોગ જ નથી. આવા આવા વિશ્વાસ બેસાડનારા સૂચનો નિર્બળ મગજવાળી વ્યક્તિ પર હસ્યા કે તરત જ ધારી અમર થાય છે અને 'પ્રેત' ની વાત પરથી

તેનો બરોસો ઉઠી જાય છે અને તે ઘડીથી તે જોમ માનતી થાય છે કે 'પ્રેત' મારા અંગમાં આવી શકે જ નહિ. જે ઘડીએ આવા સ્વસૂચનો લે તે ઘડીએથી તે સુખી થાય છે અને પછી 'પ્રેત' તેને રંબડી શકતું નથી.

સૂચનશક્તિ આવી અજબ છે; તેનું મૂલ્ય બાંકી શકાય તેમ નથી.

પ્રકરણ સાતમું.

વ્યક્તિ-તેજ.

આ દુનિયામાં બધા માણસો એક સરખાં હોતાં નથી. તેમ જ બધાની શક્તિ અને સ્થિતિ પણ સરખી હોતી નથી. કેાઈ તવંગર હોય તો કેાઈ ગરીબ હોય અને કેાઈ સુખી હોય તો કેાઈ દુઃખી હોય. એ સ્થિતિમાં મનુષ્ય શાથી મૂકાય છે એ તો આપણા પ્રાચીન કર્મના સિદ્ધાંત વડે સમજી શકાય છે. પૂર્વ જન્મના જે મનુષ્યના જેવાં કર્મો હોય છે તેવાં ફળ તેને આ જન્મમાં ભોગવવાં પડે છે. દુઃકામાં પૂર્વ જન્મમાં વાવેલું તે આ જન્મે લણે છે.

આપણામાંના ઘણાઓએ આ ભેયું હશે કે ઘણા માણસો જે જે કામ હાથમાં લે છે તેમાં તેઓ સફળ જ થાય છે. ઘણા ડોક્ટરો એવા હોય છે કે જે દરદીઓને ખીજા સાબ કરી શકયા ન હોય તેવાઓને પણ તેઓ સાબ કરી શકે છે. આમ બનવાનું પ્રકરણ બ્યારે આપણે ભુવાનીયાઓ, વૃદ્ધ અને અનુભવી વડીલોને પૂછીએ છીએ ત્યારે

તેઓ કહે છે કે એ દાકતરને તો 'જશ રેખા' છે કે જે દરદીની સારવાર કરે તે સાબે જ થઈ જાય. દાકતરો ઉપરાંત ખીજા પણ ઘણા માણસો પોતાના કામમાં બહુ સારી રીતે સફળ થાય છે. ગમે તેટલા નડતરો હોવા છતાં ઉપર જણાવ્યા તેવા મનુષ્યો હાથમાં લીધેલું કામ પૂરું જ કરે છે અને તે પણ સફળતાપૂર્વક. આનું શું કારણ ? કાંઈ કહેશે કે એ તો સંકટોની સામે થવાની હિંમત, આકૃત સમયે તેઓની ધીરજ, નડતરો દૂર કરવાની બુદ્ધિ વિગેરે સદ્ગુણો વડે તેઓ પોતાનું કામ ફ-તેહમંદીથી પાર પાડે છે. અલબત્ત, આવા સદ્ગુણો મોટા મોટા કામોની ફ-તેહ-યાખીમાં પુષ્કળ ઉપયોગી થઈ પડે છે પરંતુ એક મુખ્ય વસ્તુ છે; તે જો મનુષ્યોમાં ન હોય તો તેઓ કંઈ કરી શકે નહિ અને દૂનીયામાં આગળ પણ વધી શકે નહિ ! તે વસ્તુનું નામ વ્યક્તિ-તેજ.

ગુજરાતી વાચકોના વાંચવામાં કે સાંભળવામાં આવે શબ્દ કદાપિ આવ્યો નહિ હોય એ હું જાણું છું. અંગ્રેજીમાં જેને Personal magnetism કહે છે તેને હું વ્યક્તિ તેજ કહું છું. વ્યક્તિ-તેજ ઘણા ખરા સફળ થયેલા વેપારીઓ અને મનુષ્યોમાં હોય છે અને તેના પ્રભાવ વડે જ

તેઓ પોતાના ધંધામાં સફળ થાય છે છતાં તેઓ તે વિષે કશું જાણતા નથી. તેઓને જ્ઞાન પણ હોતું નથી કે વ્યક્તિ-તેજ જેવું કંઈ દુનિયામાં હસ્તી ધરાવે છે! આમ છતાં તેઓ જાણ્યા વગર આ તેજના બળ વડે જ અને ખરે સમયે કરેલા તેના ઉપયોગ વડે જ પોતાના સેંકડો કામોમાં સફળ નિવડે છે અને દિવસે દિવસે આગળ વધતા જ જાય છે. જ્યારે આવી રીતે તેનું પદ્ધતિસરનું જ્ઞાન ન હોવા છતાં માણસ તેના બળે આટલું પ્રાપ્ત કરી શકે છે ત્યારે તેનું પદ્ધતિસર જ્ઞાન મેળવેલો તથા તેને કયી વેળા કેવી રીતે ઉપયોગમાં લેવું એ જાણનારો માણસ શું ન કરી શકે? અમેરીકામાં આ વિષયનું નિયમસર શિક્ષણ અપાય છે અને દરરોજ હજારો માણસો તે શીખી લઈ તેનો લાભ ઉઠાવતા થઈ જાય છે. ત્યાંના વેપારીઓ વ્યક્તિ-તેજનું ખાસ જ્ઞાન મેળવે છે અને આહુકો પર પ્રભાવ પાડી, તેઓને કંઈ ખરીદ્યા વગર કેમ પાછા જવા ન દેવા, એ તેઓ બહુ સારી રીતે જાણે છે. અહીંના વેપારીઓ શા માટે આવો લાભ ન ઉઠાવે? વ્યક્તિ-તેજના જ્ઞાનથી ઘણાઓને લાભ થવાનો પકડો સંભવ છે. અસ્તુ.

વ્યક્તિ-તેજની દૂંડી વ્યાખ્યા આટલી જ છે: 'સામા પર પ્રભાવ પાડવાની કળા.' તેની ખીલવણી

કરી શકાય કે નહિ, તેના જવાબમાં આટલું જ કહેવાનું કે “સામા પર પ્રભાવ પાડવાની કળાનો અભ્યાસ કરવાથી અને તેનો મહાવરો રાખવાથી વ્યક્તિ-તેજ ખીલવી શકાય.”

ખીલ્લોને આપણે કેવી રીતે હરકતકર્તા થઈ ન પડીએ અને તેઓનો ચાહુ આપણા તરફ કેવી રીતે વધે, એ બાબતના માર્ગો અને રીતોનો અભ્યાસ કરવામાં કેટલા માણસો કેટલો વખત ગાળે છે? જે દરરોજ ઉત્સાહપૂર્વક આ વિષયમાં થોડીક મિનીટ વિચાર કરી પોતાનો રસ્તો નક્કી કરવામાં આવે તો સ્વસ્થનના બળે કોઈ પણ માણસ બધાનો ચાહુ મેળવી શકે અને આ જગતમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકે.

વ્યક્તિ-તેજના ભારેમાં ભારે વિકાસ માટે નીચેની ચીજો અગત્યની છે:-આનંદી ચહેરો, સ્થિર આંખો, શરીર તથા કપડાંની ચોખ્ખાઈ, તંદુરસ્તી, બળ, નિશ્ચય, નમ્રતા, વિનીતતા, શાંત સ્વભાવ, દયા, વિશ્વાસ, નિડરતા, વિચારશીલતા અને ખીલ્લો તરફ પ્રેમભાવ.

સંપૂર્ણ આરોગ્ય વિના ઘણા શખસો ખીલ્લો પર સારી રીતે પ્રભાવ પાડી શકે તેવા હોય છે પણ વ્યક્તિ-તેજના વિકાસ માટે આરોગ્ય, એ મુખ્ય પાથો છે. બિમાર શખસ કરતાં તંદુરસ્ત

શખસ વધારે આકર્ષક હોય છે અને વ્યક્તિ-
તેજની ખીણવણી કરનારાઓએ આટલું યાદ
રાખવું જોઈએ કે પ્રથમ તો સામા માણસોની
ઇંદ્રિયોને પ્રસન્ન કરવાની છે અને રક્તે રક્તે
તેનો આત્મા પ્રસન્ન થાય છે.

આરોગ્યની છટા સાથના સ્વચ્છ અને તેજ-
સ્વી ચહેરાના દર્શન વડે જ સામા માણસ પ્રસન્ન
થઈ જાય છે. ખરાબ દુર્ગંધ બહાર કાઢતા કપડાંવાળા
અને શરીરવાળા મનુષ્ય કરતાં સ્વચ્છ કપડાંવાળા અને
શરીરવાળા મનુષ્યને જોવાથી કોઈપણ માણસ વધુ
પ્રસન્ન થાય છે. ઘોંઘાટ કરતા તથા નાકમાંથી નીક-
ળતા ગણગણાટ કરતા અવાજ કરતાં ધીમો, નરમ
અને કેળવેલો અવાજ, કર્ણેન્દ્રિયને વધારે પ્રસન્ન
કરે છે. માટે વ્યક્તિ-તેજના વિકાસ કર-
નારાઓ ઇંદ્રિયોને પ્રસન્ન કેમ રાખવી એનો ખાસ
અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

કોઈ ભારે વ્યક્તિ-તેજવાળા માણસનો અ-
ભ્યાસ કરવાથી માલમ પડશે કે તે એકદમ
ગરમાગરમ ચર્ચામાં ઉતરી પડશે નહિ સિવાય
કે કોઈ સત્ય સિદ્ધાંતોની ખાતર તેને તેમ કરવું
પડે. ઘણા લોકોને એવી આદત પડી ગઈ હોય છે
કે જરા તક મળે કે પોતાની એકાદ દલીલ રજૂ કરે
છે, જેનો અર્થ દલીલ કરવા સિવાય ખીજે કંઈ

હોતો નથી ! પણ ખરેખરો વ્યક્તિ-તેજવાળો માણસ આવું કદાપિ કરશે નહિ. સરેરાસ મનુષ્યને ચોક્કસ ધખારો હોય છે કે જરા પણ તક મળે કે તે પોતાના સિદ્ધાંતો મોટા ફીલસુફની ઢબે સમજાવવા બેસી જાય છે. વળી કંઈ તેના સિદ્ધાંત સામે વાંધો ઉડાવે કે તે વિષે કંઈ શંકા કરે, તે તેને ગમતું નથી એટલે તેની સામે જો કંઈ વ્યક્તિ-તેજવાળો માણસ હોય તો તે પેલાનું બધું સાંભળ્યા કરે છે અને પેલાને બકચે જવા દે છે. વ્યક્તિ-તેજવાળો માણસ પોતાના વિષે જાહેરમાં કદાપિ બડાઈ હાંકતો નથી. તે નમ્ર હોય છે પણ શરમાળ હોતો નથી અને દરેકને ઉત્તેજન આપતો રહે છે. તે વિચારશીલ હોય છે, મિત્રો કે અજાણ્યાઓ તરફ તે સર્વદા વિનયથી અને માયાથી વર્તે છે. આવું તે સ્વાર્થની ખાતર કરતો નથી. પરંતુ તેનો એવો સ્વભાવ જ હોય છે. પોતાની આનુષાનુની આફતો અને સંકટો તરફ તે બેદરકાર રહેતો નથી પણ ઉલટો તે બધાને મદદરૂપ થઈ પડે છે.

કેટલાક માણસોમાં ખીલકુલ આકર્ષણ હોતું નથી. તેનું કારણ તેઓની સોબત છે. જે માણસો સારાં હોતા નથી અને જેઓ બધાથી અતડા રહે છે તેઓના બાળકો મતલબી

બને અને બધાથી અતડા રહેતા શીખે તો તેમાં
 શી નવાઈ ? આવા વાતાવરણમાં ઉછરેલો બાળક મોટી
 વયે ઘણો ગેરવ્યાજખી ટીકાખોર નિવડે છે, જેથી કોઈ
 તેની દોસ્તી કરતું નથી અને આપણી ભાષામાં
 કહીએ તો તેનામાં વ્યક્તિ-તેજની ખામી હોય છે.
 ત્યારે વધારે આકર્ષક બનવા શા રસ્તા લેવા, એવો
 સવાલ સૌ કોઈ પૂછશે. આવું પૂછનારાઓને આટલી જ
 સલાહ આપી શકાય કે તેઓએ ટીકાઓ
 કરવાની આદત અને પેતાના ભાઈઓ વિષેના
 ખોટા ખ્યાલો તજી દેવા, બધા તરફ રહમ-
 ભરી નજર રાખવી, લોકોમાં સહેલાઈથી ભળી
 જવું અને કોઈને નકામું ચીડાવાનું કારણ આપવું
 નહિ. સામા માણસને પ્રસન્ન રાખવો. કેટલાક
 રાહ્યાઓ વળી 'પ્રસન્ન રાખવાનો' અર્થ એવો પણ
 કરશે કે એ તો ખુશામત કરવા જેવું છે, સામા
 માણસને આપણી વણીથી પ્રસન્ન રાખવો, એમાં
 ખુશામતનો જરાક અંશ આવે છે ખરો પણ આવી
 રીતે જે માણસ સામાને પ્રસન્ન રાખતો હોય
 તેને ખુશામતીયો કહી શકાય નહિ કારણ કે ખોટી
 વાત આવશે ત્યારે વ્યક્તિ-તેજવાળો માણસ
 કદાપિ તેને પ્રસન્ન રાખવાની કોશિષ કરશે નહિ
 એટલું જ નહિ પણ પેતાના સત્ય સિદ્ધાંતોની
 ખાતર તે ગરમાગરમ ચર્ચામાં ઉતરશે. બાકી ખુશા-

મતીયો તો ‘વીર અભિમન્યુ’ ના નાટકમાં આવે છે તેવો હોય છે કે “મહારાજને એક દિન કહા કે બેગન બડા ખુરા હય; હમને બી ઝટ કહ દીયા કે બેગુન નામ પડા હય.” રાજાએ કહ્યું કે વેંગણ ઘણું ખરબ હોય છે ત્યારે ખુશામતીયાએ તરત જ કહી દીધું કે તેને માટે બેગુણ-ગુણ વગરનું, એ વિશેષણ જ લાયક છે. થોડા દિવસ પછી વળી રાજાએ કહ્યું કે વેંગણ તો ઘણા મજાના આવે છે ત્યારે ખુશામતીયો કહે છે કે બહુજ મજાના આવે છે; શી એની તારીફ કરું? માટે ખુશામતીયા જૂદા અને વ્યક્તિ-તેજવાળા મનુષ્યો જૂદા; આ બાબતમાં કોઈના લમાબ્યા કોઈએ લમાવું નહિ.

જે માણસ ખરેખર આકર્ષક થવા માંગતો હોય તેણે ખુદ પોતાની પરીક્ષા કરવી જોઈએ અને ચોક્કસ ખરાબ આદતો સુધારવાનો પકડો નિશ્ચય કરવો જોઈએ. ખરાબ આદતો એક દિવસમાં બાંધી શકાય નહિ તેમ જ તેટલા ટુંકા વખતમાં ઉખેડી શકાય પણ નહિ. પણ માણસ જો સારી આદત બાંધવાનો અને ખરાબ આદત ઉખેડવાનો સતત પ્રયાસ ચાલુ રાખે તો તે જરૂર સફળ થશે. આ બાબતમાં આટલું મગજમાં કેતરી રાખવું કે પોતાની ઈચ્છા હોય તેટલું અમુક

દિવસમાં પ્રાપ્ત ન કરી શકાય તો હતાશ થઈ જવું જોઈએ નહિ. બધાને હળવું મળવું, આનંદમાં રહેવું. તેઓ પર સારી છાપ પાડવી, કોઈને નકામું ચીડવવું નહિ, સામો મળવાને હથેશાં આતુર રહે એવો આનંદી સ્વભાવ રાખવો; આટલું જો કોઈ માણસ ધ્યાન દહને આચરે તો દૂંક વખતમાં તે લોકોમાં માનીતો થઈ જાય છે અને તે વ્યક્તિ-તેજવાળો માણસ ગણાય છે. જેમ જેમ તમે આ મહાવરો કરતા રહેશો તેમ તેમ તેમાં તમે વધુ સફળ બનતા જશો અને આખરે તે તમારા માટે સ્વભાવ પડી જશે. જેવો આ સ્વભાવ તમે પ્રાપ્ત કર્યો કે તમારું વ્યક્તિ-તેજ દિન પ્રતિદિન વધતું જ જશે.

ઉપર સૂચવ્યા એ રસ્તાઓ ઉપરાંત વ્યક્તિ-તેજની ખીલવણી કરવા માટે એક ખીજો અગત્યનો અને ઉપયોગી માર્ગ છે. તે માર્ગ સ્વસૂચનનો છે. સ્વસૂચનોના બળે માણસ પોતાના આરિત્યમાં મોટા મોટા ફેન્દારો કરી શકે છે. સ્વસૂચનો વ્યક્તિ-તેજ પ્રાપ્ત કરવામાં તમને ઘણા મદદરૂપ થઈ પડશે. તમે એવા જ સ્વસૂચનો લેવા કરો કે તમે આકર્ષક છો, વ્યક્તિ-તેજવાળા છો, વિગેરે; તો યોગ્ય સમયમાં તમે તેવા જ થઈ જશો કારણ કે જેવી તમારી ભાવના તેવા

તમે થશો. તમે જેવા વિચારો કરશો તેવા તમારા કાર્યો થશે અને કાર્યો પરથી તમારું ચારિત્ર્ય અંકાશે માટે જો તમે વ્યક્તિ-તેજવાળા થવાના જ વિચારો-સ્વસૂચનો પોષ્યા કરો તો તે સ્વસૂચનો અનુસાર તમારા કાર્યો થશે અને તમારા તે કાર્યોથી, તમે વ્યક્તિ-તેજવાળા છો કે નહિ, એ નક્કી થશે. સ્વસૂચનનું જ્ઞાન દરેક મનુષ્ય માટે આવશ્યક છે, જે વિષે એક જુદું જ પુસ્તક લખી શકાય.

વાચકો હવે સમજી ગયા હશે કે વ્યક્તિ-તેજ શું છે અને તેને કેમ ખીલવી શકાય તથા ફનીયામાં આગળ વધવા માટે તે કેટલું જરૂરી છે.

મકરણ આઠમું.

રોગોપચાર.

મેસ્મેરીઝમ અથવા ઇલેમેન્ટલનજ્ઞહ, અતિ અમૂલ્ય ઇલ્મ છે તેના ઘણા કારણોમાંનું એક એ છે કે તે વડે ઘણા રોગો મટાડી શકાય છે. આ વિદ્યા વડે રોગો મટાડી શકાય છે એ શોધ કંઈ નવી નથી. પ્રાચીન સમયમાં આપણા ઋષિયો આ વિદ્યાના બળે ઘણા દરદીઓને સાજા કરી શકતા. ખ્રીસ્તીઓના ધર્મપુસ્તક બાઈબલમાં જણાવવામાં આવે છે કે ઇશુ ખ્રીસ્ત તથા મોઝીઝ આ વિદ્યા જાણતા હતા અને ઘણા રોગીઓના રોગો હાથના સ્પર્શ વડે મટાડેલા તેમાં જણાવવામાં આવે છે.

આ વિદ્યાનો જન્મ આર્યાવર્ત્તમાં થયો હતો એ વાત તો નિર્વિવાદ છે. અહીંથી તે વિદ્યાનો મુસલમાનોમાં પ્રચાર થયો હતો. તવારીખ પરથી માલુમ પડે છે કે નબી મહુમ્મદ અને તેમના મિત્ર અલ્લીને આ વિદ્યાનું જ્ઞાન હતું, જેને તેઓ ઇલ્મ તવનજ્ઞહ કહેતા હતા. આ ઇલ્મ વડે તેઓ

પણ ઘણા રોગીઓના હરદો મટાડતા હતા. આ વિદ્યા અમેરીકનો અને યુરોપીયનો કેવી રીતે શીખ્યા એ વિષે હું થોડુંક જણાવીશ. સ્વામી આત્માનંદ, પોતાના ‘માનસિક યોગ’ નામના ગ્રંથમાં જણાવે છે કે કોઈ અમેરીકન અથવા યુરોપીયન પ્રથમ આ વિદ્યા હૈહરાબાદના એક મુસલમાન પાસેથી શીખી ગયો હતો, એવું તેમણે એક ગ્રંથમાં (ઘણું કરીને તિલસ્મકિરંજ નામના) વાંચ્યું હતું. કોઈ વળી એમ પણ લખે છે કે સને ૧૭૮૦માં કેટલાક અમેરીકનોએ આ વિદ્યાનું જ્ઞાન કેટલાક હિંદુઓ પાસેથી મેળવ્યું હતું. યુરોપમાં આ વિદ્યા મેસ્મેરના વખતથી ખુબ જાણીતી થઈ. અસ્તુ.

આ વિદ્યા વડે પ્રાચીન સમયમાં રોગો મટાડવામાં આવતા હતા, એ તો આપણે આગળ વાંચ્યું પરંતુ આધુનિક સમયમાં પણ તે વડે રોગો મટાડવાનું કામ શરૂ થઈ ચુક્યું છે. મેસ્મેર પણ લોકોના રોગો મટાડવાના પ્રયોગો કરતો હતો. ત્યારપછી દિવસે દિવસે આ વિદ્યા વડે થતા ઉપચારોના વિધિમાં સુધારાવધારા થવા લાગ્યા અને અત્યારે યુરોપ અને અમેરીકામાં ઘણે સ્થળે મોટી મોટી હોસ્પિટલો (રૂઝ્યાલયો) સ્થાપવામાં આવી છે, જ્યાં આ ઇલ્મના જોરે જ હરદીઓની સારવાર

કરવામાં આવે છે. ગદ્ય લઠાઈ વખતે, તોપના ધડાકા આદથી જેઓના અમુક અંગો ખોટા પડી ગયા હોય તેઓને આ વિદ્યા વડે સાજા કરવા માટે ઘણા રૂગ્ણાલયો ઉભા થયા હતા અને હજારો સિપાહીઓ તથા અમલદારો સાજા થઈને આ ઇલ્મને આશિર્વાદ દેતા થઈ ગયા હતા. આ પરથી વાચકોને ખ્યાલ આવશે કે દરદો મટાડવામાં આ ઇલ્મ કેટલો બધો ઉપયોગી છે અને તે શીખવો, એ કેટલું આવશ્યક છે.

આ વિદ્યાને લગતા પોતાના ગ્રંથમાં સ્વામી આત્માનંદજી નીચે મુજબ લખે છે:—

“પ્રાચીન સમયમાં આ અદ્ભૂત વિદ્યાની પ્રબળતાથી મહર્ષિઓ મોટા પુરૂષાર્થ અને ઉત્તમ હુન્નરો તથા વિદ્યાની વૃદ્ધિ કરી લોકોને મદદરૂપ થઈ પડતા હતા.

“પ્રાચીન મહર્ષિઓએ આ વિષયમાં કેટલાક ગ્રંથો લખેલા છે. તે ગ્રંથો (૧) ‘હિરણ્યગર્ભ સંહિતા’ (૨) ‘યોગ દર્શન’ અને (૩) યોગ વાસિષ્ઠનું સાતમું ‘યોગ-પ્રકરણ’ છે. યોગ વાસિષ્ઠના વર્તમાન ગ્રંથમાં માત્ર છ પ્રકરણ છે. સાતમું પ્રકરણ મૂળ સંસ્કૃત ભાષામાં છે. તેનું ફારસી ભાષાંતર મારા ભાવામાં આવેલ છે. તેમાં

નાના નાના માત્ર ૬૦ પાનાં છે. 'ગીતાસાર' નામના અંથના પાંચ પત્ર ફારસી જબાનમાં લખાયેલા છે અને આઠ સંસ્કૃતમાં લખાયેલા છે. આના ફક્ત પાંચ સૂત્રની જ ટીકા 'મેસ્મેરીઝમ' શીખવે છે. 'હકપ્રદીપક' નામના અંથમાંથી પણ આ વિદ્યાને લગતી ઘણી માહિતી મળી શકે છે."

ઉપર ટાંકેલો ઉતારો જો કે આ રાગોપચારને લગતા પ્રકરણમાં વિષયાંતર છે છતાં પણ તેવું જોખમ ખેડીને પણ તે અત્રે ઉતારી લેવાનું મેં સાહસ કર્યું છે કારણ કે ઉપર જણાવેલા અંથોમાં આ વિદ્યા વિષે સારી હકીકત આપવામાં આવી છે અને આ ઇલમ શીખવાવાળાઓને અને ખાસ કરીને આ વિદ્યાના જોરે રાગો મટાડવા ઇચ્છતા શખ્સોને તે ઘણી ઉપયોગી થઈ પડે તેવી છે.

વૈદક વિદ્યામાં જેવી રીતે જૂઠા જૂઠા રાગો માટે જૂઠા જૂઠા ઔષધો નક્કી કરેલા છે તેવી જ રીતે આ ઇલમના જોરે મટાડી શકાતા રાગો માટે પણ જૂઠી જૂઠી વિધિઓ નક્કી કરવામાં આવી છે. આ ઇલમ વડે મટાડી શકાતા બધા દરદો વિષે લખવાનું આ સ્થાન નથી, તે માટે તો એક જુદું જ પુસ્તક લખવું પડે. પરંતુ નાના છતાં માણસોને વારંવાર પીડતા કેટલાક દરદોના ઇલાજો જ આ નાનકડી

ચોપડીમાં ટાંકવાનું અત્રે ચોખ્ખું ધાતુ છે. આ દેશની દવાઓ અને યુરોપની દવાઓ જેમ જુદી છે તેવી જ રીતે જુદા જુદા મેસ્મેરીસ્ટો દરદો મટાડવામાં પોતપોતાની જુદી જુદી રીતોનો ઉપયોગ કરે છે.

અધા દરદોમાં માથાનો દુઃખાવો, પેટમાં દુઃખવું, બદહુજમી વિગેરે એવા દરદો છે કે જે વડે હજારો માણસો દરદોજ પીડાયા કરે છે માટે આ નાના પણ વધુ રંજડનારા દરદોને આ વિદ્યા વડે કેવી રીતે નાબુદ કરી શકાય, તે જ અત્રે જણાવવામાં આવશે.

માથાના દુઃખાવાનો ઇલાજ.

જે માણસનું માથું દુઃખતું હોય તેને જમીન પર ખેસાડો. તમારા બન્ને હાથના પંજા તેના લમણાં પર મૂકો. પછી જરા દાબો અને જમણા હાથ દરદીના કપાળ પર અને ડાબા હાથ માથાના પાછલા ભાગ પર રાખી આશરે એક મિનીટ સુધી ખુબ જોરથી દબાવો અને તે હાથ ખંખેરી નાંખો. પછી દરદીના કપાળને તમારા જમણા હાથ વડે ઘાબડોજે જે દરદીના માથાના પાછલા ભાગમાં દુઃખ થતું હોય તે બન્ને હાથો વડે માથાના પાછલા ભાગથી ખભા સુધી માર્જનો.

કરો. મથાના મથાળા પર જો દુઃખ થતું હોય તો તમારા બન્ને હાથો મથાળે તેમ જ લમણાં પર થાબડો. તમારા બન્ને હાથો એકી સામટા કામે લાગી જવા જોઈએ. આ પ્રમાણે ઇલાજ કર્યા પછી દરદીની સામે ઉભા રહો અને લમણાં તરફ માર્જનો કરો. આવા ત્રણ ચાર માર્જનો કર્યા પછી દરદીને એકદમ નાક વાટે શ્વાસ કાઢવાનું કહો. પછી દરદીને અડક્યા વગર થોડીક પળ ઉર્ધ્વગામી માર્જનો કરો અથવા તો પંખો લઈને દરદીને પવન નાંખો, જે પછી દરદીને આંખો ઉઘાડવાનું કહો. જરૂર પડે તો ફરી આખો ઇલાજ કરી જાઓ.

બહહઝમીનો ઇલાજ.

દરદીને ચ-તો સુવાડો. પછી છાતીથી પેટના ઠેઠ નીચલા ભાગ સુધી માર્જનો કરો અને હાથ ખખેરી નાંખો. થોડીક વાર થોભી ઘડીઆળના કાંટા ફરે છે તે દિશામાં જમણે હાથે પેટ ચોળો. આ ખાસ ધ્યાનમાં લેવાનું છે. જો તમે ખોટી દિશામાં પેટ ચોળશો તો દરદીને સાડું થવાને બદલે સામું નુકશાન થશે. પછી તમારા બન્ને હાથ એકત્રીજ સાથે જોશથી ઘસો અને એક પેટ પર મૂકો અને બીજો પેટની બરાબર પછવાડે પીઠ પર મૂકો અને એ પ્રમાણે થોડીક મિનીટ

સુધી હાથે રાખી મુકે. પછી વળી માર્જનો કરે અને ઘડીયાળના કાંટાની દિશામાં પેટ ચોળે. સવારના પહોરમાં ઉઠતાં વેંત બરફપાણી પીવાનું દરદીને કહે અને રૂળે પુષ્કળ ખાવાનું કહે. આ પ્રમાણેની સારવાર દિવસમાં બે વખત કરવી. બદલુઝમી દવાથી મટી શકે નહિ. દવા નહિ વાપરવાની તમારા દરદીને સલાહ આપજો.

બીજી રીત.

દરદીને ઉંડી નિદ્રામાં નાખો. આંતરડાવાળા ભાગને ચોળે અને દરદીને એવું સૂચન આપો કે દરરોજ ચોક્કસ વખતે તે ઝાડે જશે. ચોક્કસ વખત તમે જ નક્કી કરી, તે બાબતમાં મજબૂત સૂચન આપજો. આમાં પણ ચોળવાનું જણાવવામાં આવ્યું છે, તે ઘડીયાળના કાંટાની દિશામાં જ ચોળવાનું છે.

પેટના દુઃખાવાનો ઇલાજ.

દરદીને ચ-તો સુવાડો. તેને જ્યાં દુઃખ થતું હોય તેનાથી છ ઇંચ ઉંચી જગ્યાએથી શરૂ કરીને અંધોગામી માર્જનો કરો. આ બાબતમાં પેટ અને આંતરડા બેરથી ચોળવાનું સલાહભર્યું નથી. આવી જાતના બંધા દરદોમાં આટલું યાદ રાખવું કે દુઃખ થતું હોય તે જગ્યાએ પ્રથમ તો તમારા

મોંમાંથી ગરમ સ્વાસ પુકવો અને પછી માજ નો કરવા. સારવાર પુરી થયા પછી દરદીને એકઠમ સ્વાસ બહાર કાઢવાનું કહેવું.

બેસી ગયેલા સાદનો ઇલાજ.

દરદીને તમારી સામે બેસાડો. બન્ને હાથે દરદીની ગરદનની પછવાડેના ભાગથી શરૂ કરી, આખી ગરદનની આસપાસ બન્ને હાથની આંગળીઓ એકઠી થાય તેવી રીતે માર્જનો કરો. પછી છાતી સુધી માર્જનો કરો અને હાથો ખંખેરી નાંખો. આ પ્રમાણે દરેક મિનીટ માર્જનો કરો. ગરમ સ્વાસ પુકો અને વળી થોડાક વધુ માર્જનો કરો.

ખીજ આથી વધારે કષ્ટદાયી અને ભયંકર દરદો માટે પણ આવી જ રીતો છે પરંતુ આટલી રીતો જો તમને આવડી બાય તો જમે તે સ્થળે તમે કોઈને પણ મદદરૂપ થઈ પડો. ઉપર તો આપણે ખીજના દરદો કેમ મટાડવા એ જણાવ્યું પરંતુ આપણે પોતે હૃદયમાં નીરોગી રહીએ એટલા ખાતર દરરોજ પ્રાણાયામ કરવો એ અગત્યનું છે. સ્વામી આત્માનંદે બતાવેલી પ્રાણાયામની રીત નીચે મુજબ છે:—

“પ્રાણાયામ કરવામાં હઠ કરવો નહિ. પેટ ખાલી હોય ત્યારે જ પ્રાણાયામ કરવો. ખુબ રસ ખાઈને કે પેટ ભરેલું હોય ત્યારે પ્રાણાયામ કરવો નહિ. શરીરની શક્તિને અનુકૂળ આવે તે મુજબ જ તે કરવો.

પદ્માસન અથવા સિદ્ધાસન વાળીને બેસો. જીભ હોઠની બહાર કાઢીને શ્વાસ લ્યો. આખું શરીર વાયુથી ભરી દો. પછી ધીરે ધીરે નસકોરાં મારફત શ્વાસ બહાર કાઢો. શ્વાસ મુખમાંથી નીકળવો જોઈએ નહિ. આવા પ્રાણાયામ દરરોજ સવારે કે સાંજે ૮, ૧૦ કે ૨૫ કરવાથી પિત્ત વિકારના દરદો નાબુદ થાય છે. આ પ્રાણાયામ હમેશાં કરવો નહિ. દરદ હોય ત્યારે જ કરવો.

(૨) મ્હોંડુ બંધ કરીને સિદ્ધાસન વાળી બેસો અને નસકોરાં વાટે શ્વાસ અંદર ખેંચો પછી શ્વાસ રોકો અને જમણું નસકોરું બંધ રાખી ડાબા નસકોરાં વાટે શ્વાસ બહાર કાઢો. આ પ્રાણાયામથી બે પ્રકારના શ્લેષ્મ, કફવાયુ, જલંધર, હૃદયકંઠ અને ધાતુરોગની શાંતિ થાય છે. આ પ્રાણાયામ યથાશક્તિ કરવો. ગરમી કરનાર છે.

(૩) સિદ્ધાસન વાળીને બેસો. જમણા નસકોરાં વાટે શ્વાસ ખુબ અંદર ભરો અને થોડી વાર

પછી ડાબા નસકોરાં વાટે ધીરે ધીરે બહાર
કાઢો, જે દરમ્યાન જમણું નસકોરું બંધ રાખો.
આ પ્રાણાયામથી સર્વે પ્રકારના વાયુના રોગો
અને કૃમીરોગ નાશ પામે છે.

આ પરથી તમને માલમ પડ્યું હશે કે આ
વિદ્યા કેટલી બધી અમૂલ્ય અને ઉપયોગી છે.
હવે જ્યારે હું તમને કહું કે આ વિદ્યા દરેક
મનુષ્ય શીખે એ ઇચ્છવા જોગ છે ત્યારે તમે
આ વાતને પૂર ઉત્સાહથી ટેકો આપશો, એમાં
શંકા જેવું કંઈ નથી.

પ્રકરણ નવમું.

કેટલીક સૂચનાઓ.

ઈન્દ્રિય તવજ્જહુ વડે દરદો પણ મટાડી શકાય છે, એ આપણે આગલા પ્રકરણમાં જોયું પરંતુ આ વિદ્યા એક ઘણા અગત્યના ખપમાં આવે છે. તે બતાવવાનું તો બાકી રહ્યું છે.

આટલું તો બધા જાણતા હશે કે હોસ્પિટલોમાં જ્યારે કોઈ દરદીને નસ્તર મૂકવાનું હોય છે ત્યારે તેને ઉંઘમાં નાંખી દેવા કે બેભાન કરી દેવા માટે તેને કલોરોફોર્મ-શીશી સુંઘાડવામાં આવે છે. આથી જેટલો વખત દરદી બેભાન રહે છે તે દરમિયાન દાકતર નસ્તર મૂકી દે છે. કલોરોફોર્મથી દરદીને બેભાન કરવામાં હમણાં હમણાં એક બે ગેરફાયદા નજરે પડ્યા છે. ઘણી વખત એવું બન્યું છે કે નસ્તર માટે જેટલી મુદત જોઈએ તેના કરતાં ઓછી મુદત દરદી કલોરોફોર્મની અસર હેઠળ રહે છે. નસ્તરનું કામકાજ હજી ચાલતું હોય એટલામાં તે શુદ્ધિમાં આવવા લાગે છે. આથી કેટલીક વાર દરદીઓના

મરણ નીપજે છે અને કેટલીક વાર તેઓને ભારે નુકશાન થાય છે. જો કે ઘણા દાકતરો એવા ચાલાક હોય છે કે દરદી પરથી કલોરોફોર્મની અસર ઓછી થવા લાગે કે તરત જ સાવચેતી વાપરી ફરી કલોરોફોર્મ સુંઘાડે છે અને ફરી દરદીને ખરાબર યોજાન કરી તેઓ પોતાનું કામ ચાલુ રાખે છે. પણ કંઈક વખત એવું બને છે કે દાકતર તો નસ્તર મુકવામાં એટલો મશગુલ બની ગયો હોય છે કે દરદીને ભાન આવતું બંધ છે, એની પણ તેને ખબર રહેતી નથી અને આવું બને છે ત્યારે જ કલોરોફોર્મ નુકશાનકર્તા નિવડે છે. વળી એવું પણ બને છે કે કલોરોફોર્મ સુંઘાડવાથી ઘણા થોડો વખત યોજાન થવાને બદલે સદાને માટે યોજાન થઈ જાય છે એટલે કે મરણ પામે છે. આ પરથી માલમ પડશે કે કલોરોફોર્મ જેટલું ઉપયોગી છે તેટલું જ હાયલ્યુ છે.

આપણે ત્રીજા પ્રકરણમાં વાંચી ગયા કે કલોરોફોર્મને બદલે પ્રાણવિનિમયનો ઉપયોગ કરી શકાય છે, એટલું જ નહિ પણ કલોરોફોર્મમાં જે ગેરફાયદા છે તે પ્રાણવિનિમયમાં નથી કારણ કે પ્રાણવિનિમયથી જ્યારે દરદીને નિદ્રામાં નાંખવામાં આવે ત્યારે તેને અમુક મુદત

માટે નિદ્રામાં રહેવાનું કહેવામાં આવે તો તે જણાવેલી મુદત કરતાં વહેલો નિદ્રામાંથી ઉઠી શકશે નહિ. આથી સુગમતા એ પડે છે કે દાકતરને એમ લાગે કે નસ્તર મુકતાં અડધો કલાક લાગશે કે પાંચ મિનીટ લાગશે તો તેણે દરદીને અડધો કલાક કે પાંચ મિનીટ મોહનિદ્રામાં નાંખવો, જેટલા વખતમાં નસ્તરનું કામ પુરું થઈ જાય. ખીજું પ્રાણુવિનિમયથી નિદ્રામાં પડેલાં મનુષ્યો કદાપિ મરણ પામતા નથી. આવી જાતનો લય આ વિદ્યામાં નથી. એકંદર રીતે જોતાં પ્રાણુવિનિમયનો ઉપયોગ કલોરોફોર્મના ઉપયોગ કરતાં વધારે ઉપયોગી અને સલામતીલયો છે. સ્વાભાવિક છે કે કાંઈ અહીં એવો સવાલ પૂછશે કે જો પ્રાણુવિનિમય દાકતરોને એટલો બધો ઉપયોગી છે તો શામાટે અહીંની હોસ્પિટલોમાં તેનો ઉપયોગ થતો નથી? આ સવાલ વ્યાજખી છે અને તેનો જવાબ એ છે કે અહીં તો નહિ પણ યુરોપની અને અમેરીકાની ઘણી હોસ્પિટલોમાં કલોરોફોર્મને રૂબરૂ આપવામાં આવી છે અને તેને બદલે પ્રાણુપ્રયોગનો જ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જો કે એનો હજી જોઈએ તેવો પ્રચાર થયો નથી છતાં સમયના વહેવા સાથે તે બધી હોસ્પિટલોમાં પ્રચલિત થઈ જશે.

હંતવૈદોને પણ આ વિદ્યા ઘણી ઉપયોગી થઈ પડે છે. તેઓને જ્યારે દરદીના દુઃખતા કે સડેલા હાંતો કાઢવાના હોય છે ત્યારે દરદીને ઘણું દુઃખ થાય છે. આ જાતનું દુઃખ દરદીને ખમવું ન પડે અને વળી હાંત સહેલાઈથી કાઢી શકાય એવો જો કોઈ ઉપાય હોય તો શા માટે ન અજમાવવો ? અને તે ઉપાય પ્રાણુવિનિમય છે. પ્રાણુવિનિમય વડે દરદીને નિદ્રામાં નાંખી અથવા તો જે હાંત કાઢવાનો હોય તેની આબુખાબુના ભાગને જડ બનાવી દઈ જો હાંત કાઢવામાં આવે તો દરદીને ખીલકુલ દુઃખ થશે નહિ. હજી મુંબઈમાં કોઈ હંતવૈદે આ જાતની પહેલ કરી નથી એટલે જે હંતવૈદે આ જાતની શરૂઆત કરશે તેને ધરાકી વધે એવો સારો સભવ છે. અસ્તુ.

અભ્યાસીઓને સૂચનાઓ.

ઇદમ તવજ્જહુ વિષે આટલું વાંચ્યા પછી દરેક વાંચકને તે શીખવાનું દીલ થઈ જાય એ સ્વાભાવિક છે પરંતુ અમુક વિષયનું જ્ઞાન મેળવવા માટે કયી વસ્તુઓની જરૂર છે એ જોવું એ દરેક અભ્યાસી માટે ખાસ અગત્યનું છે કારણ કે ગણિત શીખનારાઓ જો ગણિતનું પુસ્તક અને તે માટે જોઈતી ખીજી સામગ્રી પોતાની ખાસે ન

રાખે તો તેઓ ગણિત શીખી શકતા નથી તેવી જ રીતે પ્રાણુવિનિમય શીખવા માટે જે જે વસ્તુઓ જરૂરની છે તે બધી અભ્યાસી પાસે મોજુદ હોવી જોઈએ. વળી ગણિત લાણુનારાઓ પાસે જેમ બધી જોઈતી વસ્તુઓ હોય પણ તે રાખી મૂકે અને અને કંઈ શીખવાની મહેનત ન લે તો તેઓ કંઈ શીખી શકતા નથી તેવી જ રીતે પ્રાણુપ્રયોગ માટે જોઈતી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ જો એ વિદ્યા શીખવાનો મહાવરો પાડવામાં ન આવે તો તે શીખી શકાય નહિ.

પ્રાણુપ્રયોગ શીખવા ઈચ્છતા વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકો અને કેરી ચોપડીઓ કરતાં અમુક લાયકાતોની વધારે જરૂર પડે છે. પહેલી લાયકાત 'ધ્યાન' છે એટલે કે તે પોતાની ઈચ્છાશક્તિને કાબુમાં રાખતો હોવો જોઈએ અને શરીરે તદ્દન તંદુરસ્ત હોવો જોઈએ. જેટલા પ્રમાણમાં ઓછી તંદુરસ્તી તેટલા પ્રમાણમાં તેનામાં ઓછું આકર્ષણ સમજવું. જ્યારે તમે પોતે ખુદ તમારા પર અસર કરી શકો નહિ તો બીજાને લાગ્યે જ કોઈ જાતની અસર કરી શકો ? તમે પોતેજ માંદા રહેતા હો ત્યારે બીજાને સાજા કરવાની વિદ્યા તમે કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકો ?

‘આત્મ-શ્રદ્ધા’ તો તમારામાં જરૂર જોઈએ. તમે ખીજ પર અસર કરી શકશો એવો પકડો વિશ્વાસ તમારે તમારી શક્તિમાં રાખવો જોઈએ. જો તમારામાં પૂરી આત્મશ્રદ્ધા હોય તો તમારા વિધેયમાં જરૂરી વિશ્વાસ પેદા કરવામાં તમે જરૂર સફળ થશો.

જો તમે તાંદુરસ્ત ન હો તો આરોગ્ય જાળવવાના બધા નિયમો પાળો અને તે ઉપરાંત શરીર તેમજ તે ઉપરનાં કપડાંની સંપૂર્ણ સ્વચ્છતા રાખો. કેશ, હાથ, નખ, એવી એવી દરેક ચીજ એકદમ સ્વચ્છ રાખો કારણ કે નખોમાં જો મેલ ભરાઈ રહ્યો હોય તો વિધેય પર માર્જનો કરતી વખતે તમારી આંગળીયો વાટે જતો ઓજસનો પ્રવાહ પૂરતા પ્રમાણમાં નીકળશે નહિ અને જે વખતે તમે સૂચનો આપતા હો તે વખતે જો વિધેયની નજર તમારા ગંદાપણા પર જશે તો તેને તમારા તરફ ધૃણા ઉત્પન્ન થશે અને તમે ધારી અસર પેદા કરી શકશો નહિ.

નિયમિત કસરત પણ અગત્યની છે. વિદ્યાર્થીએ સાદો અને પૌષ્ટિક ખોરાક લેવો જોઈએ અને મદિરાને તો સ્પર્શ કરવો જ નહિ.

સંપૂર્ણ આત્મશ્રદ્ધા માત્ર આત્મ-સંયમથી જ મેળવી શકાય છે માટે પોતાની ઈદ્રિયોને કાબુમાં

શખતાં દરેક વિદ્યાર્થીએ શીખવું જોઈએ. આવી જાતનો કાળુ મેળવી લીધાથી તમારી ઇચ્છાશક્તિ વધશે અને તેને લીધે તમને તમારી શક્તિમાં શ્રદ્ધા ખેસશે.

વળી શરીર તથા કપડાંની સ્વચ્છતા ખાસ અગત્યની છે એટલું જ નહિ પણ હૃદયની પવિત્રતાની પણ જરૂર છે. જે માણસ મેલા દિલનો હોય તેને આ વિદ્યા શીખવાનો અધિકાર નથી કારણ કે એવા માણસના હાથે તેનો દુરુપયોગ થવાનો સંભવ છે. હમેશાં પવિત્ર વિચારો પોષ્યા કરો તો તમારું હૃદય પવિત્ર બનશે એટલે સ્વચ્છ શરીર, સ્વચ્છ વસ્ત્રો અને પવિત્ર હૃદય, એટલી પ્રાપ્તિ તમને આ વિદ્યા શીખવામાં ઘણી મદદરૂપ થઈ પડશે.

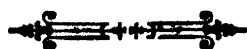
ધ્યાનમગ્નતા અથવા એકાગ્રતા તો આ વિદ્યા માટે ખાસ જરૂરી છે. જ્યાંસુધી તમે એકાગ્રતા પ્રાપ્ત કરો નહિ ત્યાંસુધી આ વિદ્યા તમે મેળવી શકો નહિ એટલું જ નહિ પણ એકાગ્રતાના અભાવે ઘણાંજોના મોટા મોટા પ્રયાસો અફળ બન્યા છે. પોતાના કામમાં જ્યાંસુધી માણસ મશગુલ-ધ્યાનમગ્ન થઈ જતો નથી ત્યાંસુધી તેનું તે કામ સુધરતું નથી. આ એકાગ્રતાનું મહત્વ

હજારો લોકો નહિ સમજતા હોવાથી ઘણા કામોમાં નિરાશ બને છે પણ જો તેઓ આટલું જાણે કે ધ્યાનમગ્નતા વડે દરેક કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે તો તેઓ તેને પ્રાપ્ત કરી તેનો ઉપયોગ કરે અને પોતે ઉપાડી લીધેલા કાર્યોનું ઇચ્છિત પરિણામ લાવી શકે. આ પરથી સમજાશે કે દરેક કાર્યની સિદ્ધિ અર્થે એકાગ્રતાની ભારે અગત્ય છે. ઉપર જણાવેલી બધી લાયકાતોમાં સૌથી ચડીયાતી એક લાયકાત તો હજી મેં બતાવી નથી. જો કે આ લાયકાત સૌથી ચડીયાતી છે ખરી પણ તે એછા પ્રમાણમાં હોય તો પણ ચાલે. તે લાયકાત, પ્રહ્લચર્ય. પ્રહ્લચર્યના પ્રભાવ વિષે કંઈ ગાવા જેવું છે જ નહિ. પ્રાણપ્રયોગ શીખવો હોય તો તે શીખનારે પ્રહ્લચર્ય પાળવું જ જોઈએ એવો મારો કહેવાનો ભાવાર્થ નથી પણ પ્રહ્લચર્યના પાલનથી આ વિદ્યાનો ચોર પ્રભાવ પડે છે અને મુશ્કેલીના વખતે પ્રહ્લચર્ય તથા પ્રાણપ્રયોગના સંયુક્ત બળ વડે માણસ તે મુશ્કેલી સહેલાઈથી પાર કરી શકે છે. જો શીખનાર ગૃહસ્થ પરણેલો હોય તો તેણે બને તેટલો સંયમ પાળવો જોઈએ અને એ રીતે પ્રહ્લચર્યનો થોડોઘણો પણ લાભ તે ઉઠાવી લે. જે માણસ આટલો સંયમ ન પાળી શકે તે કદાપિ આત્મ-શ્રદ્ધાળુ બનતો નથી અને

આત્મશ્રદ્ધાના અભાવે તે આ વિદ્યા શીખી શકે
જ નહિ માટે બીજી બાબતો ઉપરાંત આ
બાબતમાં તો હરેક શીખનારે ખાસ સંયમ
પાળવાની જરૂર છે.

આગળ જણાવેલી બધી લાયકાતો પ્રાપ્ત કર્યા
પછી જ હરેક વિદ્યાર્થીએ આ વિદ્યાનો અભ્યાસ
શીખવા માંડવો જોઈએ.

પ્રકરણ ૬૧મું.

પ્રયોગવિધિ.

પ્રાણવિનિમયના પ્રયોગો કરવાની માત્ર એક જ રીત નથી. જૂઠા જૂઠા પ્રયોગકર્તાઓ જૂઠી જૂઠી રીતો વાપરે છે. આ બધી રીતો વિદ્યાર્થીઓને જાણવાની કશી જરૂર નથી; તેઓએ તો માત્ર બે ત્રણ સારી રીતો જાણવી, એ બસ છે. જ્યારે માણસ એક સામટી વધારે રીતો શીખે છે ત્યારે પ્રયોગ કરતી વખતે તે કોઈ કોઈ વખત ગુંચવાડામાં પડી જાય છે અને એક રીતનો ખીજી રીત સાથે સંબંધ લગાડી દબને, ભારે ગોટાળો કરી મૂકે છે. આથી માત્ર એક, બે કે વધુમાં વધુ ત્રણ રીતો સારી રીતે આવડતી હોય તો વિદ્યાર્થીઓ પોતાના પ્રયોગો સહેલાઈથી કરી શકે. અમે અહીં એવી બે ત્રણ રીતો આપીશું, જે બધી એક સામટી શીખી લેવાની વિદ્યાર્થીઓ કેશેષ કરવી નહિ પણ એકની પ્રાપ્તિ કર્યા પછી, ખીજી શીખવાનું શરૂ કરવું અને તે પ્રાપ્ત થયા પછી ત્રીજોનો અભ્યાસ આરંભવો.

ડીલ્યુઝ નામના એક મેસ્મેરીસ્ટની રીત બહુ સારી છે. આ રીતમાં સૂચવ્યા મુજબ તમે પ્રયોગ આદરવાનું શરૂ કરો એ પહેલાં આટલું તમારે ધ્યાન રાખવું કે મગજ સ્વસ્થ રાખીને અને કશી પણ ઉતાવળ કર્યા વગર પ્રયોગ આરંભવો. ડીલ્યુઝની રીત હવે આપણે વાંચીશું.

ડીલ્યુઝની રીત.

“વધુ પડતી ગરમી કે ઠંડી વગરનો એક ચોરડો પસંદ કરો. તમે પ્રયોગ કરતા હો તે દરમ્યાન તમને કોઈ નડતર કરે નહિ એવી ગોઠવણ કરી દેવો. પછી તમારા વિધેયને ઘણી સગવડભરી રીતે બેસાડો અને તમે તેના સામે બેસો. તમારું આસન વિધેયના આસનથી ઉંચું હોવું જોઈએ, જેથી તેના ગુંઠણો તમારા ગુંઠણોની વચ્ચે ગોઠવાઈ રહે અને તમારા પગલાં તેના પગલાંની વચ્ચે રહે. પ્રથમ તો તમારા વિધેયને તેના મગજમાંથી બધી જાતના વિચારો કાઢી નાંખવાનું કહો; કોઈ પણ જાતનો વિચાર નહિ કરવાનું કહી દો. પોતાના પર પ્રયોગની જે અસર થાય તે વિષે પણ મગજ કસવાની તેને ના પાડી દો. ધાસ્તી, આશા, બેચેની, નિરાશા, એમાંનું કંઈ પણ મગજમાં હોય તો તે તાબડતોબ કાઢી નાંખવાનું વિધેયને કહી દો.

“જ્યારે આ પ્રમાણે તેનું મગજ ખાલી વિચાર વગરનું બની રહે ત્યારે તેના હાથના અંગુઠા તમારી બે આંગળીઓ વચ્ચે પકડો, જેથી તમારા અંગુઠાનો અંદરનો ભાગ તેના અંગુઠાના અંદરના ભાગને સ્પર્શ કરે. આમ કર્યા પછી તેના ચહેરા પર તમારી નજર ગોઠવો.

“આ પ્રમાણે તમે બેથી પાંચ મિનીટ સુધી નજર ટકાવી રાખો, જે દરમિયાન તમારા અને વિધેયના અંગુઠા વચ્ચે સમાન ગરમી પેદા થઈ જશે.

“આટલું થઈ રહ્યા પછી અંગુઠા છોડી દો અને તમારા હાથ પહોળા કરીને કુંડાળામાં ફેરવતા હો તેમ ફેરવીને વિધેયના માથાથી જરા ઉંચે લઈ જાઓ. પછી તેના બે ખભા પર તમારા હાથ રાખી દો અને આ પ્રમાણે આશરે એક મિનીટ રાખો અને એક મિનીટ પછી વિધેયના હાથોને જરા જરા સ્પર્શ કરીને તમારા હાથો તેની આંગળીઓ સુધી લાવો.

“આ ક્રિયાનું નામ માર્જન. આવા માર્જનો પાંચ કે છ વખત કરો. જ્યારે તમારા હાથ નીચે જાય ત્યારે વિધેયના શરીરથી તમારા હાથ જરા દૂર લઈ, ફરી ઉંચેથી માજન શરૂ કરો.

“પછી તમારા હાથો તેના માથા પર મુકો. એક પળ સુધી એમ જ હાથ રાખી મુકો. હવે ચહેરાથી એક બે ઇંચ છેટે હાથ રાખીને ચહેરા પર થઈને ઠેઠ નાભિ સુધી માજન કરો. ત્યાં તમે આશરે બે મિનીટ થોભી જાઓ અને તમારા અંગુઠા નાભિ પર રાખો અને બીજી આંગળીઓ પાંસળીઓની નીચે રાખો.

“ત્યાંથી આસ્તે આસ્તે ગુંડણ સુધી અથવા તો તમને અગવડ ન પડે તો ઠેઠ પગની આંગળીઓ સુધી માજન કરો.

“પ્રયોગના અરસા દરમિયાન મોટા ભાગે તમારે આ રીત ફરીફરીને કામ લગાડતા રહેવું. વળી કોઈ કોઈ વખત વિધેયની નજીક જઈને તમારા હાથો તેના ખભાની પછવાડે મુકો અને ત્યાંથી કરોડરજીવ પર થઈને પીઠ સુધી માજનો કરો અને ત્યાંથી આસ્તે આસ્તે ગુંડણ અને ઠેઠ પગની આંગળીઓ સુધી માજનો કરી નાંખો. પહેલો માજન કર્યા પછી તમારા હાથો વિધેયના માથા પર મુકો અને તે પછી તેના હાથો પર માજનો કરો. અડધા કલાકમાં બે ધારી અસર પેદા ન થાય તો પ્રયોગ બંધ કરો. તો પછી બીજા પ્રયોગે કે ત્યાર પછીના કોઈ પ્રયોગે ધારી અસર પરિણમશે.”

ઉપર આપેલી ક્રિયુક્તની રીત બેશક ઘણી ધીમી છે છતાં તે વિશ્વાસ રાખવા લાયક છે અને આ રીતથી મળેલી સિદ્ધિ કાયમ માટે ટકી રહે છે અને ખીજી રીતો કરતાં વધારે સારી ફ-તેહ આ રીતથી મળે છે.

ડો. ડોડ્ઝની રીત.

ડો. જોન બોવી ડોડ્ઝ, જે બાણીતો મેસ્મેરીસ્ટ હતો અને આશરે પાંત્રીસ વર્ષ પર યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં પ્રખ્યાત હતો તેનો રીત જુદી જ છે. તે ઘણો ફ-તેહમંદ મેસ્મેરીસ્ટ હોવાથી, તેની રીત પણ આપણે વાંચીશું, જે નીચે મુજબ છે:-

“કોઈ ખીજી શખ્સની હાજરીમાં કે ઈચ્છા હોય તો સૌ શખ્સોની હાજરીમાં કોઈ પણ શખ્સનો હાથ પકડી બેસાડો. તેના હાથના પંજના પાછલા ભાગ પર ખીજી આંગળીના સાંધાઓથી એક ઈંચ ઉંચે તમારો અંગુઠો મુકો. આથી તમારો અંગુઠો ‘ulner nerve’, હાથની મુખ્ય નસ પર રહેશે, જે નસની શાખાઓ ખીજી તથા ટચલી આંગળી સુધી પહોંચેલી હોય છે.

“જેવો તમે વિધેયનો હાથ આવી રીતે પકડો કે તર જ તેને, પોતાની આંખો તમારી આંખો પર ઠેરવવાનું કહો. તેના પર ધારી અસર કરવાના

પકકા નિશ્ચય સાથે તમે તેની આંખો સામું અડધી કે એક મિનીટ સુધી તાકી રહો. પછી તેને તેની આંખો બંધ કરવાનું કહો. તેણે આંખો બંધ કર્યા પછી, તેની આંખના પોપચાં નીચેની તરફ નરમાશથી ઢબાવો. આ વખતે જે હાથ છુટો હોય તે જ બાપરવો કારણ કે એક હાથ તો વિધેયના પંજા પર રહેલો હોય છે. હવે તેના માથાના મથાળા પર તમારો છુટો હાથ મુકો. આ વખતે તમારો અંગુઠો તેના નાકની જરા ઉંચે કપાળ પર હોવો જોઈએ; પણ ખીજા હાથનો અંગુઠો તો પેલી નસ પર જ હોવો જોઈએ. આટલું થયા પછી તેને દ્રઢતાભર્યા અવાજે કહો, 'તમે તમારી આંખો ઉઘાડી શકો જ નહિ.' જો તે આંખો ઉઘાડી શકે તો વળી એક બે વખત અજમાવી જુઓ. જો તમે તેની આંખો બંધ કરાવી ન શકો તો પ્રયોગ જ બંધ રાખો. વળી ખીજા કોઈ પ્રસંગે અજમાવી જુઓ; બે ત્રણ પ્રયાસો પછી જરૂર સફળ થશે."

રે-ડોહની રીત.

ઉપર આપેલી બે રીતો ઉપરાંત એક ત્રીજી રીત પણ ઘણી ઉપયોગી થઈ પડે તેવી છે એટલું જ નહિ પણ તે એક કુશળ મેસ્મેરીસ્ટે સૂચવેલી હોવાથી ઘણી પદ્ધતિસર અને સરળ રીતે

સમજાવવામાં આવી છે અને આ વિદ્યા શીખનારાઓ તે જલદી ગ્રહણ કરી શકે તેવી છે. એ રીત “Your mesmeric forces and how to develop them” નામના પુસ્તકના બાહોશ કર્તા મી. ફ્રેન્ક. એચ. રેન્ડોલની છે. અંગ્રેજી ભણેલા વાચકોને આ પુસ્તક વાંચવાની હું ખાસ ભલામણ કરું છું કારણકે તેમાં ઘણી ઉપયોગી સૂચનાઓ આપવામાં આવેલી છે. રેન્ડોલે પ્રયોગ કરવાની જે રીત પોતાના પુસ્તકમાં લખી છે, તે નીચે મુજબ છે:-

“પ્રાણુવિનિમયની પ્રાપ્તિ માટે જરૂરી એવી લાયકાતો મેળવ્યા પછી તમે તમારા મનુષ્યભાઈ પર પ્રયોગ કરી શકો. સમાજમાં પોતાનું બહુ વજન નથી, પોતે ઉંમરે નાનો છે, પોતાના બોલવાની બીજા પર અસર થતી નથી, એવા એવા અનેક પશ્ચો વડે શીખાઉ પ્રયોગકર્તાનું મગજ ગુંથવાડામાં પડે છે. પરંતુ જો તેઓ આ પશ્ચનો વિચાર જ ન કરે અને પ્રયોગની સિદ્ધિ વિષે વિચાર કરે તો તેઓની બધી મુંઝવણ ચાલી જાય.

“પ્રાણુવિનિમયનો મુખ્ય સિદ્ધાંત મનની એકાગ્રતા વડે તમારી પોતાની તથા બીજા શખ્સ કે શખ્સો વચ્ચે સહાનુભૂતિ અને પ્રેમ પેદા

કરવો, તે છે. આવી સહાનુભૂતિ વડે
 બંને પક્ષો વચ્ચે પરસ્પર લાગણી પેદા થાય
 છે. આ જાતની પ્રાપ્તિ કર્યા પછી જો પ્રયોગ
 કરવામાં આવે તો તેનું સાક્ષ્ય જલદી થશે.

“મીને મુખ્ય મુદ્દો, પોતાના માટે વિધેયો કે-
 વી રીતે મેળવવા, તે છે. તમારી શક્તિની કસોટી
 કરવા ખાતર બની શકે તો પોતાની ઈચ્છાથી
 પ્રયોગ કરાવવા આવે એવા શખ્સો મેળવો. આનો
 અર્થ એવો થતો નથી કે તમારે બીજાને અરજ
 કરવા જવું અને પ્રયોગ માટે તેને તૈયાર થવા
 કહેવું. તમારે તો વિધેય મેળવવા કોઈ દિવસ
 અરજ કરવી જ નહિ; કારણ કે આમ કરવાથી
 તમારો દરજ્જો હલકો થાય છે. સાધારણ રીતે
 સમજાવાતું હોય તેમ સામાને સમજાવી તેને
 તમારો વિધેય બનાવી શકો પણ કોઈ પણ
 જાતની અરજ તો કરવી જ નહિ. કેટલીક વખત
 એવું બને છે કે આવી રીતે જેને આપણે
 સમજાવતા હોઈએ તેને કંઈક અસર થાય છે અ-
 ને બહારથી વિધેય રવાની ના પાડવા જેવી વલણ તે
 બતાવે છે પરંતુ આ વખતે આપણે વધારે મક્કમ
 બની તેને એવો સવાલ કરવો, “તમને કંઈ લાગે છે?”
 અથવા “તમને શું થાય છે?” તે તરત જ જવાબ
 આપશે કે તેને કંઈક અસર થઈ રહી છે; હાથના

પંજમાં ચળ જેવું કંઈક થાય છે. જેના પર વધારે અસર થઈ શકે તેવું હોય તેના પર આ અસરની વધુ નિશાનીઓ જણાય છે.

પ્રયોગ કરવાની રીત.

પહેલી રીત:—તમે યોગ્ય વિધેય મેળવી લીધો છે એટલું ધારી લ્યો. હવે પ્રયોગ માટે એવું સ્થળ પસંદ કરો કે જ્યાં તમને જરા યે હરકત થાય નહિ. સંપૂર્ણ શાંતિની ખુદ જ જરૂર છે. આ સ્થળની આબુખાબુની જગ્યા એવી હોવી જોઈએ નહિ કે તે તરફ તમારા વિધેયનું ધ્યાન દોરવાય. ખૂબ આરામથી વિધેયને ખેસવાનું કહો. તમે, તમને પસંદ પડે તો ખેસો અથવા તો ઉભા રહો. મગજ અને શરીર આરામમાં રાખવાનું વિધેયને કહો. જ્યાં વિચાર મગજમાંથી કાઢી નાંખવાનું તેને કહી દો. હવે તેનું માથું જરા આગળ નમાવો અને કંઈક ઝોકાં ખાતું હોય તેવી સ્થિતિમાં રાખો. તેના હાથો તેના ગુંઠણો પર રાખો અને પગના પંજ સાથે રાખો અથવા તો જો તમે બેઠા હો તો તમારો એક ગુંઠણ તેના ગુંઠણોની વચ્ચે ગોઠવો. આ ઘણી સગવડભરી રીત છે. હવે તેના હાથો એક બે પળ સુધી તમારા હાથમાં રાખો અને તમને સગવડ પડે તેમ તમે ખેસો કે ઉભા રહો. તમારા જમણાં

પ્રયોગનો આરંભ]

[જુઓ પાનું ૧૦૮.

હાથનો અંગુઠો તેના પંજના પછવાડેના ભાગ પર રાખો. તે જ વખતે તમારો ડાબો હાથ તેના જમણા ખભા પર રાખો. આમ કરી તેની આંખો સામે મક્કમપણે અને એકાગ્રપણે આશરે એક મિનીટ સુધી તાકી રહો. પછી તેને તેની આંખો બંધ કરવાનું કહો. તમારો અંગુઠો ઉઠાવી દ્યો અને લંબમાર્જનો* કરવા શરૂ કરો. આ માર્જનો તમે તેના માથેથી શરૂ કરીને પગ સુધી લઈ જાઓ અને મિનીટના આવા ચાર કે પાંચ માર્જનો કરો. જેવો તમે એક માર્જન કરો કે તરત જ કાળજી રાખીને હાથો ખંખેરી નાંખજો. આવા ઉત્સાહભર્યા બારેક માર્જનો કર્યા પછી કે તમે કંટાળી જાઓ ત્યાં સુધી માર્જનો કર્યા પછી તમારે ત્રિશમ માર્જનો કરવા, જેથી માર્જન બંધ કર્યા વગર તમે આરામ લઈ શકશો. વળી વખતોવખત વિધેયની આંખો પર સ્થાનિક માર્જન પણ કરતા રહો. જ્યારે આંખો ભારે થયેલી દેખાય ત્યારે જ આવા માર્જનો કરવા.

દશ મિનીટ સુધી માર્જનો કર્યા પછી તમે તમારા વિધેયને ઝોકાં ખાતો હોય એવી સ્થિતિમાં જોશો. જેવી તમે આવી નિશાની લાખો કે તરત

---

*૧ જાત જાતના માર્જનોની સંપૂર્ણ હકીકત મારા 'હીપ્નોટીઝમ' નામના પુસ્તકમાં આપે છે.

તમારે વધારે ઉત્સાહ અને આશા સાથે કામ આગળ ચલાવવું. તમારા વિધેયનું માથું છેક તેના શુકણ સુધી નમતું નમતું જાય નહિ ત્યાં સુધી તમારે સંતોષ માનવો જોઈએ નહિ. જ્યારે વિધેયની આવી સ્થિતિ થાય ત્યારે તે મોહનિદ્રામાં આવી ગયો કહેવાય; પણ તેની નિદ્રા હળવી હોય કે ભારે પણ હોય. તેના પર મોહનિદ્રાએ કેટલી અસર કરી છે તેની ખાતરી કરવા માટે વિધેયના ખજા પકડી તેને જગાડતા હો તેમ આમથી તેમ હલાવો. જો તે ઉંડી નિદ્રામાં હશે તો આવી રીતે હલાવવા છતાં તે જાગશે નહિ અને જેટલે દરજ્જે તેની મોહનિદ્રા ઉંડી હશે તેટલે દરજ્જે તે આવા ધકકાથી બેદરકાર બનતો જશે. જો વિધેય આમ કરવા છતાં ન જાગી ઉઠે તો તે સંપૂર્ણ રીતે મુઘાવસ્થાએ પહોંચેલો ગણાય.

મુઘાવસ્થા પેદા કરવા માટે જોઈતો વખત વિધેયની લાયકાત પર આધાર રાખે છે. પણ ઘણાખરા પ્રયોગો માટે વધુમાં વધુ વીસ મિનીટ પૂરતી થશે. આમ છતાં જો આટલા વખત પછી મુઘાવસ્થાની કોઈ દેખીતી નિશાની નજરે પડે નહિ તો પ્રયોગ પડતો મુકવો, એ જ ઠીક થઈ પડશે અને ખીજે દિવસે ખીજો પ્રયોગ અજમાવવો. અહીં આ આટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે એક

[અુધાવસ્થા]

[જુઓ પાનું ૧૧૦.]

વખત મોહનિદ્રા પેદા કરવામાં તમે સફળ થયા. પછી તેમ કરવામાં તમને બહુ મુશ્કેલી નડશે નહિ અને જેમ જેમ તમે વધારે પ્રયોગો કરતા જશો તેમ તેમ તમારું કામ સહેલ થતું જશે.

ખીજી રીત.—યોગ્ય વિધેય મેળવ્યા પછી, તેને ઉભો રાખો. જે સ્થળમાં પ્રયોગ કરો તે તો તદ્દન શાંતિભર્યું હોવું જોઈએ. હવે તેનું માથું તથા તેના ખભાઓ જરા આગળ નમાવો અને તેના હાથ તદ્દન ઢીલા રાખવાનું કરો. આથી તેના અંગના બધા અવયવો ઢીલા રહેશે અને તેથી તે શારીરિક વિરોધ ઉઠાવશે નહિ. તેની પીઠની મધ્યમાં બે ખભાઓના હાડકાંની વચ્ચેવચ્ચ તમારો જમણો હાથ મુકો તથા તમારો ડાબો હાથ તેના કપાળ પર હળવેથી મુકી રાખો. કપાળ પર હાથ કેવી રીતે મુકવો, એ આગલી રીતમાં સમજાવવામાં આવ્યું છે. તમારો ડાબો પગ તેના પગોના સંસર્ગમાં રાખો એટલે કે તેના બે પગની વચ્ચે તમારો પગ રાખો, જેથી તમારા પગની આંગળીઓવાળા બન્ને બાજુના ભાગને તેના પગના આંગળીઓવાળા ભાગો સ્પર્શ કરે. વળી તમારો ડાબો ગુંઠણ તેના ગુંઠણોને અડકેલો હોવો જોઈએ. આવી સ્થિતિમાં થોડીક મિનીટ સુધી ઉભા રહો. પછી તમારા જમણા હાથ વડે

તમારા વિધેયની પછવાડે સંક્ષિપ્ત માર્જનો કરો. આ માર્જનો ગરદનથી શરૂ કરીને કમર સુધી કરવા. વળી વખતો વખત તમારા હાથ વડે તેના કપાળ અને આંખો પર, ગાંઠો સુધી માર્જનો કરો. તેના કરોડરજીનના મથાળા પર અને આખા રજીન પર ગરમ શ્વાસ પુકા-આમ કરતી વખતે તમારા ગુંઠણનો સંસર્ગ છુટો થઈ જશે.

તમારા વિધેયમાં જરાક ઢીલાપણું આવે ત્યાં-સુધી આ ક્રિયા ચાલુ રાખો. આવા ઢીલાપણું સાથે ઘણું કરીને તેની આંખોના પોપચાં ઢળવા લાગશે. પછી તમારા જમણા હાથ વડે તેના જમણા હાથ સાથે સંસર્ગ* કરી તેને તેની આંખો ખંધ કરવાનું કહો અને સાથે સાથે મકકમપણે તેને કહો, “ઉંઘી જાઓ!” વળી માર્જનો શરૂ કરો અને વિધેય પોતાનું સમતોલપણું ગૂંમાવી ઉભા નહિ રહી શકવાની નિશાનીઓ ખતાવે ત્યાંસુધી માર્જનો તથા વખતો વખત ગરમ શ્વાસ પુકવાનું ચાલુ રાખો. આ આખી ક્રિયા દરમિયાન તમારો વિધેય પડવાની તૈયારી કરે કે તેને પકડી રાખવાને તમારે સાવચેત રહેવું જોઈએ. જેવો તે પડવાની નિશાની ખતાવે કે તરત જ તમારા ખન્ને હાથો તેની પીઠ પર મુકો. આથી તે સ્થિર

---

* આની રીત પહેલી રીતમાં ખતાવેલી છે.

ઉભો રહી શકશે. આ વખતે તમે મનમાં એવી ઇચ્છા કરો કે તમે તમારા હાથ જેવા લઈ લેશો કે તરત જ તે પડવા માંડશે. જેવા તમે તમારા હાથ લઈ લ્યો કે તે પડવા માંડશે એટલે તમે તમારા હાથ તેની આસપાસ ગોઠવી તમારા હાથમાં તેને પડવા દો. પછી તેને જમીન પર ર-તો સુવાડો. તેના આખા શરીર પર લંબમાર્જનો ઝડપથી કરો અને વારંવાર બોલતા બોલો કે 'ઉંઘો, ખૂબ ઉંઘો.' થોડીક પગમાં તેની મુઘાવ-સ્થા વધારે ઉંડી થશે.

કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ અહીં એવો સવાલ પૂછે એ સ્વાભાવિક છે કે વિધેય કેટલા વખત સુધી મુઘાવસ્થામાં રહેશે. આનો જવાબ એ છે કે વિધે-યને જો ઉંઘવા દેવામાં આવે અને તેને કોઈ હરકત કરે નહિ તો તે બેથી આઠ કલાકની અંદર જાગી જશે અથવા તો સાધારણ રીતે રાતે તે જેટલા કલાક ઉંઘતો હોય તેટલા કલાક ઉંઘ્યા પછી જાગશે.

ત્રીજી રીત.-આ ત્રીજી રીત જ્યારે તમા-રે એકથી વધુ શબ્દ પર પ્રયોગ કરવો હોય ત્યારે બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે. વળી ઘણી વખત એવું બને છે કે જૂઠા જૂઠા માણસો પર જૂઠી જૂઠી રીતે અસર પેદા કરી શકાય છે એટલે પ્રયોગકર્તાને જો બે ત્રણ રીતો આવડતી હોય તો એક રીતે અસર ન થાય તો બીજી રીત

અજમાવી શકાય અને ખીજી રીત અસર ઉપજાવી ન શકે તો ત્રીજી રીત વાપરી શકાય. પણ આ ડહાપણુલયુ' કામ છે કે પહેલાં એક રીત પુરેપુરી શીખ્યા પછી જ ખીજી રીત શીખવા માંડવી.

તમારા વિધેયો મેળવી તેઓને આરામથી બેસવાનું કહો. તેઓને એક જ હારમાં એવી રીતે બેસાડો કે તેઓની આગળ તથા પાછળ તમને માર્ગનો કરવા માટે ઉભા રહેવાની જગ્યા રહે. દરેક વિધેય બાબુના વિધેયની સાથે ગુંઠણના સંસર્ગમાં હોવો જોઈએ એટલે તેઓના ગુંઠણ બાબુવાળાઓના ગુંઠણને અડકેલા હોવા જોઈએ. આથી તેઓની ઓછીવત્તી શક્તિ એકત્ર થઈને સરખે ભાગે વહેંચાઈ જાય છે. તેઓના માથાં જરા આગળ ઝોકાં ખાતા હોય તેવી સ્થિતિમાં નમાવો અને તેઓના હાથો તેઓના ગુંઠણો પર મુકો. આ પ્રમાણે કર્યા પછી અને આબુબાબુ શાંતિ સ્થાપ્યા પછી દરેકને પોતપોતાના નાકની અણી પર નજર ઠેરવવાનું કહો. આ વખતે તમે તેઓને સમજાવી દો કે જ્યારે તેઓને આંખો મીંચવાની લાગણી થાય ત્યારે તેઓએ ઉંઘવા માંડવું; તે લાગણીની વિરૂદ્ધ જવું નહિ. હવે તેઓની સામે ઉભા રહી, દરેકના પર ગુંઠણ સુ-

ધી વિરામમાર્જનો કરો. પછી પાછળ જાઓ અને તે બાજુથી દરેકની કમર સુધી માર્જનો કરો. આ ક્રિયા એક બે વખત ફરી કરો, જે દરમ્યાન દરેક વિધેયે એકબીજા સાથે ગુંઠણે ગુંઠણે અડકાડી સંસર્ગમાં આવતા રહેવું, એ જરૂરી છે.

માર્જનો કરો તે દરમ્યાન દરેક વિધેય પર થતી અસર તપાસતા રહો. જે એકાદ વિધેયમાં કંઈ નિશાની તમને નજરે પડે તો તેના કપાળ પર અંગુઠા વડે સંસર્ગ કરી, બાકીની આંગળીઓ તેના માથા પર રાખો. તમારો અંગુઠો નરમાશથી નીચેની બાજુએ દબાવો અને તેને તેની આંખો બંધ કરવાનું કહો અને વળી બીજી વખત અંગુઠો દબાવી મધ્ધમપણે બોલો કે, “ઉંઘી જાઓ.” આ શબ્દો તમે બોલો તે વખતે વિધેયનું માથું જરા ઉંચકીને ખુરશીના પછવાડેના ટેકા પર ટેકાવો.

અધા વિધેયો પર એક પછી એક આવી ક્રિયા કર્યા પછી, જેના પર જલદી અસર થઈ હોય તેને પહેલાં શોધી કાઢવો. જેઓના પર નિદ્રાની અસર થઈ હોય તેઓને વધુ ક્રિયા માટે ત્યાં જ બેસાડી રાખો અને બાકીના જે કોઈ અસર પામ્યા વિનાના રહ્યા હોય તેઓને ઉઠાડી સુકવા અથવા તો તેઓની કશી દરકાર કર્યા વગર

તેઓને એમ જ બેસવા દેવા. પણ તેઓને ઉઠાડી મુકવા એ જ રસ્તો સલામત છે એટલે તેઓ બાબુના વિધેયોને હેરાન કરે નહિ. હવે જેઓ પર અસર થવા માંડી હોય તેઓના પર ઝડપ-બંધ માર્જનો કરવા માંડો એટલે તેઓ એક પછી એક મુઘાવસ્થામાં દાખલ થવા માંડશે.

જગાડવાની જુદી જુદી રીતો.

વિધેયોને નિદ્રામાં કેમ નાખવા એને લગતી જુદી જુદી રીતો આપણે વાંચી પરંતુ વિધેયને નિદ્રામાંથી જગાડવો, એ પણ કંઈ સહેલી વાત નથી. વળી નિદ્રામાં નાખવા માટે જેમ જુદી જુદી રીતો વપરાય છે તેમ જગાડવા માટે પણ જુદીજુદી રીતોનો વપરાસ થાય છે. તે બધી રીતો આપવાની કંઈ જરૂર નથી. માત્ર મુખ્ય રીતો અહિં ટપકાવી લઈશું. આ બાબતમાં ડૉ. રેન્ડોલ શું કહે છે તે આપણે પ્રથમ જોઈશું, જે પછી બીજી જુદી જુદી રીતો આપણે વાંચી જઈશું.

રેન્ડોલની જગાડવાની રીત.

વિધેયને મોહનિદ્રામાંથી જગાડવાની અથવા મુઘાવસ્થામાંથી મુક્ત કરવાની ક્રિયા, મુઘાવસ્થામાં મુકવાની ક્રિયા જેટલી જ અગત્યની છે. કેટલાક તો એવી ગ્રીકે પ્રયોગ જ આરંભતા નથી

કે એક વખત મોહનિદ્રા ઉત્પન્ન કર્યા પછી તેઓ વિધેયને જાગૃતાવસ્થામાં લાવી શકશે નહિ. કોઈ પણ રીત વડે જો તમે મોહનિદ્રા ઉત્પન્ન કરવામાં સફળ થાઓ તો પકકો વિશ્વાસ રાખજો કે વિધેયને એટલી જ સફળતાપૂર્વક તમે જગાડી શકશો.

મુઘાવસ્થામાંથી વિધેયને મુક્ત કરવા માટે ઉર્ધ્વાગામી માર્જનો વપરાય છે. મોહનિદ્રા પેદા કરવા અધોગામી માર્જનો એટલે માથાથી પગ સુધી માર્જનો કરવામાં આવે છે અને નિદ્રા દૂર કરવા માટે ઉર્ધ્વાગામી એટલે પહેલાંથી ઉલટા, પગથી માથા સુધી માર્જનો કરવામાં આવે છે. જગાડવાની ક્રિયા ચાલતી હોય તે વખતે અધોગામી માર્જનો ખીલકુલ કરવા નહિ કારણ કે તેથી ઉલટી જ અસર થશે.

જગાડવા માટે ઉત્તમ રીત એ છે કે વિધેયને પૂછી જોવું કે તે જાગવાની વૃત્તિ ધરાવે છે કે નહિ. જો તેની જાગવાની વૃત્તિ નહિ હોય તો તે થોડોક વખત ઉંઘવાની ઇચ્છા બતાવશે. આવું બને તો તમારે તેને ઉંઘવા દેવો. અથવા તો ઉતાવળ હોય તો વળી તેનો હાથ પકડી મધ્યમ અવાજે તેને જાગવાનું કહો, જે વખતે તમે તેને “તાજા થઈને જાગો” એમ કહો. તે વખતે

તેના કપાળ પર ઠંડી પુંક મારો અને પછી ઉલટા માર્જનો કરવા માંડો. થોડીક વારમાં તે જાગી ઉઠશે અને તેના મોં પર સુસ્તી જેવું કંઈ જ લાગશે નહિ.

ખીજા કેટલાકો વળી એવી રીત વાપરે છે કે તેઓ વિધેય પર ઉલટા માર્જનો કરી, તેના ચહેરા પર પોતાનો રૂમાલ આસ્તેથી હલાવે છે અને મોટેથી બોલે છે, “જાગો!” તરત જ વિધેય જાગી ઉઠે છે અને જો તે ન જાગે તો ખીજા કોઈને વચ્ચે માથું મારવા દેતા નહિ. તમારે પણ તેને જગાડવાનો હઠ કરવો નહિ. તેને એમ જ ઉંઘવા દેવો અને તે પોતાની મેળે અમુક વખત ઉંઘ લીધા પછી જાગી ઉઠશે.

વિધેય જાગતો ન હોય અને જો ત્રીજો માણસ વચ્ચે પડે તો તેનું આકર્ષણ થવાથી વિધેય પર કંઈ નવી જ અસર જામે છે અને ઘણી વખત વાત વધી પડે છે. વળી તે ન જાગતો હોય અને તમે ગલતીય જાગ્યો તો પણ વિધેય પર માઠી અસર થશે.

કેપ્ટન જેમ્સની મુખ્યાવસ્થા દુર કરવાની રીત નીચે મુજબ છે:-

શ્રણાખરા વિધેયો તો સહેલાઈથી જાગી જાય છે કારણ કે માત્ર તેઓના માથા અને ચહેરા

પર ઠંડી પુક મારવાથી કે પંખો કરવાથી તેઓ એકદમ ઉઠશે.

આ રીત અજમાવવા છતાં વિધેયને આંખ ઉંઘાડવામાં મુશ્કેલી નડે તો તમારે તમારા આંગુઠાના નખો ઝપાટાબંધ અને જોરથી વિધેયના ભમરો પર ઘસવા અને પછી પંખો કરવો કે ઠંડી પુક મારવી. આમ કરવાથી વિધેય જરૂર જાગી જશે.

કેટલાક પ્રયોગકર્તાઓ વળી વિધેયોને જાગવામાં મદદ કરે છે. તેઓ વિધેયોને ઉભા કરી ઓરડામાં આમથી તેમ થોડીક વાર ઝપાટાબંધ ચલાવે છે અને પછી તેના પર ઉલટા માર્જનો કરે છે એટલે તે જાગી ઉઠે છે. આ માર્જનો કર્યા પછી ખીજી એ રીત વાપરવામાં આવે છે કે વિધેયના ચહેરા પાસે એકદમ તાણીઓ પાડવામાં આવે છે અને વળી ઉર્ધ્વગામી માર્જનો કરવામાં આવે છે. વળી એક રીત એવી છે કે વિધેયને એમ કહેવામાં આવે છે કે “હવે હું એક, બે, ત્રણ ગણીશ. ‘ત્રણ’ કહેતાંની સાથે હું તાણી પડીશ અને તમે જાગી ઉઠશો. તૈયાર છો કે ?” જો વિધેય કહે કે તે તૈયાર છે તો ચોખ્ખા એક સરખા અવાજે ‘એક, બે ત્રણ’ બોલો અને ‘ત્રણ’ બોલતાંની સાથે જોરથી તાણી

પાડો અને વિધેય સંપૂર્ણપણે જાગૃત થશે. તાળી પાડવાથી જો વિધેયને કંઈ ધારતી લાગે કે તે લડકી જાય તો એ રીતને તમે તિલાંજલી આપ-જો અને તેને બદલે ‘રૂમાલ’ હલાવવાની રીત વાપરજો. કેટલાક અમેરીકનો ઉપલી દિશામાં પંખો નાંખવાની રીત વાપરે છે. એક અમેરીકન લેખકે પોતાની ચોપડીમાં નીચે મુજબની રીત જણાવી છે : —

“તમે વિધેયને જગાડવા માંગો છો તે તેની જાણમાં જ હોવું જોઈએ. પછી લગભગ બધા વિધેયો તાળી પાડવાથી કે ચપટી વગાડવાથી “તાજ થઈને જાગે” એમ કહેતાંની સાથે જાગી ઉઠે છે. જો વિધેય તમારું સૂચન સાંભળતાં વેંત ન જાગે તો ગલરાઈને દોડાદોડી કરવાનું કંઈ કારણ નથી. એવે વખતે તેને એકલો છોડવો, એ સલામત છે. થોડી વારમાં તે મોહનિદ્રામાંથી કુદરતી નિદ્રામાં પડશે અને પછી યોગ્ય વખતે જાગી ઉઠશે”

વિદ્યાર્થીઓને મારી સલાહ છે કે આ પ્રકરણમાં આપેલી મોહનિદ્રા લાવવાની અને દૂર કરવાની બધી રીતોનો પૂરેપૂરો અને ધ્યાનપૂર્વક અભ્યાસ કર્યા પછી જ પ્રયોગ આરંભવો. મને ખબર છે કે બાળાઓને એવી ટેવ હોય છે કે

આવી કેઈ પ્રયોગાત્મક વિદ્યાનું પુસ્તક તેઓના હાથમાં આવે છે કે તરત જ તેઓ ખીજી સામાન્ય વિગતો જાણ્યા વગર, પ્રયોગને લગતું પ્રકરણ ઉઘાડે છે અને તેમાં આપેલી રીત પ્રમાણે કંઈ જાણ્યા વગર પ્રયોગો આરંભે છે. આવા માણસો કદાપિ કંઈ શીખી શકતા નથી. જ્યાં સુધી અમુક વિષયનું પદ્ધતિસર અને પકડે પાચે જ્ઞાન મેળવવામાં આવે નહિ ત્યાંસુધી તે વિષય કેઈ પણ વિદ્યાર્થી પોતાનો કરી શકે નહિ.

માટે આ વિદ્યા શીખવા ઇચ્છતા દરેક શખ્સને મારી સલાહ છે કે તેણે પ્રથમ તો આખું પુસ્તક વાંચી જવું અને ત્યાર પછી—પ્રયોગની રીતોવાળું—આ પ્રકરણ ફરી વાંચી જવું અને તમને જે રીત સહેલી લાગે તે ખરાખર સમજી લેવી અને પછી પ્રયોગનો આરંભ કરવો. એક રીત અફળ થયા પછી જ ખીજી રીત અજમાવજો. જો તમે એવું કરશો કે એક રીત અફળ ગઈ તો ખીજી અજમાવો, તો એ હીસાબે તમે એકે રીત શીખી શકશો નહિ કારણ કે એક અફળ જતાં, તમે ખીજી રીત પકડશો, અને એ અફળ જતાં ત્રીજી પકડશો અને તે પણ અફળ જતાં તમારો આ વિદ્યા પરથી વિશ્વાસ ઉઠી જશે અને શીખવા ધારેલું કંઈ જ શીખી શકશો નહિ.

પ્રકરણ અમીયારમું.

પ્રયોગો વિષે વધુ માહતી.

પ્રાણુવિનિમય વડે કેવી કેવી જાતના પ્રયોગો થઈ શકે એ હવે બતાવવું રહ્યું. આગલા પ્રકરણમાં આપણે વિધેયને મોહનિદ્રામાં કેમ નાખવો અને તેમાંથી તેને કેમ જગાડવો, એ શીખ્યા પરંતુ વિધેય મોહનિદ્રામાં હોય તે અવસ્થા દરમ્યાન તેના પર કયી કયી જાતના પ્રયોગો થઈ શકે, એ હજી શીખવાનું બાકી રહ્યું.

મુંબઈમાં ઘણા મેસ્મેરીસ્ટો આવે છે અને નાટકશાળામાં કે કોઈ છાપડું ઉભું કરી દઈ, પોતાના પ્રયોગો કરી બતાવે છે. આવા ધંધાર્થી પ્રયોગકર્તાઓની રોજ આ વિદ્યામાં જ રહેલી છે. જો તમે આવા એકાદ પ્રયોગકર્તાનો પ્રયોગ જોયો હોય તો તમને ખબર હશે કે મુગ્ધાવસ્થા દરમ્યાન કયી કયી જાતના પ્રયોગો થઈ શકે. એ અવસ્થામાં વિધેય પ્રયોગકર્તાના કાબુમાં હોવાથી, તે જે કંઈ કહે તે પ્રમાણે વિધેય કરે છે. વિધાયક તેને નાચવાનું, હસવાનું, રડવાનું, ભસવાનું કે ચૂપ રહેવાનું કહેશે તો તે

તેજ સૂચન અનુસાર વર્તશે. વિધાયક વિધેયને મુઠ્ઠી મીઠું આપી તેને એમ કહે કે “એ તો સાકર છે, ખાઈ જાઓ.” તો વિધેય તે સાકર હોય એવી રીતે આનંદ પામતો ખાઈ જશે. આ પ્રમાણે અનેક રમતો મુખ્યાવસ્થા દરમ્યાન થઈ શકે, જેમાંની થોડીકની રીતો નીચે મુજબ છે:—

હાથો ચીટકાવી દેવાની રીત.

વિધેયને તમારી સામે બેસાડો, અને તેને પોતાના બન્ને હાથોના આંકડા વાળવાનું કહો તથા તમારી આંખો સામે તેને જોઈ રહેવાનું કહો. પછી તમે તેના આંકડા ખીડાવેલા હાથો પર માર્જનો કરી દ્રઢતાપૂર્વક બોલો, “તમારા હાથો ખુબ ચીટકી ગયા છે; તમે તે ઉઘાડી શકશો નહિ; જેમ તમે ઉઘાડવાને વધુ મહેનત કરશો તેમ તે વધુ ચીટકતા જશે, વિગેરે.” આ પ્રમાણે પાંચેક મિનીટ માર્જનો તથા સૂચનો આપ્યા પછી તેના હાથો ચીટકી જશે. તે ગમે તેટલી મહેનત કરશે પણ તે પોતાના હાથ છૂટા કરી શકશે નહિ. આવી રીતે વિધેયના બન્ને હાથો વડે લોટો પકડાવી, તેના હાથો લોટા સાથે ચીટકાવી શકાય. હાથ ચીટકાવવાના તથા લોટો ચીટકાવી દેવાના પ્રયોગો ઉપરાંત આને લગતો ત્રીજો પ્રયોગ પણ મેં કર્યો છે. તે આ છે. વિધે-

યને એક થાંભલાની આસપાસ પોતાના હાથો વીંટવાનું કહો. પછી તેને તમારી આંખો સામે તાકી રહેવાનું કહો. બે મિનીટ તાકી રહ્યા પછી તમે તેના હાથો પર માર્જનો કરી અગાઉ જણાવ્યા મુજબ જોશદાર ભાષામાં સૂચનો આપો અને તેના હાથો થાંભલા સાથે જ ચીટકી જશે. વાચકોએ અહીં ધ્યાન રાખવું કે આ પ્રયોગો મુઘ્ધાવસ્થામાં તો થઈ શકે પણ વિધેય જાગૃતાવસ્થામાં હોય ત્યારે પણ થઈ શકે છે. મેં આ બધા પ્રયોગો વિધેયને જાગૃતાવસ્થામાં રાખીને જ કર્યા હતા.

આ પ્રમાણે હાથો તો ચોંટાડી દઈએ પરંતુ પ્રયોગની સફળતા જોઈને ઘણી વખત શીખાઉ વિધાયકો આનંદમાં આવી જાય છે અને હજી વિધેયના હાથો છુટા કરવાના છે એ વાત જ ભૂલી જાય છે. આવા આનંદમાં જ્યારે તેઓને ખબર પડે કે વિધેયના હાથો છુટા કરવાના છે ત્યારે ચોંટાડવાના પ્રયોગની સફળતાના અભિમાનમાં મહાલતા તેઓ એકદમ ખોલી ઉઠે છે, “હા, છુટી જશે.” પરંતુ આમ કંઈ હાથો છુટા થાય નહિ. આ પ્રમાણે ન થાય એ દરેક શીખાઉ વિધાયકને મારી સલાહ છે. તેણે તો આખા પ્રયોગ દરમિયાન ચિત્ત સ્વસ્થ રાખવું જોઈએ અને હાથો ચોંટાડ્યા

પછી, વિધેય તે ઉઘાડી શકતો નથી એ જોના-
રાઓને થોડોક વખત બતાવ્યા બાદ, તેના હાથો
છુટા કરવાનો પ્રયોગ આદરે. તેના હાથો પર
પુંક મારી, ઘણી દ્રઢતાપૂર્વક કહો, “તમે હવે
હાથો ઉઘાડી શકશો; ખીલકુલ મહેનત વગર
તમારા હાથો છુટા થઈ શકશે.” તરત તે પોતાના
હાથો છુટા કરી દેશે.

**મુઘ્ધાવસ્થામાં અંગેઅંગ ચીટકાવવાની
રીત.**

જેવી રીતે જાગ્રતાવસ્થામાં ઉપલી ક્રિયાઓ
થઈ શકે તેવી જ રીતે મુઘ્ધાવસ્થામાં વળી તેથી
સારી રીતે એ બધું થઈ શકે. વિધેયને મુઘ્ધા-
વસ્થામાં નાંખો. પછી તેનો હાથ તેના ગુંઠણ પર
મુકી તેને એમ કહો કે તેનો હાથ તેના ગુંઠણ
સાથે ચોંટી ગયો છે અને તે ત્યાંથી છુટો કરી
શકશે નહિ. જરૂર તે પોતાનો હાથ ગુંઠણથી
છુટો કરી શકશે નહિ. વળી તમે જ્યારે તેને
કહો કે હાથ છુટો થઈ શકશે ત્યારે જ વિધેય
પોતાના ગુંઠણ પરથી લઈ શકશે.

જાત જાતના દૃશ્ય બતાવવાની રીત.

વિધેયને મોહનિદ્રામાં લાવ્યા પછી એવું
સૂચન આપો કે જ્યારે તે પોતાની આંખો ઉઘા-

ડશે ત્યારે તે પોતાની સમક્ષ ખળખળ વહેતી સુંદર નદી અને તેના બન્ને કીનારા પર મનહર વૃક્ષો જોશે. પછી જેવો તે આંખ ઉઘાડે એટલે આંગળી કરીને તેને બતાવે કે “આ રહી એ નદી.” તરત જ તે નદી જોશે અને ખુબ આનંદમાં આવી જશે અને કીનારા પરની તૃણવાળી જમીન પર બેસતા હોય તેમ આનંદથી બેસી જશે. આ જ રીતે તમે વિધેયને વાઘ પણ બતાવી શકો અને ચોર પણ સામો ખડો કરી શકો. વળી દુનીયાની જાણીતી ઇમારતો જેવી કે, તાજ મહાલ, પીરામીડ, બક્રીગહામ મહેલ, એક્લ ટાવર, સ્વતંત્રતા-દેવીનું ન્યુયોર્કમાંનું પૂતળું, વિગેરે વિગેરે બતાવી શકો.

હાથ જડ બનાવી દેવાની રીત.

વિધેયને મોહનિદ્રામાં નાખો. પછી તેના જમણા હાથ સીધો રાખી, તેના પર ખભેથી, આંગળીઓના છેડા સુધી માર્જનો કરો અને સાથે સાથે સૂચનો આપો. “તમારો હાથ જડ થઈ જશે; તદ્દન નિર્જીવ થઈ જશે; તે ખીલકુલ લાકડા જેવો થઈ જશે; તમે તેને જરા ચેહલાવી કે વાળી શકશો નહિ; તમારો હાથ જડ થઈ લાકડા જેવો થઈ ગયો.” આ પ્રમાણેના સૂચનો તથા માર્જનો બે ત્રણ મિનીટ કરશો કે વિધે-

જડાવરથા]

[ભુએ પાનું ૧૨૭.

યનો હાથ જડ થઈ જશે. અને તે વાળી શકશે નહિ.
 પછી જ્યારે તેને પાછો અસલ સ્થિતિમાં લાવવો
 હોય ત્યારે આંગળીના છેડેથી ખભા સુધી ઉલટા
 માર્જનો કરે અને જડતા દૂર થવાના સૂચનો
 આપો એટલે તરત જ તે પોતાનો હાથ હલાવી
 તેમ જ વાળી શકશે. આ જ રીતે વિધેયના શરી-
 રનું કોઈ પણ અવયવ જડ બનાવી શકાય એટ-
 લું જ નહિ પણ તેનું આખું શરીર જડ લાકડા
 જેવું બનાવી શકાય. કેટલાક પ્રયોગકર્તાઓ આ
 જાતના પ્રયોગો કરી લોકોને ખુબ આંજી નાખે
 છે. આખું શરીર એક પાટીયા જેવું બનાવ્યા
 પછી તેને બે સ્ટુલ પર ગોઠવ્યું હોય—એક સ્ટુલ
 પર માથું અને બીજા પર પગ—અને તેના પર
 એક છોકરો કે માણસ ઉભો રાખ્યો હોય તો
 પછી જે દેખાવ રજુ થાય, એ લોકોને કેટલા
 છક્ક કરી નાખે ! આ પ્રયોગ તમે પણ કરી શકો
 પરંતુ ઉતાવળ કરી બેસો તો જરૂર તમે વિધેયનું
 એકાદ અંગ નકામું કરી બેસો. આ પ્રયોગ મેં
 એકથી વધુ વખત કર્યો છે એટલે મારા અનુભવ
 પરથી હું કહું છું કે તેમાં બહુ સાવચેત રહે-
 વાની જરૂર છે. વિધેયના શરીરને જડ બનાવવું
 એ એકદમ શક્ય નથી. એકેક અંગને જડ બના-
 વતા બનાવતા આખા શરીરને જડાવવામાં લાવો
 ત્યાર પછી બે ત્રણ માણસો સંભાળથી

તેને ઉંચકી સ્ટુલો પર આગળ જણાવ્યા મુજબ
 ગોઠવો. હવે એક માણસને તૈયાર કરો. આવા
 માણસનું વજન ઘણું હોય તો તમારે બનતાં
 સુધી હલકા વજનવાળો માણસ પસંદ કરવો.
 તેને જડાવસ્થામાં પડેલા વિધેય પર એવી રીતે
 ઉભો રાખો કે વિધેયના એકે અંગને આંચ ન
 આવે. તેનો એક પગ છાતી પર અને બીજો પગ
 બન્ને પગના સાથળના ભાગ પર રખાવો. અહીં
 આ પ્રયોગ તમાશબીનો માટે તો પુરો થાય છે
 પણ તમારે તો સાવચેત જ રહેવાનું હોય છે.
 ઉતાવળમાં આવીને પેલા માણસને તમારે ખેંચી
 કાઢવો નહિ પણ તેને આસ્તેથી ઉતારવો. પછી
 વિધેયને સ્ટુલો પરથી ઉતારી જમીન પર સૂવા-
 ડવો. તેના પર પગથી માથા સુધી વળતા માર્જ-
 નો કરો અને સૂચનો આપો કે “તેના બધા અવય-
 વો હાલવાચાલવા માંડશે અને તે વધારે તાલે
 થઈને જાગશે (વગેરે.” આ પ્રમાણે સૂચનો આપ્યા
 પછી તેના અંગો અસલ સ્થિતિમાં આવશે પરંતુ
 મોહનિદ્રામાં તો પડેલો જ રહેશે. તેને થોડી વાર
 ઉંઘવા દઈને અને જે બધું કર્યું તે ભુલી જવાનું
 સૂચન આપીને, તાલે થઈને ઉઠવાનું સૂચન આપો
 કે તરત જ તે ઉભો થશે અને જાણે ઉંઘમાંથી
 ઉઠ્યો હોય તેવી જ રીતે તે વર્તશે.

વિધેય પર પ્રયોગો કર્યા પછી જ્યારે તમે તેને જગાડવાના હો ત્યારે તેને તંદુરસ્તીના અને તાજગીના સૂચનો આપવાનું ચૂકતા નહિ કારણ કે ઘણી વેળા એવું બને છે કે વિધેય જાગૃત થાય છે ત્યારે તેનું માથું સહેજ દુઃખવા આવે છે. જો આ પ્રમાણે એક બે વખત માથું દુઃખતું લઈને વિધેય જાગૃતાવસ્થામાં આવે તો તેને લીધે તેને આ વિદ્યા પર અણુગમો ઉપજશે અને ત્યાર પછી તે વિધેય થવાની ના પાડી દેશે. માટે આ વાત ખાસ મહત્વની છે કે તેને જગાડો તે પહેલાં તેને એવું સૂચન આપો કે, "તમે વધારે તંદુરસ્ત થઈને જાગશો." આવા આવા સૂચનો આપવાથી વિધેય તાજે થઈને જાગશે અને ફરી વાર તમે તેના પર પ્રયોગ કરવાનું કહેશો કે તરત જ તે તૈયાર થશે. આ પ્રકરણમાં આપેલા છે તેવા ઘણા પ્રયોગો આ વિદ્યા વડે થઈ શકે છે પરંતુ હું આગળ કહી ગયો તેમ આ વિદ્યા માત્ર પ્રયોગો કરી બેસી રહેનારાઓ માટે નથી. પરંતુ આ વિદ્યાથી તો યોગબળ સધાય છે અને આત્માની મુક્તિની થાવી પણ લાધી જાય છે. પરમાર્થે કે આત્મોન્નતિ અર્થે જ આ વિદ્યાનો ઉપયોગ થવો જોઈએ એવી મારી માન્યતા છે.

પ્રકરણ બારમું.

કેટલાક વધુ પ્રયોગો.

ગયા પ્રકરણમાં આપણે જૂદા જૂદા પ્રયોગો કરવાની રીતો વાંચી અને આ પ્રકરણમાં પણ ખીજા કેટલાક વધુ પ્રયોગોની રીતો વાંચીશું, જેથી વાંચકોને પોતાનો અભ્યાસ આગળ ચલાવવામાં સારો મહાવરો થાય.

ઉંઘતા માણસને મુગ્ધ કરવાની રીત.

જે ઉંઘતા માણસને તમે મુગ્ધ કરવા માગતા હો તેની પાસે ધીમેથી જાઓ જેથી તે જાગી ન ઉઠે અને ઘણા જ ધીમા સ્વરે આમ બોલો, “ઉંઘો. તમે ગાઢ નિદ્રામાં છો. ગભરાતા નહિ, તમે જાગતા નહિ પણ ઉંડી ઉંઘ લેજો, ઉંઘો, ઉંડી ઉંઘ લ્યો, તમે ગાઢ નિદ્રા ભોગવી રહ્યા છો.” ઉપલું સૂચન કેટલીક વાર ઉચ્ચારી જાઓ. જે વિધેય જાગવાની વૃત્તિ બતાવતો હોય તો બોલતા બંધ થઈ જવું એ જ ઠીક છે પણ એવું કશું ન જણાય તો ત્રણ ચાર મિનીટ સુધી સૂચનો

માખ્યા કરો; પછી તમારો હાથ વિધેયના મસ્તક
 ર મૂકો અને તેને કહો, “ તમે મારા સિવાય
 ળીજા કોઈનો અવાજ સાંભળી શકતા નથી. તમે
 સઘસાટ ઉઘો છો.” આટલું કર્યા પછી તેને
 ાઈ સવાલ પૂછો અથવા તે ગુલાબ સુંઘે છે
 ને તેની કેવી સુંગધિ આવે છે એ પૂછી જૂ-
 ળા. જ્યાંસુધી તે જવાબ આપે નહિ ત્યાંસુધી જવાબ
 ળવવાનો આગ્રહ કર્યા કરો. જો તે જાગ્યા વગર
 મારો જવાબ આપે તો સમજી જવું કે તે
 ળધ થઈ ગયો છે. પછી તમે તેના પર બીજા
 ળુ પ્રયોગો કરી શકો. વળી બીજી એક રીત
 ળ. ઉઘતા માણસ પાસે સાવચેતીપૂર્વક જાઓ
 અને તેના ચહેરાને સ્પર્શ ન થાય એવી રીતે
 ળાડાક માર્જનો કરો. માર્જન માથાના મથાળેથી
 ળડ કરો અને આંગળીઓ જરા વળેલી વિધેયના
 ળેરાથી પોણાએક ઇંચ દૂર રાખી હૃદયના ભાગ
 ળી ધીમે ધીમે લાવો. આ દરમ્યાન વિધેયને
 ળર્શ ન કરવાની પૂરતી કાળજી રાખો. આવા
 ળ ત્રણ માર્જનો કર્યા પછી ધીમે અવાજે બોલો
 ‘ઉઘો, ઉઘો, તમે ઘસઘસાટ ઉઘો.” થોડીક
 મેનીટ સુધી આમ બોલ્યા પછી માર્જનો બંધ
 રો અને તમારો હાથ હળવેથી વિધેયના કપાળ
 ળર મૂકો. પછી થોડાક સૂચનો આપો અને

મુઘાવસ્થાની ખાતરી કરવા, અગાઉ જણાવ્યા મુજબ સવાલ પુછો.

ઠરાવેલે સમયે કામ કરાવવાની રીત.

વિધેયને મુઘ કર્યા પછી અને તમે તેની પાસે ક્યું કામ ક્યારે કરાવવા માગો છો તે નક્કી કર્યા પછી તેને ત્રણ વાર સળળ સૂચનો આપો કે અમુક સમયે (સમય તમારે જણાવવો જોઈએ) તે અમુક કામ કરશે. દાખલા તરીકે: “આજે સાંજે ચાર વાગે તમે શહેરમાં જાઓ અને અડધો ડઝન નારંગી ખરીદીને મને આપજો. મેં તમને આવું સૂચન આપ્યું છે એ તમને યાદ રહેશે નહિ પરંતુ તમને તેવી વૃત્તિ જ થશે અને તમે નારંગી લેવા જશો અને તમારી એ વૃત્તિ એટલી સળળ હશે કે તમે તે અટકાવી શકશો નહિ. હું તમને કહું છું તે પ્રમાણે જ તમે કરશો.” આ પ્રમાણેના સૂચનો ઘણા આગ્રહપૂર્વક અને સળળતાપૂર્વક આપો. સૂચનો અપાઈ રહ્યા પછી વિધેયને જગાડો અને તે ઠરાવેલે સમયે તમારા કહેવા મુજબ જરૂર તમને નારંગીઓ લાવી આપશે. જે કામ અશક્ય હોય તે કરવાનું કદાપિ કહેતા નહિ અથવા તો વિધેયને હાનિકારક અર્થ પડે એવું કામ પણ ના સોંપતા. આ પ્રમાણે

વિધેય પાસેથી અકવાડીયે, મહીને કે છ મહીને
પણ સૂચન આપીને કામ કરાવી શકાય પણ સૂચનો
ધણા જોશપૂર્વક અપાયેલા હોવા જોઈએ કારણ કે
બધો આધાર સૂચનો ઉપર જ છે.

સંખ્યાબંધ માણસોને મુગ્ધ કરવાની રીત.

સંખ્યાબંધ માણસોને મુગ્ધ કરવા હોય તો
તેઓને અર્ધગોળાકારમાં બેસાડો અને તમે
તેઓની સામે એવી રીતે ઉભા રહો કે બધા
તમને જોઈ શકે. દરમ્યાન બધા તરફ તમારી આં-
ખ ફેરવી જાઓ. હવે તેઓને એક બીજના હા-
થનાં હાથ ભરાવવાનું અને તે મજબૂતીથી દાબી
રાખવાનું કહો. તેઓને સૂચન આપો કે હું ત્રણ
ગણીશ કે તમે તમારા હાથો છોડી શકશો નહિ.
હવે 'એક, બે, ત્રણ,' ગણો અને અપાટાબંધ
બોલી જાઓ, "હવે તમે બધા તમારા હાથો
છોડાવી શકશો નહિ." તમે જો એ બધાને મુગ્ધ
કરવા ઈચ્છતા હો તો તેઓને આંખો બંધ કરવા-
નું અને ઉંઘવાનું કહો. તેઓને નીચેના સૂચનો
આપો: "તમારી આંખો મજબૂતીથી બંધ કરો,
ઉંઘવાનો વિચાર કરો, તમારું મસ્તક ભારે થવા
લાગ્યું છે, તમે ગાઢ નિદ્રામાં પડવા લાગ્યા છો,

તમારા અવયવો ભારેભારે થઈ ગયા છે, તમે હાલી શકતા નથી, તમારી આંખો સજ્જડ બંધ થઈ ગઈ છે, તમે મારા સિવાય અન્ય કોઈનો અવાજ સાંભળી શકતા નથી.” આ પ્રમાણે તેઓને મોહિનીનિદ્રામાં લાવ્યા પછી તમે તેઓના પર કાવે તે પ્રયોગ કરી શકો.

ટોળામાંના એક માણસને મુગ્ધ કરવાની રીત.

આ પ્રયોગ એવા માણસ પર જ થઈ શકે કે જેને તમે અગાઉ મુગ્ધ કર્યો હોય અને બીજી વાર મુગ્ધ થવાને રાજી હોય. ટોળામાંના જે માણસ પર તમે પ્રયોગ અજમાવવા માગતા હો તેની નજીક જેટલું જવાય તેટલા જાઓ અને તેના તરફ તાકી રહો. તાકવાનું ચાલુ હોય એ અરસામાં જેવો તે તમારા તરફ જુવે કે તેના તરફ જોરથી આંગળી લંબાવે અને બોલે, “મારી આંખ સામું જુઓ, તમે બીજી કોઈ તરફ જોઈ શકો જ નહિ. મારી પછવાડે આવો, તમારે મારી પાછળ આવવું જ પડશે.” આવા સૂચનો આપવાનું ચાલુ જ રાખો. પછી લંબાવેલી આંગળી તમારા તરફ ખેંચો અને ધીમે ધીમે પાછા હટતા જાઓ અને તે તમારી પાછળ આવવા માંડશે.

તે પાછળ આવે છે એવી ખાતરી થયા પછી તમે ઝડપથી ચાલવા માંડો એટલે તે તમારી આંગળી તરફ ઝપાટાબંધ ચાલતો આવશે. તે તો દોડતો આવશે માટે તમારી આંગળી તેની આંખમાં લાગી ન જાય તે વિષે પૂરતી કાળજી રાખજો.

દુઃખતો દાંત કાઢવાની રીત.

વિધેયને હંડી મુઘાવસ્થામાં લાવો. તેને કહો કે તેના દુઃખતા દાંતને કશું દુઃખ થતું નથી અને તેના ચહેરાને કશી લાગણી થતી નથી. આ પ્રમાણે સખળ સૂચનો આપ્યા પછી દાંતવૈદને દુઃખતો દાંત કાઢવાનું કહો. દાંત કઢાતો હોય એ અરસામાં ચાલૂ સૂચનો આપ્યા કરો કે તેને કશું દુઃખ થતું નથી. દાંત કાઢી લીધા પછી તરતજ વિધેયને જગાડવો નહિ પણ તેને થોડું પાણી આપો અને મોં ધોવાનું કહો. પછી તેને આંખો બંધ કરવાનું કહી એવું સૂચન આપો કે, જ્યારે તે જાગશે ત્યારે તે કશું જાણશે નહિ, તેના દાંતના પેઢામાં કશો દુઃખાવો રહેશે નહિ કે સોજો આવશે નહિ અને જખમ ઝપાટાબંધ રૂઝાઈ જશે. આ પ્રમાણે સૂચનો આપ્યા પછી તેને જગાડો.

ટેલીફોન મારફત મુઘ કરવાની રીત.

આ પ્રયોગ માટે એવા કોઈ માણસની પસંદગી

કરો કે જેને અગાઉ તમે મુગ્ધ કર્યો હોય. ટેલીફોનનું ભૂગણું વિધેય પોતાને કાને મૂકે તે વખતે તે જમીન પર બેઠો હોય તો વધારે સાફ કારણ કે ત્યારે તેને મુગ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તે વખતે પડી જાય. તે જમીન પર બેઠો છે એવી ખાતરી કર્યા પછી તેને નિશ્ચયપૂર્વક સૂચનો આપો, “અડધી મિનીટમાં તમે ઘસઘસાટ ઉંઘી જશો—હમણાં તમારું માથું ભારે થઈ ગયું છે—તમે ઉંઘવા લાગ્યા છો—તમે હવે જાગી શકો જ નહિ—તમે ઘસઘસાટ ઉંઘ લઈ રહ્યા છો, ગાઠ ઉંઘમાં છે, ખૂબ ઉંઘમાં, ઉંડી નિદ્રામાં છે.” સાધારણ રીતે આટલા સૂચનોથી વિધેય ઉંડી નિદ્રામાં પડી જશે. અને જો તેને કશી અસર ન થઈ હોય તો ઉપદ્રા જ સૂચનો વધુ વાર ઉચ્ચારી જાઓ. અડધી મિનીટનું સૂચન હમેશાં બહુ જ નિશ્ચયપૂર્વક અને આગ્રહપૂર્વક અપાવું જોઈએ. વિધેય સાન્ટાકુઝ હોય અને તમે મુંબઈથી આ પ્રયોગ કરતા હો તો પણ તે સફળ થશે એટલું જ નહિ પણ અમદાવાદમાં રહેતા વિધેયને પણ ટેલીફોન મારફત મુંબઈથી મુગ્ધ કરી શકાય કારણ કે આમાં વિધેય કેટલો દૂર છે એનો સવાલ જ નથી; તે તમારા સૂચનો બરાબર સાંભળી શકે છે કે નહિ તે જ તમારે જોવાનું છે.

ટપાલથી કે તારથી મુગ્ધ કરવાના રીત.

આ પ્રયોગમાં પણ અગાઉ અજમાવ્યો હોય એવા જ વિધેયને પસંદ કરો. એક કોરા કાગળમાં સ્પષ્ટ અક્ષરે આ મુજબ લખો:—“થોડીક સેકંડમાં તમે ગાઢ નિદ્રામાં પડશો. તમે જાગી શકો જ નહિ. તમારું માથું ભારે થવા લાગ્યું છે. તમે ભારે ઉંઘ લેવા લાગ્યા છો. તમે ઉંડી ઉંઘમાં જવા માંડ્યા છો.” નીચે મોટા અક્ષરે તમારી સહી કરો. આટલું લખાણ ટપાલથી તમારા વિધેય પર મોકલો. જેવો તે કાગળ ઉઘાડશે અને વાંચશે કે તરત જ તે ઉંડી ઉંઘમાં પડશે. તારથી મુગ્ધ કરવાની રીત પણ આ જ પ્રમાણે છે.

ફૂર બેઠે બેઠે મુગ્ધ કરવાની રીત.

વિચારવિનિમય જેવી વસ્તુ જો જગતમાં હસ્તી ધરાવતી ન હોય તો ફૂર બેઠે બેઠે મુગ્ધાવસ્થા લાવવાનો પ્રયોગ અશક્ય જ છે. ઘણા માણસો વિચારવિનિમયની અને માનસશાસ્ત્રની હસ્તી કબૂલ કરતા જ નથી જ્યારે પુષ્કળ માણસોને તે વિષે પૂરી શ્રદ્ધા છે. આ જાતના જ્ઞાનથી ઘણા માણસો ૫૦૦ કે ૧૦૦૦ માઈલ ફૂર બેઠેલા વિધેયોને મુગ્ધ કરવાનો દાવો કરે છે. તે વિષે વાચકોએ પોતાની ખાતરી કરી લેવી એ જ ઠીક

છે. તેની રીત આ મુજબ છે: “તમારી આંખો બંધ કરો. તમારા વિધેયની મૂર્તિ તમારી સમક્ષ ખડી કરો અને પછી મનમાં આ પ્રમાણે બોલ્યા કરો- ‘તમારે ગાઢ ઉંઘ લેવી. તમે ખુબ ઉંઘો જ ઉંઘો, તમે ઘસાઘસાટ ઉંઘો, જ્ઞશથી ઉંઘો, પુષ્કળ ઉંઘો; તમે ઉંડી ઉંઘમાં છો અને મારા કહેવા મુજબ જ તમે કરજો.’ આ સૂચનો ત્રણ વાર ઉચ્ચારી જવા. જ્યાંસુધી તમારા વિધેયની સ્પષ્ટ મૂર્તિ તમારી સમક્ષ ખડી કરી શકો નહિ ત્યાંસુધી તમે સદૃશ થશો નહિ માટે સ્પષ્ટ મૂર્તિ દેખાયા વગર સૂચનો આપવા જ નહિ.

જડાવસ્થા લાવવાની રીત.

વિધેયને ઉંડી નિદ્રામાં લાવ્યા પછી તેને ટટ્ટાર ઉભો રહેવાનું કહો. પછી તેને કહો કે તેના શરીરના બધા સ્નાયુઓ કઠણ અને સજ્જડ થઈ ગયા છે અને તે વળી શકશે નહિ. તેનું હૃદય બરાબર કામ કરશે પણ તેના બધા અવયવો એકદમ જડ થઈ ગયા છે. આવા સૂચનો આપતી વખતે તેના હાથો પર થોડાક માર્જનો ઝડપથી કરો અને બોલો, “તમે સાવ સજ્જડ થઈ ગયા છો.” જ્યારે તમે વિધેયની જડાવસ્થા દૂર કરવા માગતા હો ત્યારે તેને તેના અવયવો ઢીલા કરવાનું કહો અને આખું શરીર ઢીલું કરી દેવાનું સૂચન આપો.

પછી જગાડવાની રીત મુજબ તેને જગાડો. જડા-વસ્થા લાવવા માટે વિધેયને ઉભો રાખવો એ જ સારો માર્ગ છે કારણ કે આમ કરવાથી પ્રયોગની અસર જલદી થાય છે.

દિવ્યદ્રષ્ટિ લાવવાની રીત.

દિવ્યદ્રષ્ટિ એટલે દૂર બેઠે બેઠે નરી આંખોથી જોઈ ન શકાય એવી કોઈ વસ્તુ સ્પષ્ટ રીતે જોવાની શક્તિ. આવી શક્તિનું અસ્તિત્વ કેટલાકોને માન્ય નહિ હોય પરંતુ આ વિષયમાં ઘણાઓએ જાતિઅનુભવ મેળવેલો છે અને તેઓની પછી ખાતરી થઈ ગઈ છે. દિવ્યદ્રષ્ટિ લાવવાની છેલ્લામાં છેલ્લી રીતો નીચે આપેલી છે.

રીત-વિધેયને બને તેટલી ગાઢ નિદ્રામાં મુકો. દિવ્યદ્રષ્ટિના પ્રયોગ માટે વિધેયને હુમેશાં માર્જનોથી જ મુગ્ધ કરવો. સૂચનોથી આ પ્રયોગ અફળ જવાનો સંભવ છે. વિધેયને ગાઢ નિદ્રા પ્રાપ્ત થયા પછી પણ પાંચદસ મિનીટ મુધી માર્જનો કરવાનું ચાલુ રાખો. આવા માર્જનોથી તે વધુ ઉંડી નિદ્રામાં જશે. ખુબ ઉંડી નિદ્રામાં જાય તે પછી તમારી ઘડીબાજ લઈને તેના કપાળ આગળ ધરો અને કેટલા વાગ્યા છે તે પૂછો. જો તે કહે કે તે જોઈ શકતો નથી તો તેને પૂછો કે જોવામાં શું વિઘ્નકર્તા થઈ પડે છે. આના જવાબમાં તે જે

કહે તે વિદ્ય હર કરો. જો તે કંઈ ન કહે તો તેના કપાળ પર ઝપાટાખંધ થોડાક માર્જનો કરો અને પછી તેને પૂછો કે તે જોઈ શકે છે કે નહિ. જો તે ના કહે તો થોડાક વધુ માર્જનો કરો અને તે જોઈ શકશે એવું સૂચન આગ્રહપૂર્વક કરો. આ વખતે તમારે બહુ આગ્રહ કરવો. આમ છતાં આ પ્રયોગ સફળ જાય તો કાગળના ટુકડા પર એક આંકડો લખો, તે પરખીડીયામાં મૂકો અને તે તેના માથા આગળ ધરો અને તેમાં કયો આંકડો લખેલો છે તે તેને પૂછો. વળી વિધેયે જે સ્થળ જોયું હોય તેનું વર્ણન કરવાનું તેને કહો. તે જો સાડું અને ખડું વર્ણન આપે તો જે સ્થળ તમે જોયું હોય અને તેણે ન જોયું હોય એવા સ્થળનું વર્ણન કરવાનું કહો. આવા દરેક પ્રયોગમાં તમે સફળ જ થશો, એવું અગાઉથી માનો ન લેતા. આ પ્રયોગો કંઈ એવા નથી કે જલદી સફળ થઈ જાય. તેની પછવાડે અડવાડીયા કે મહીના સુધી પણ મંડયા રહેવું જોઈએ. રોજનો ચાલુ મહાવરો હોવો જોઈએ અને બધું કામ ધીરજ-પૂર્વક થવું જોઈએ. આ અવસ્થાએ વિધેયને લાવવા માટે તમારે દરરોજનો મહાવરો રાખવો જોઈએ. એક મહીનો પસાર થયા પછી પણ જો તમારા વિધેયને દિવ્યદ્રષ્ટિ પ્રાપ્ત ન થાય તો વધુ પ્રયાસો

કરવાનું માંડી વાળજે કારણ કે ઘણા થોડા જ માણસો આ અવસ્થાએ પહોંચે એવી લાયકાતવાળા હોય છે.

પશુઓને વશ કરવાની રીત.

પશુઓને મોહિનીમુગ્ધ કરી શકાય એવું હજી પુરવાર થયું નથી કારણકે તેઓ આપણા સૂચનો બરાબર સમજી શકે નહિ અને તેઓનામાં પૂરતી એકાગ્રતા પણ હોતી નથી. તેઓને માત્ર વશ કરી શકાય અથવા તો તેઓના પર ધારી અસર પહોંચાડી શકાય. મરઘીના બચ્ચાંને સ્થિર બનાવી દેવાની રીત આવી છે. બચ્ચાંનું માથું જમીન પર અને પગ હવામાં, એવી રીતે ઉભું રાખો. તેની ચાંચ આગળથી ચાકનો સફેદ ત્રણચાર પુટ લાંબો લીટો દોરો અને આ લીટાને છેડે એક મીણબત્તી મુકો. આ પ્રમાણે થઈ રહ્યા પછી મરઘીના બચ્ચાંને તમે છોડી મૂકશો તો પણ તે લાંબા વખત સુધી એ જ સ્થિતિમાં સ્થિર રહેશે. એક અશ્વપાળ ઘોડાઓને વશ કરી શકતો હતો. તે ઘોડાની સામે પોતાની આંખો તાકતો, તેના નરકોરાં દબાવતો, તેનું માથું નીચું નમાવતો અને તેના કાનમાં પુંક મારતો. આ પ્રમાણે કરવાથી ઘોડો તેની પછવાડે પછવાડે જતો અને તેના હુકમ પ્રમાણે જ વર્તતો. કેઈપણ પશુની આંખો

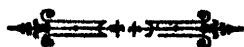

સામે દ્રઢ નિશ્ચયથી જો તમે તાકી રહેશો તો તે નરમ થઈ જશે અને તેનામાં હુમલો કરવાની વૃત્તિ હશે તે પણ ચાલી જશે!

મરઘીના બચ્ચાંવાળા પ્રયોગની શોધ કરશર નામના એક પાદરીએ ઇ. સ. ૧૮૪૬માં કરી હતી. વળી સર્પોને વશ કરવામાં આવે છે એ વાત કોનાથી અબ્બણી છે? મદારીની બંસરીથી સર્પ કેવો મુગ્ધ થઈ જાય છે? બંસરી બજાવતા બજાવતા મદારી પોતાની બંસરી આમથી તેમ હલાવે તો સર્પ પણ તે પ્રમાણે હાલે છે એ તો ઘણાઓએ જોયું હશે. રોમાનીસ નામનો એક લેખક જણાવે છે કે કરોળીઆઓ અને ખીજા ઘણા કીડાઓ ગલરાટમાં પડી જવાથી બેલ ન થઈ જાય છે પણ ગલરાટનું કારણ દૂર થતાં તેઓ પાછા શુદ્ધિમાં આવી જાય છે. મી. વીન્સન્ટ એવો દાવો કરે છે કે તેણે અમુક નસને દાખીને ખીલાડીઓને (કોઈ કોઈ વાર), કુતરાંઓને (ઘણી ખરી વાર), કબુતરોને, દરીયાઈ પક્ષીઓને, દેડકાં-ઓને, સર્પોને, અને ઘરોળીઓને જડાવસ્થા પ્રાપ્ત કરાવી છે.

આ પ્રકરણમાં જે જૂદા જૂદા પ્રયોગો બતાવ્યા છે તે બધામાં દિવ્યદ્રષ્ટિનો પ્રયોગ ઘણો અગત્યનો છે અને તેનો

આધાર વિચારવિનિમયના અસ્તિત્વ પર હોઈ,
 વિચારવિનિમયની અગત્ય તેનાથી પણ ચડે છે. આ
 શોધ ઘણાઓને માન્ય નથી અને તે વિષયમાં
 એટલું બધું શોધાયું પણ નથી માટે વાચકો!
 મારી તો સલાહ એવી છે કે પ્રાણવિનિમયનો
 અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી તમે આ વિષયમાં જ
 આગળ વધજો કારણકે તે દિશામાં તમે ઘણું
 કરી શકશો. કદાચ કોઈ નવીન શોધ પણ કાં ન
 કરી શકે ?

પ્રકરણ તેરમું.

શું પ્રાણવિનિમયથી અનીતિ આચરી
શકાય ?

Discussing the question of “Hypnotism and crime,” Dr. Charles Sampson of Wimpole-street, (S. W.), who has been very successful in curing mentally-affected officers at the Prince of Wales Hospital, said: “It is an established fact that it is impossible to make a hypnotised subject carry out any suggestion that would be contrary to his ideas of right and honor.

“Take the case of a hypnotised girl whom you ask to kiss you. If she is a girl who would not kiss you in her ordinary waking state, her resistance in the hypnotic state would be a hundred times stronger.

“If something wrong were suggested to a perfectly moral person under hypnotism, such a storm of resistance would be raised that the subject might become mentally unbalanced.”

DAILY MAIL.

ભાવાર્થ : “મોહિનીવિદ્યા અને અપરાધો” એ વિષય પર બોલતાં, વીમ્પર સ્ટ્રીટવાળા ડૉઁ આર્લ્સ સેમ્પસન, જેઓ લંડનની પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ હોસ્પિટલમાં માનસિક વ્યથાવાળા અમલદારોને સાજા કરવામાં ઘણા સફળ નિવડયા હતા, તેમણે જણાવ્યું કે આ તો એક ચોકકસ વાત છે કે મોહિનીનિદ્રામાં નાંખેલા એક વિધેય પાસે તેના સત્યાસત્યના અને સ્વમાનના વિચારોથી વિરુદ્ધ એવા કોઈપણ સૂચનનો અમલ કરાવવો એ અશક્ય વાત છે.

મોહિનીમુગ્ધ થયેલી એક બાળાનો હાખલો હતો; જે તમને ચુંબન કરે એમ તમે ધ્રુઓ છો. જો તેની જાગૃતાવસ્થામાં તે તમને ચુંબન ન કરે તેવી માનસિક વલણવાળી તે હશે તો મુગ્ધાવસ્થામાં તેનો વિરોધ સેંકડોગણો દ્રઢ રહેશે.

એક સંપૂર્ણ નીતિમાન શખ્સને મોહિનીનિ-
દ્રામાં લાવ્યા પછી કોઈ વિરૂદ્ધ સૂચન
આપવામાં આવે તો તે એટલો સખ્ત વિરોધ
ખતાવશે કે તેનું માનસિક સમતોલપણ ડામાડોળ
થઈ જશે.

૩લી મેલ.

હીપ્નોટીઝમનું કે મેસ્મેરીઝમનું નામ સાંલ-
ળતાં ઘણાઓ એવા ભડકી ઉઠે છે કે તે વિદ્યા
જાણનારાઓથી તેઓ હુમેશાં દૂર રહે છે. તેઓ
એમ માને છે કે મોહિનીવિદ્યા જાણવાવાળાઓ
પોતાની વિદ્યાના બળે વ્યભિચાર કરી શકે,
ચોરી કરી શકે, છેતરપીંડી કરી શકે અથવા ગમે
તેવી અનીતિ આચરી શકે! ઘણા તો વળી એમ
માને છે કે એ વિદ્યા ભૂતડાંઓની વિદ્યા છે અને
તેમાં વશીકરણ-શક્તિ છે અને તે જાણનાર
પોતાના દુશ્મનને રંજાડી શકે છે. આવી આવી
ઘણી ખોટી માન્યતાઓ અને કુશંકાઓ આ
વિદ્યાના સંબંધમાં પ્રચલિત છે.

આ વિદ્યાથી માત્ર આ દેશના લોકો ભડકી
ઉઠે છે અને આવી કુશંકાઓ ધરાવે છે એવું
કંઈ નથી. અમેરીકા અને યુરોપમાં જ્યારે એ
વિદ્યાનો ઝાઝો પ્રચાર થવા લાગ્યો ત્યારે ખ્રીસ્તી

પાદરીઓએ તેની સામે લોકોને ઉશ્કેર્યા અને
 બહાર કાઢ્યા કે એ ઈશ્વર ભૂતપ્રેતોનો છે અને જે
 કોઈ શખ્સ તે શીખશે, તે બાળુનારાને
 આશ્રય આપશે કે તેને પોતાને ઘેર બોલા-
 વશે, તેને ખ્રીસ્તી ધર્મમાંથી બહાર કાઢવામાં
 આવશે. ધાર્મિક પાદરીઓની આવી સખ્ત વલણ-
 ને લીધે મેક્સિકોમાં અને હીસ્પાનીયામાં વધુ
 પ્રચાર થતો અટક્યો. આજે તે જ યુરોપમાં અને
 અમેરિકામાં એવો સમય આવી લાગ્યો છે કે
 હીસ્પાનીયામાં અને મેક્સિકોમાં મદદ વડે
 ગઈ લડાઈમાં તોપના ધડાકા આદિથી બહાર થઈ
 ગયેલા અથવા શરીરનું કોઈ અંગ સલામત હોવા
 છતાં નકામું થઈ ગયું હોય એવા હજારો દરદી-
 ઓને સાજા કરવામાં આવ્યા અને લોકોની
 તાબુખીનો પાર રહ્યો નહિ! આજે મોહિનીવિદ્યા
 અમેરિકામાં પૂજાય છે અને તેના એક અગત્યના
 વિભાગને—સૂચનક્રિયાને—તો અમેરિકનો જ વા-
 પરી બાળે છે. દિવસે દિવસે લોકો મોહિનીવિ-
 ધાની કદર કરતા જાય છે અને એક દિવસ એવો
 આવશે કે જ્યારે દુનીયા પરના તમામ દરદો
 મોહિનીવિદ્યાથી અને પ્રાણવિનિમયથી સાજાં
 કરવામાં આવશે અને ઔષધિઓનો સંપૂર્ણ
 બહિષ્કાર કરવામાં આવશે.

આપણા દેશમાં મોહિનીવિદ્યા અને પ્રાણુપ્ર-
યોગ વિષેની કુંશકાઓ અને ખોટી માન્યતાઓ
હજી સંપૂર્ણપણે નાબુદ થઈ નથી, એ મારો
જાતિઅનુભવ છે. એકદા મેં મારા એક મિત્ર પર
પ્રયોગ કર્યો. પ્રયોગ થતો હતો તે વખતે તેની
સ્ત્રી પણ હાજર હતી. પોતાના પતિને એકાએક
નિદ્રામાં અથવા તો બેભાન અવસ્થામાં પડેલો
જોઈને તે બાઈથી ધીરજ રાખી શકાઈ નહિ
તરત જ તે રડવા લાગી તે બિચારીના દિલમાં
એમ હશે કે કોઈ ખૂરી નેમથી મેં તેના પતિને
કંઈ જાદૂ કરી બેભાન કરી નાંખ્યો હતો ! આવા
ખીજા ઘણા ઉદાહરણો અત્રે ટાંકી શકાય પણ
કિયલા એક દાખલા પરથી વાચકો સમજી શકશે
કે આ ઇલ્મ વિષે આપણા દેશમાં હજી ઘણા
ટોકો તદ્દન અજાણ છે. આનું કારણ એ છે કે
તેનો હજી આ દેશમાં સારો પ્રચાર થવા
પામ્યો નથી. જો આ વિષયનું સાધારણ જ્ઞાન,
ખીજા વિષયોની માફક શાળાઓમાં ચાલતા કુમિક
પુસ્તકોમાં બોધપાઠો મારફત આપવામાં આવે
તો આ બાબતનો ઘણોખરો અંધકાર નષ્ટ
થઈ જાય.

આ લેખના મથાળે ટાંકેલા ફકરા પરથી
વાચકો સમજી શકશે કે હીપ્નોટીઝમથી (તેમ

જ મેરમેરીઝમથી) કોઈ પણ પ્રકારનું દુષ્કૃત્ય બનવું અશક્ય છે. આ કંઈ એવી વિદ્યા નથી કે તેની મદદ વડે કોઈ તવંગરને મુગ્ધ કરી તેને લૂંટી શકાય, કોઈ છોકરીને નસાડી શકાય કે કોઈનું ખુન કરવી શકાય. આવું કોઈ પણ જાતનું, નાનું કે મોટું દુષ્કૃત્ય ઇલ્લમ તવજ્જ-જહથી થઈ શકે જ નહિ. ઘણાઓએ એવી વાર્તા વાંચી હશે યા એવી વાત સાંભળી હશે કે અમુક શખ્સે હીખ્નોગ્રીઝમ વડે કે મેરમેરીઝમ વડે અમુક સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર કર્યો, અમુક તવંગર પાસેથી નાણું કઢાવ્યું કે પોતાના અમુક દુશ્મનનું ખુન કરાવ્યું. કોઈએ વળી આવી જાતના દેખાવો સ્ત્રીનેમાના પટ પર જોયા હશે. પણ આવો અધકચરો અનુભવ-અરે, આવી અફવા સાંભળનારાઓએ તે ઇલ્લમ વિષે કશું ન જાણવા છતાં અમુક ખૂરા અભિપ્રાય પર આવી જવું એ પોતાના હૃદયને છેતરવા જેવું છે અને આ ઇલ્લમને ખોટી રીતે દોષિત ઠરાવવાનું પાપ વહોરી લેવા જેવું છે.

વાચકોએ આટલી વાત તો મગજમાં જરૂર કોતરી રાખવી કે તમે જે કંઈ સાંભળો તેના પર તમારે સંપૂર્ણ વિચાર કરવો અને ત્યારપછી જ તે વિષે નિશ્ચિત અભિપ્રાય બાંધવો. હવે

ઉપલા બનાવેની આપણે પદ્ધતિસર તપાસ ચલાવીશું. કોઈ પણ શખસ મોહિનીવિદ્યા કે પ્રાણવિનિમય વડે વ્યભિચાર આચરી શકે નહિ, એવું એક સિદ્ધાંત તરીકે ઉચ્ચારી શકાય નહિ કારણ કે જગતમાં બધી સ્ત્રીઓ કંઈ પવિત્ર અને નીતિવાળી હોતી નથી. કેટલીક સ્ત્રીઓ બહારથી શરમાળ દેખાય છે પણ અંદરખાનેથી તેઓની વર્તણૂક સારી હોતી નથી. કેટલીક પરણેલી હોવા છતાં છુપો વ્યભિચાર આચરે છે. આવી સ્ત્રીઓ જો કોઈ કામાંધ મોહિનીવિદ્યા જાણવાનાના સંસર્ગમાં આવે તો તેઓ, વગર મોહિનીવિદ્યાએ વ્યભિચાર આચરવા તત્પર હોય છે તો મોહિનિદ્રામાં પડ્યા પછી શામાટે તે બાળતમાં વિરોધ બતાવે? તેઓને તો ‘ભાવતું હતું’ અને વૈવે કહ્યું’ એના જેવું થાય. આ પરથી આ વિષયમાં આપણને એ સાર મળે છે કે સાદી જાગૃતાવસ્થામાં વિધેયના જે સ્વભાવ અને વિચારો હોય તેનાથી ઉલટા સૂચનો જો તેની મુખ્યાવસ્થામાં આપવામાં આવે તો તે તેની સામે થશે અને તેને અપાયેલા સૂચનોનો તે અમલ કરશે નહિ. આગળ ટાંકેલા ફકરામાં પણ આ જ બતાવવામાં આવ્યું છે.

વાચકોને આ પરથી ખાતરો થશે કે હીપ્નો-
ટીઝમ અને મેસ્મેરીઝમ એ કોઈ
પિશાચી કે મેલી વિદ્યા નથી. તેની મદદ
વડે કોઈનું યુરૂં કરી શકાય નહિ
પણ તેથી તો ઉલટું લઘું કરી શકાય છે,
કારણ કે આ વિદ્યા વડે જાત જાતના દરદો
મટાડી શકાય છે આ વિદ્યા મનુષ્યજાતિ માટે
આશિર્વાદરૂપ છે. માટે એ આશિર્વાદનો આપ-
ણથી બને તેટલો, આપણું તથા પરનું હિત
સાધવામાં આપણે ઉપયોગ કરવો જોઈએ. પ્રિય
વાંચકો! હીપ્નોટીઝમનું કે મેસ્મેરીઝમનું નામ
સાંભળીને હવેથી ભડકતા ના, કારણ કે એ તો
એક એવી વિદ્યા છે કે જે બધા શીખી શકે;
એટલુંજ નહિ પણ તે શક્તિ હાલ તમારામાં છે !
માત્ર તે કેમ ખીટવતી અને ત્યાર પછી તેનો
કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો, એ શીખવું જ બાકી
છે, જે તમે પ્રસ્તુત પુસ્તકની મદદથી શીખી શકો.

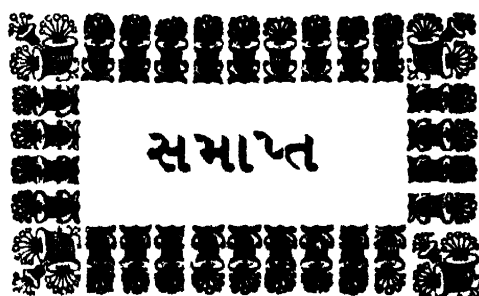

ઉપસંહાર.

પ્રાણવિનિમયની સિદ્ધિ વડે કેવા કેવા પ્રયોગો થઈ શકે તથા આત્મ-કલ્યાણ અર્થે કેટલી પ્રગતિ કરી શકાય એ સઘળું આપણે આગલા પ્રકરણોમાં વાંચ્યું. આ વિદ્યા યોગવિદ્યાનો એક ક્ષાંટો છે એટલું તો આપણે પુરવાર કર્યું છે પરંતુ એ ક્ષાંટાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હજી કયાંઈ પ્રચલિત નથી. દિવસે દિવસે આ વિદ્યા વિષે યુરોપમાં નવી નવી શોધો થતી જાય છે.

જેવી રીતે પૃથ્વીના સંબંધમાં ગુરૂત્વાકર્ષણનો નિયમ શોધી કાઢવામાં આવ્યો છે તેવી રીતે આ વિદ્યાના સંબંધમાં એવો કોઈ નિયમ કે સિદ્ધાંત શોધી કાઢાયો નથી. થોમસ ગે હડસન નામના એક લેખકે આ દિશામાં પ્રયાસ કર્યો છે અને તેણે ‘Law of Psychic Phenomena’ નામનું એક પુસ્તક લખ્યું છે. છતાં આમાં પણ કોઈ એક ગુરૂત્વાકર્ષણના સિદ્ધાંત જેવો સિદ્ધાંત જણાવવામાં આવ્યો નથી. આ ઇલ્મના સંબંધમાં દિવસે દિવસે જે નવી શોધો થતી જાય છે, તેમાંની એકાદ શોધ તમારે હાથે શ્રવાની કેમ ન હોય ?

વાચકોને મારી સલાહ છે કે જે આ વિદ્યા શીખવાનું શરૂ કરે તેણે તેની પછવાડે મંડયા રહીને કોઈ નવી શોધ કરવી, જેથી ચાલુ જમાનામાં આ વિદ્યાના સંબંધમાં થતી શોધોમાં આપણે પણ આપણો યોગ્ય ફાળો આપ્યો કહેવાશે. દરેક શીખાઉ વિદ્યાર્થીને આ દ્યેય પોતાની સમક્ષ રાખીને આ ઈલ્મની તાલીમ લેવાનું શરૂ કરવાનો મારો ખાસ આગ્રહ છે; આટલા ખાતર જ આ ઉપસંહાર લખવાનું મેં યોગ્ય ધાર્યું છે. આ પુસ્તક વાંચીને થોડાક ગૃહસ્થો પણ આ વિદ્યાનો મારો અભ્યાસ કરી, તેની પ્રગતિમાં સંગીન ભાગ ભજવશે તો હું મારો પ્રસ્તુત પ્રયાસ સફળ થયલો સમજીશ. ઓં શાન્તિ.

અળવાન આળકી

કર્તા—રાં ઉછરંગરાય કે. ઓઝા.

આ નવીનવાર્તા હિંદુ સંસારનો ઘણોજ અચ્છો ચિતાર છે. પવિત્ર ગ્રંથોથી પ્રેરાયેલી એક અબળા બાળા કેવી સબળા છે તે અચ્છી રીતે પુરવાર થાય છે લગભગ સાડીચારસે પાના, ઘણીજ સુંદર અંધાઈ છતાં કી. રૂ. ૩. ત્રણ.

આ પુસ્તક માટે થોડા અભીપ્રાયો :—

મીં ઓઝાને આ અનુવાદ એકંદરે લેતાં ઘણોજ સફલ થયો છે.....સારા ગૃહસ્થ કુટુંબોના કલુષીત રહસ્યો, સ્વાભીમાન જાળવનાર બાળીકાનું મનોબળ, ઈશ્વરની મદદ, શુદ્ધ ચરીત્રનો પ્રતાપ, પરમ પ્રેમ, આત્મચતુર વગેરે બાબતો મીં ઓઝાએ એવી તો સુંદર અને વખાણવાલાયક રીતે વર્ણવી છે કે એક વખત એ પુસ્તક વાંચવાને હાથમાં પકડ્યા પછી તે પુરું કર્યા વીના હાથમાંથી છેડવાનો જીવ ચાલતો નથી. (મુબઈ સમાચાર ૧-૫-૨૨).

The book is well got up and clearly printed એટલે કે આ બુક જીવ્યતામાં તેમજ સફાઈદાર છપાઈમાં ઘણીજ સારી છે.

(બોમ્બે કોનીકલ ૨૨-૫-૨૨.)

આખી કથામાં ભાષાની સરળતા એક બાળીકાને જાણે તેવીજ રખાઈ છે..... બહુ વાંચવા જેવી અનેક કુટુંબોમાં રાખવા જેવી છે. (હિંદુસ્તાન તા. ૭-૬-૨૨.)

મહારાજ લાયબ્રલ કેસ તથા તેમાંથી ઉલોચયેલ ભાટિયા કેન્સપીરસી કેસ.

વાદી જદુનાથજી મહારાજ તેમજ વલ્લભ સપ્રદાયના બીજા કેટલાક મહારાજોએ પોતાની જીવાન સેવકીઓ સાથે ધર્મને નામે અને બહાને કાઢેલા જ્ઞાનકર્મ સંબંધી નજરે જોનારાઓની મુંબઈની હાઈકોર્ટમાં પડેલ જીજ્ઞાસીઓ, વાદી મહારાજની પુરવાર થયેલ જ્ઞાનપરકોર્ટની સખ્ત ટીકા.

વાંચતાંજ કંપારી છુટે તેવા પુરાવા તથા જીજ્ઞાસીઓ આ પુસ્તકને પાને પાને છે અને તે વાંચી. આ પાથરેલી જગ જોવા પંથથી મુક્ત થવા દરેકે આ પુસ્તક વાંચવું જોઈએ. ઉત્તમ કાગળ તથા છપાઈ અને ઘણીજ સરસ બંધાઈ. કી. ફક્ત રૂ. ૨-૮.

એક તખીબની તવારીખ

આ પુસ્તકમાં છ મ્હોટી હીંદુ-પારસી તથા મુસલમાન સંસારી વાર્તાઓ આપેલી છે. કપડાનું પુકું કી. રૂ. ૧-૮-૦.

બેગી કેસ અને વારંટલીલા.

જમનગરવાળા વલ્લભ સંપ્રદાયના મહારાજ વ્રજેશજીપર સાબીત થયેલ ચોરીનો આરોપ. આ સંપ્રદાયમાંથી કેટલાક ફક્ત વીપયના કીડાજ નથી ઉત્પન્ન થયા પણ ચોર અને દગાબાજ પણ નીવડ્યા છે તેની સાબેતી વ્રજેશજી મહારાજે જમનગરમાં પોણે માસ્તરથી મલી જઈ એક બેગી સંબંધી કરેલ દગો ફટકો ને તે માટે શ્રીને થયેલી પાંચવર્ષની જોડયાત્રા તેમજ મુંબઈના શ્રી ધનશ્યામલાલજી મહારાજે પોતાની સેવકીને ઉધું ચતું સમજાવી તેના કીમતી ઝરીઆનો ફગી લીધા તે સંબંધી સ્વર્ગવાસી મેજસ્ટ્રેટ મી. કરસનદાસ જીખીલદાસની કોર્ટમાં થયેલ ફરીયાદ અને બહાર આવેલ બોપાળું; મહારાજને “વારંટ” કલાડી પકડાવી મંગાવેલા તે પણ તેમની એક લીલાજ ! બન્ને સાથે કપડાનું પુંડું છતાં કી. રૂ. ૧—૮.

બે મુદ્રિકા.

એક ઉત્તમ પ્રેમ કથા, આંખે પાટા બાંધી કરાતી લક્ષ્મીયા; હિંદુ મંસારમાં સ્ત્રીના પતીપ્રેમ સંબંધી ઉત્તમ ખ્યાલો. કપડાની બાંધાઈ છતાં કી. રૂ. ૦-૮-૦.

હાંદગી ભેગવવાની ભુગતિ.

એટલે હાંદગી અને સંસાર સંબંધી પુરાતન નીતિ ઉપદેશ, કુટુંબો, નિશાળો અને સ્વસુધારાને લાયક આ પુસ્તક પ્રથમ ટીપ્પેટ દેશના ધર્મ ગુરૂના હાથની લખેલી પોથી ઉપરથી એક ચીનાઈ શીલ-સુદે ચીનાઈ ભાષામાં રચ્યું હતું, તેનો અગ્રેજ તરજુમો થયો હતો તે ઉપરથી ગુજરાતીમાં બનાવેલી છે (ખીજી આવૃત્તી) કપડાંની બાંધેલીના રૂ. ૧. કાગળના ૦-૧૨-૦.

કુશ્મન દારાબ.

પ્યારમાં દારેલ મુબઇનો શેરીઓ આ એક પારસી સંસારી વાર્તા છે, એક આવૃત્તી ધણીજ વખણાઇ અને ખપી ગઈ તેથી નવી આવૃત્તી છપાઇ છે. કપડાંની બાંધાઇ સોનેરી નામ છતાં કી. રૂ. ૧-૮-૦.

સપત્રની સુના.

“એ ભરમ ના પુછો.”

પારસી કોમ સુધારાને નામે કેવી આડે માર્ગે ચડે છે (જે સંબંધી પારસી પત્રોમાં ‘પારસી કોરગા’ સામે ચાલુ ચેતવણી આવે છે) તેના વાર્તા રૂપી ચીતાર રૂ. ૧-૮-૦.

કલીઓપેત્રા.

મીસર દેશની કામાંધ-હવસી રાણી. આ રાણી એટલી ખુબસુરત થઈ ગઈ છે કે તેની રાજધાનીનો ખ્યાલ તેના લશ્કર કરતાં તેની ખુબસુરતીથી તે કરતી અને તેના શત્રુના સેનાપતીઓ તેને જોતાંજ 'લ'ટુ' બની જતા. એક ચાનક આપનાર વાર્તા, કપડાનું પુકું, સોનેરી નામ કી. ર. ૨ ૮.

ગૃહલક્ષ્મી.

હિંદુ સંસારનો એક આબેહુબ ચિતાર, ઉધરતી બાલાઓ તેમજ કુલવધૂઓના હાથમાં આ વાર્તા આપવાથી તમારે સંસાર સુખી કરી શકશો. આ પુસ્તકને વડેદરા સરકારે ખનામો અને લાયબ્રેરીઓ માટે મંજુર કરેલ છે. કી. ર. ૨-૦. કાગલના પુઠાની કી. ર. ૧-૮.

સુધારાનું શિખર.

એક 'ઓરીજનલ વાર્તા' જે માટે "રાસ્ત ગોષ્ઠતાર" "કયસરે હિંદ" "સર એમ. એમ. ભાવનગરી" "સાંજ વર્તમાન" "પારસી" તથા "Bombay Gazette" પત્રોએ ધણાજ ઉત્તમ અભિપ્રાયો આપેલા છે. જુજ નકલો સિલક છે. દળદાર પુસ્તક સોનેરી નામ છતાં કી. ર. ૩-૮.

ઝેર કોણે આપ્યું ?

એક છુપી પોલીસની વાર્તા.

પાપી પેટને ખાતર આદમ જાત કેવા કેવા
ગુનાહ કરે છે, મોહક મે.હિનીની મનોહર આંખોના
જાદુથી મરત બનેલ માનવી કેવો પરવશ બને છે
અને અતે સ્ત્રીના હૃદયમાં કુદરતે મુકેલો પ્રેમ કેવો
શુદ્ધ માર્ગ લે છે. આર્ય આળાઓમાં આત્મ-
ભોગના કેવાં ઉડાં તત્તો ભર્યા છે તેનો ઉચ્ચ
ચિતાર કપડાની સુંદર બંધાઇ સોનેરી નામ
છતાં કી. રૂ. ૨-૦-૦.

ઉદયકાન્ત

“હિન્મતે મર્દા, મદદે ખુદા” એક હિંદુ
સંસારી વાર્તા પ્રેમ માટે આત્મભોગ, દેશાધારની
યોજનાઓ, સંસાર સુધારાની વ્યવહાર હીલચલો,
આ સર્વે રત્નીલી વાર્તાના આકારમાં લખાએલ
છે. કીમત ફક્ત રૂ. ૨-૦.

ગમગીન ગુલાં.

“નાદાન પ્યારનું નખોદીઉં પરિણામ” અણ-
ધટ્ટી છુટ આપવાથી સ્ત્રી જાતીની કેવી પાયમાલી
થાય છે તેનો અચ્છો દાખલો આ વાર્તામાં છે.
કી. રૂ. ૧-૮-૦.

વધૂવધ યાને સ્ત્રીનું ખૂન.

આ પણ એક છુપી પોલીસનીજ વાર્તા છે અને તેમાં ડીટેક્ટીવનું કામ લીકેક નામનો પ્રખ્યાત ડીટેક્ટીવજ બગવે છે એક ઓરતનું ખૂન થાય છે અને તે કેવી સીક્રતથી શોધી કઢાડે છે તે એક અન્યથા બરેલી વાત છે. દળદાર પુસ્તક કી. ૩. ૨-૮-૦.

ખુલાસે જાહે.

જેમાં સેકડો જુદી જુદી નાની અને મોટી રમતો, જાદુથી થતી હોય એવા દેખાતા હાથ-ચાલાકીના ખેલો, રસાયણી-વીજલીક અને સાંચા કામની તરેહવાર કરામતો, પાતાને લગતી મન-પસંદ જાદુજ બાજીઓ, ગુપ્ત ગણતરીઓ અને બેદી સવાલોનું ખુલાસાવાર વણ ન આપવામાં આવ્યું છે. ખેલોની સંખ્યા નજદીક ૨૫૦ સુધી છે. આવૃત્તી બીજી. કી. ૩. ૧-૮-૦.

પારકે પૈસે પરમાનદ

પાયા વગરની ઈમારતો ઉભી કરનાર સફેદ ઠગો આ દુન્યામાં ઘણા પડ્યા છે તેવા એક અકંગ ઉઠાવગીરની વારતા; પકડાઈ જવાનો વખત આવતાં માથામાં “રીવોલ્વર” ફેડી કરેલ આપઘાત. દળદાર પુસ્તક ૩. ૩-૦.

હીનોટીઝમ

યાને

મોહિની વિદ્યા.

લેખક :- રા. ચોગેશ.

બહુધ વિદ્યાથી બીજાને ઉંઘમાં નાખી દેવાનો,
શત્રુઓને વશ કરવાનો,
સમાજમાં પોતાની છાપ પાડવાનો,
ધારેલાં કાર્ય સફળ કરવાનો,
સંપૂર્ણ તન્દુરસ્તી બળવવાનો,
ઈશ્વરમય કે બ્રહ્મમય બની જવાનો માર્ગ

બતાવનાર પુસ્તક.

(આવું પુસ્તક આ પહેલું જ છે.)

સુંદર છપાઈ તથા બંધાઈ છતાં

કી. રૂ. ૨-૦-૦

આ પુસ્તકમાં આ વિદ્યાની સમજ પડે તે માટે ચાર
ચિત્રો આટલું પેપર પર આપેલાં છે.

બાળ, તરૂણ અને ઘરડાં

સર્વે માટે

“ચમેલીનું તેલ.”

બળરના ગમે તેવાં “White Oil” થી
ભરપુર તેલ વાપરવાં પડેલાં આ હીંદની
ઉત્તમ વનસ્પતિઓમાંથી ખાસ બનાવેલું

“ચમેલી”

ની મીઠી સુગંધ આપતું તેલ વાપરી
જોવા લલામણુ છે.

કીમત ૪ ઔંસની બાટલીના

ફેક્ટ ૩૧. ૨-૦.

રસાયણશાસ્ત્રીઓનો મત છે કે
સુગંધ પ્રાણવાયુ (ઓક્સીજન) ફેલાવે છે.

પ્રાણવાયુથી તંદુરસ્તી મળે છે.

લખનઉ કનોજના

માધસોરી ઉમદા

અતર.

અમરબતીઓ.

અગર તોલાના રૂ. ૧૨

માધસોરને નામે પુષ્કળ

ગુલાબ તથા

હજો ફટકો થાય છે.

અબર ... રૂ. ૧૦

અમારે ત્યાં

ચંબેલી ... રૂ. ૮

ફક્ત ઉમદા માલજ મલે

ખસ તથા ગુલ-

છે, પધારો અને ખાત્રી

હીનો, કેવડો,

કરો.

મોતીઓ અને

તોલાના આના ૨-૪-

ચપો.. ... રૂ. ૫

૬-૮-૧૦-૧૨ તથા

બોલસરી તથા

રૂ. ૧ સુધી.

પાનડી ... રૂ. ૪

“બાલ બતી” ધણીજ

રૂઢ-ચે-ખસ. રૂ. ૮

ખારીક ૧૦૦ તંગના

” ગુલાબ રૂ. ૮૦

રૂ. ૧-૮-૦.

વિલાસિની-હિંદુ સંસારો નવી વાર્તા.

આ એક ધણીજ સારી તેમજ ખેંચાણકારક વાર્તાનું અવતોડન કરતાં જામે જમશેદ પોતાના ૪-૧૨-૧૯૧૫ ના અકમાં લખે છે કે “રાજ-દારી કાવાદવા અને જમાનાના કપટ હોના બનાવોથી જરૂર છે x x x અબલાજતીનું શાલ સાચવનારી સાધવી સ્ત્રી વિલાસિની જે સખળપણું બજાવે છે તેનો ૯૫ મે પાને આપેલો ચિત્રાર ધ્યાન પુઝાડવા જોગ છે. છપાઇ તથા બાંધણી સુદર દેખાય છે” આવી સારી વાર્તા છતાં કીં ૩ ૨-૦.

હૃદય-જીવનનો પાથો.

મુંબઇ ઇલાકાના કેળવણી ખાતાએ ટ્રેનીંગ કોલેજને તથા સેકંડરી સ્કુલેમાં લાયબ્રેરી બુક તરીકે અને વડોદરા સરકારે ઇનામો અને લાય-બ્રેરીઓ માટે મંજૂર કરેલી.

નીતિની અને સર્વમાન્ય ધાર્મિક સિદ્ધાંતોની સહેલી ગુચણી From poverty to Power ના કર્તાની ઇંગ્લીશ પરથી. એટીક પેપર પર છપાયેલી કીં. ૩. ૧-૦.

